

**RUSÇADA BASİT CÜMLELERİN TİPOLOJİSİ
(SINIFLANDIRILMASI)
(TÜRK ÖĞRENCİLERİN BAKIŞ AÇISIYLA)**

Hadi BAK

Doktora Tezi

Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doç. Dr. Bahar DEMİR

2017

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RUS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Hadi BAK

**RUSÇADA BASİT CÜMLELERİN TİPOLOJİSİ
(SINIFLANDIRILMASI)
(TÜRK ÖĞRENCİLERİN BAKIŞ AÇISIYLA)**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Bahar DEMİR**

ERZURUM - 2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

24/05/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "**Rusçada Basit Cümlelerin Tipolojisi (Sınıflandırılması) (Türk Öğrencilerin Bakış Açısıyla)**" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

24.05.2017

Hadi BAK

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Bahar DEMİR danışmanlığında, Hadi BAK tarafından hazırlanan bu çalışma 24 / 05 / 2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Bahar DEMİR İmza:
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Svetlana AIUPOVA İmza:
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Hurşit İSAYEV İmza:
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Anjela DEMYANYUK İmza:
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Asuman GÖKHAN İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

F-84/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM SÖZDİZİMİNE GİRİŞ

1.1. SÖZDİZİMİNE GİRİŞ	10
1.1.1. “Sentaks - Sözdizim” Teriminin Anlamı.....	10
1.1.2. Bir Bilim Olarak Söz Dizimi Disiplini.....	13
1.1.2.1. Sözdizimi Disiplini	13
1.1.3. Söz Diziminde Temel Yönler (Söz Diziminde Değerlendirmeler)	15
1.1.4. Söz Dizimi ve Dilbilimin Diğer Alt Bilimleri.....	18
1.1.5. Söz Diziminde Sözcük ve Sözcük Grupları	24
1.1.5.1. Kelimelerin Morfolojik Şekilleri	24
1.1.5.2. Basit Türetilmemiş Edatlar	25
1.1.5.3. Türemiş Edatlar	25
1.1.5.4. İki ya da daha Çok Eşgörevli Sözcük	27
1.1.5.5. İlgeçler, Edatlar.....	29
1.1.5.6. Yardımcı İşlevde Zamirler.....	31
1.1.5.7. Ara - Kip Sözcükler	32
1.1.5.8. Yardımcı İşlevde Önemli Kelimeler.....	32
1.1.5.9. Kelime Dizini.....	34
1.1.5.10. Ton (Tonlama)	38

İKİNCİ BÖLÜM CÜMLE KAVRAMI

2.1. CÜMLE KAVRAMI İÇİN GENEL YAKLAŞIMLAR	42
2.2. CÜMLE MODELİ KAVRAMI	55

2.2.1. Basit Cümle Modelleme Problematiği	55
2.2.2. Fiilin Birleşim Değeri.....	65
2.3. ZORUNLU VE İSTEĞE BAĞLI BİLEŞENLER.....	66
2.4. CÜMLE MODELİNİN DEĞİŞKENLİĞİ.....	69
1.5. CÜMLE SEMANTİĞİ	73
1.5.1. Cümle ve Yargı İlişkisi.....	73
2.5.2. Cümle İç ve Dış Semantiği Kavramları	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASİT CÜMLELER VE BASİT CÜMLELERİN SINIFLANDIRILMASI

3.1. RUSÇA VE TÜRKÇEDEKİ BASİT CÜMLELER.....	80
3.2. FARKLI CÜMLE TEORİLERİ: VERBOSENTRAZYON VE ÖZNE-YÜKLEM TEORİSİ	83
A.A. BAZI RUS DİLBİLİMCİLERİN SINIFLANDIRMALARI.....	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KİPE GÖRE CÜMLE ÇEŞİTLERİ

4.1. KİP KAVRAMI.....	88
4.2. OLUMSUZ CÜMLELER	92
4.2.1. Genelolumsuz (Tamolumsuz) Cümleler	94
4.2.2. Kısmi Olumsuz (Yarıolumsuz) Cümleler	100
4.2.3. İki Olumsuzluk Durumu ile Yapılan Olumsuz Cümleler.....	101
BEŞİNCİ BÖLÜM	105
İŞLEVSEL (DEĞİŞİMLİ) CÜMLE TÜRLERİ	105
5.1. BİLDİRME CÜMLESİ (HABER CÜMLESİ).....	106
5.1.1. Haber Cümlelerinin Özellikleri	108
5.2. SORU CÜMLESİ	113
5.2.1. Gerçek (Kesin) Cevap Bekleyerek Kurulan Soru Cümleleri	118
5.2.2. Olumsuz - Soru Cümleleri.....	119
5.2.3. Özendirme (Kibar Bir Şekilde) Soru Cümlesi	120
5.2.4. Retorik Soru Cümlesi	121
5.3. BUYRUM(EMİR) KİPİ CÜMLESİ.....	123

5.4. ÜNLEM CÜMLESİ	134
SONUÇ.....	140
EKLER.....	146
EK 1. Rusça- Türkçe Dilbilimi Terimleri Sözlüğü	146
KAYNAKÇA	165
ÖZGEÇMİŞ.....	174

ÖZET**DOKTORA TEZİ****RUSÇADA BASİT CÜMLELERİN TİPOLOJİSİ (SINIFLANDIRILMASI)
(TÜRK ÖĞRENCİLERİN BAKIŞ AÇISIYLA)****Hadi BAK****Danışman: Doç.Dr. Bahar DEMİR****2017, 174 sayfa****Jüri: Doç.Dr. Bahar DEMİR (Danışman)****Prof. Dr. Hurşid İSAYEV****Prof. Dr. Svetlana AIUPOVA****Doç. Dr. Anjela DEMYANYUK****Yrd. Doç. Dr. Asuman GÖKHAN**

Bu tezin amacı, Rusçada basit cümlelerin sözdiziminde sınıflandırılmasını ortaya koymaktır. Dilbilimin bir döngüsü olarak, öncelikle sözdizimi bilimi üzerinde durulmuştur. Çalışmamızda Rusça sözdizimi, cümle kavramı, cümle semantiği ve basit cümleler detaylı bir şekilde ele alınmış ve basit cümlelerin sınıflandırılması yapılmıştır.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, sözdizimine giriş ve sözdizimi durumları, sözdizimin diğer disiplinler ile ilişkisi çalışılmıştır. İkinci bölümde cümle kavramı ve cümle teorileri üzerinde durulmuştur. Rusça ve Türkçede basit cümleler ve basit cümlelerin sınıflandırılması üçüncü bölüm kapsamında ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise kip kavramı ve kipe göre cümle türleri incelenmiştir. Son olarak beşinci bölümde, işlevsel (değişimli) cümle türleri çalışılmıştır.

Günlük hayatta, iletişimde, bilim dallarında en etkili aktarma yöntemi dildir. Dilin öğretilmesi ve aktarılması için de sözlüklerin önemi oldukça önemlidir. Bu nedenle, çalışmamızın sonunda, Dilbilim terimleri sözlüğü hem Rusça hem de Türkçe açıklama karşılıklarıyla sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sözdizimi, cümle, cümle semantiği, basit cümleler, Rusça, Türkçe.

ABSTRACT**Ph. D. THESIS****TPOLOGY(CLASSIFICATION) OF SIMPLE SENTENCES IN RUSSIAN
LANGUAGE (FROM THE POSITION OF TURKISH STUDENT)****Hadi BAK****Advisor: Assoc. Prof. Dr. Bahar DEMİR****2017, page: 174****Jury: Assoc. Prof. Dr. Bahar DEMİR (Advisor)****Prof. Dr. Hurşid İSAYEV****Prof. Dr. Svetlana AIUPOVA****Assoc. Prof. Dr. Anjela DEMYANYUK****Assist. Prof. Dr. Asuman GÖKHAN**

The purpose of this thesis is to put forward the classification of russian simple phrases in the syntax. As a cycle of linguistics, we first focused on syntax semantics. In our study, Russian syntax, sentence concept, sentence semantics and simple sentences are handled in detail and simple sentences are classified.

Our work consists of five parts. In the first part, introduction to syntax and syntactic situations, syntax is related to other disciplines. In the second part, sentence concept and sentence theorems are emphasized. Classification of simple sentences and simple sentences in Russian and Turkish is covered in the third chapter. In the fourth chapter, sentence types are examined according to the concept of modal. Finally, in the fifth chapter, functional (alternate) sentence types are studied.

In daily life, communication and science the language is the most effective method of transmission. The dictionary is also very important for teaching and communicating the language. For this reason, at the end of our work, the glossary of terms of linguistics has been presented in both Russian and Turkish translations.

Key Words: Syntax, sentence, sentence semantics, simple sentences, Russian, Turkish.

KISALTMALAR DİZİNİ

Adj (adjektiv) - имя прилагательное	: Sıfat
Adv (adverbium) – наречие	: Zarf
Be - глагол Be / быть	: -olmak fiili
Comp (comparativ) – компаратив, сравнительная степень	: Komperatif-karşılaştırma dilbilgisi, transformasyon dilbilgisi
Dobj - прямое дополнение	: Dolaysız nesne
F (femininum) – женский род	: Dişi cins
Inf – инфинитив	: İnfinitiv-fiilin mastar hali
İObj - косвенное дополнение	: Dolaylı nesne
M (maskulinum) – мужской род	: Erkek cins
N - имя существительное	: İsim
N (neutrum) – средний род	: Nört cins
N (nomen) – имя	: İsim
Obj – дополнение	: Nesne
Part (participium) – причастие	: Ortaç, eylem sıfatı
Pl (pluralia) – множественное число	: Çoğul durumu
Pron (pronomem) – местоимение	: Zamir
S – подлежащее	: Özne
S (singularia) – единственное число	: Tekil durum
S (substantive) – имя существительное	: İsim
V – глагол	: Fiil
V adv (verbum adverbium) – деепричастие	: Ulaç
A - имя прилагательное	: Sıfat
В.п.- вnitельный падеж	: İsmin (-i) hali
Д.п.- дательный падеж	: İsmin (-e) hali
И.п.- иминительный падеж	: İsmin yalın hali
ЛСВ - лексико-семантический вариант	: Leksik semantin varyant (seçenek-durum)
ЛСГ — лексико-семантическая группа	: Leksik semantik grup
О - Обьектив	: Nesne, nesnel
ПГ - падежная грамматика	: İsim halli dilbilgisi

Пр.п.- предложный падеж	: İsmın (-de) hali
ПрП - простое предложение	: Basit cümle
Р.п.- родительный падеж	: İsmın (-in) hali
Рг - предлог	: Edat
Рг - сказуемое	: Yükleme
Тв.п.- творительный падеж	: İsmın (-ile) hali
ТГ - трансформационная грамматика	: Biçim değışimi(s)i dilbilgisi, dönüşüm(s)

ÖNSÖZ

Toplumlarda insanlar kendi aralarında sağlıklı ve etkili bir iletişim kurabilmek, birbirlerini iyi ve doğru anlamak için bir anlaşma aracına ihtiyaç duymuşlardır ve bu ihtiyaç doğrultusunda dil ortaya çıkmış olup, en etkili anlaşma aracı olmuştur. Dolayısıyla, bu dilin etkin bir şekilde kullanılması, dilin açık bir şekilde öğrenilip öğretilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu doğrultuda, dilin ortaya çıkışından bu yana sayısız çalışmalar yapılmış, kuramlar oluşturulmuş ve teoriler ortaya atılmıştır. Bazen ana dil olarak, bazen yabancı dil olarak bazen de iki dillilik olarak, sürekli dil hayatımızın en önemli idamesi olmuştur. Bu kadar önemli bir araç olan dilin öğretilip öğrenilmesinde de bazı zorluklar hep varolmuştur. Biz de bu çalışmamızı, Rusça öğrenen Türk öğrencilerin, özellikle sentaks alanında karşılaştıkları zorlukları ve farklılıkları göz önüne alarak oluşturduk.

Bu çalışmada, Türk dilinde olduğu gibi Rusçanın da en önemli dilbilgisi alanlarından biri olan **Söz Dizimi** temelinde **Basit Cümleler** Rusça öğrenen Türk öğrencilerin bakış açısıyla sunulmaya çalışılmıştır.

Rusçada kullanılan kelime grupları, cümle yapılarının Türk öğrencilerce daha anlaşılır olması için Rusça sözdiziminin yanı sıra Türkçe sözdizimine de sürekli atıfta bulunulmuştur ve yeri geldikçe analizler ve açıklamalar için çoğu kez karşılaştırmalar da yapılmıştır.

Basit cümlelerin söz dizimi çalışmaları, hem Türkçede hem de Rusçada en azından cümlenin geçmişi kadar olmasa da yine de uzun çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Cümlenin hem karşılaştırması hem de sınıflandırılması için sadece Türkçe ve Rusça değil aynı zamanda diğer Hint-Avrupa Dillerinden de örneklemeler yapılmıştır. Böylelikle daha kapsamlı bir biçimde basit cümleler ve cümle teorileri ele alınmıştır.

Rus Dilindeki basit cümleler ve çalışmada kullanılan örnekler için daha çok Rus Dilbilimcilerin ve yazarların başta olmak üzere, ayrıca Türk yazarlarının da eserleri ele alınmıştır. Böylece basit cümlelerin söz dizimi işlenirken birçok yerde ünlü yazar ve şairlerin sözleri, eserlerinde kesitler ve örnek cümleler kullanılmıştır. Bu şekilde ilerleyen çalışmanın, sade ve anlaşılır bir dille yazılmış olması, onun değerini daha arttırmıştır.

Önemli bulduğumuz kaydedeğer bir husus ise ülkemizde bu alanda yapılan nadir çalışmalardan birinin olmasıdır. Bu durumda ortaya çıkan çalışmamızın en önemli özelliği; alanında güncel olması ve ilgililer tarafından kullanılabilecek bir eser olmasıdır. Bir yandan çalışmamızda eksiklerimiz ve çalışılmayan noktaların olabileceği gibi, diğer yandan amacımız bu alanda yapılan çalışmaların eksikliğini bir nebze olsa da gidermektir.

Çalışmamızda meydana gelmiş olabilecek muhtemel yanlışlıklar ve eksikler için, bu alanda Türkiyede yapılan ilk çalışma olması göz önünde bulundurularak bağışlanmasını umuyoruz.

Çalışmamızın ortaya çıkmasında en önemli rolü oynayan ve çalışmamın hemen hemen her aşamasında, sözdizimi ve dilbilim alanında derin bilgilerinden yararlandığım ve tez projemin yürütücüsü olan kıymetli danışman hocam **Doç. Dr. Bahar DEMİR**'e sonsuz teşekkürleri sunuyorum.

Çalışmam boyunca yaşadığım her türlü sıkıntıya ortak olan, bana her türlü desteklerini sunan bölümümüzün değerleri hocalarına ve özellikle bütün bu süreçte her türlü desteklerini benden esirgemeyen sevgili meslektaşlarım **araştırma görevlisi arkadaşlarıma** çok teşekkür ederim.

Erzurum - 2017

Hadi BAK

GİRİŞ

Mevcut tez araştırması, genel olarak söz dizimi (sentaks), cümle kavramı, basit cümleler, basit cümlelerin semantiği, basit cümle modelleri ve semantik problemleri üzerinde durmaktadır.

Modern Rus Dilinin Söz dizimi (sentaks) Çağdaş dilbiliminin son döngüsü olan akademik bir disiplindir. Mevcut disiplini anlamak ve bu alanda ustalık kazanmak için, bu döngüsel halkanın en temeline şu sırayla yaklaşmak gerekmez: Yani söz dizimden önce gelen disiplinler olan sesbilim, sözlükbilim, sözcük oluşumu, morfoloji gibi dilbilim yapılarının incelenmesi gerekmektedir. Fakat sayılan bütün bu disiplinlerden sentaks için temel anlam leksikoloji, morfoloji ve fonetiktir.

Cümle, sözdiziminin en temel kavramlarından biridir. Dolayısıyla, cümle sözdizimini çalışmak açısından en gerekli unsurdur. Yıllar boyu cümle ve cümle kavramı için sayısız çalışmalar yapılmış ve bazı teoriler ve kuramlar geliştirilmiştir. Çalışmamızda cümle ve cümle kavramı üzerinde bazı yönelimlere yer verilmiştir.

Basit cümlelerin söz dizimi çalışmaları, hem Türkçede hem de Rusçada en azından cümlenin geçmişi kadar olmasa da yine de uzun çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Rusçadaki basit cümleler Türk öğrencileri bakış açısıyla ele alınmıştır. Cümlenin hem karşılaştırmalı hem de sınıflandırılması için sadece Türkçe ve Rusça değil aynı zamanda diğer Hint- Avrupa Dillerinden de örneklemeler yapılmıştır.

Cümlenin semantiği sorunu, antik çağlardan beri, yargı bileşenleri ile yargılama ve cümle ile tanımlanan içerik açısından bir cümle olduğundan, bilim insanlarının ilgisini çekmiştir. Özellikle dilbilim bakış açısı ile semantik problemi, XX yüzyılın ikinci yarısında semantik sözdizimi çerçevesinde en yoğun biçimde başlanmasını önermektedir. Bu anlamda en temelde **L. Teniers'in "Yapısal sözdiziminin esasları"** adlı temel bir çalışması, cümle semantik yapısının pek çok çalışması için hükümlerinin vazgeçilme ve gramer teorisinin geliştirilmesi için ön koşullar yaratmıştır. Ve akabinde cümle semantiği alanında pek çok çalışma yapılmıştır. Özellikle **Charles J. Fillmore**, **Wallace Chafe**, **Edward William Cooke**, **Vladimir Grigoriyevich Gak**, **Bogdanov Vladimir Vladimiroviç**, **Apresyan Yuri Derenikoviç**, **Ivan Pavloviç Susov**, **İrena Mikhailiyevna Kobozeva (И. И. Цыоё)**, **(И. М. Коёозёёа)** ve diğerleri gibi

dilbilimcilerin çalışmaları takdire şayandır ve çalışmamızın temelini oluşturmada bize çok büyük katkılar sağlamıştır.

Çalışmamızın bazı bölümlerinde özellikle ünlü Rus Dilbilimcilerin sözdizimi ve cümle ile ilgili çalışmalarından kaynak olarak yararlanılmıştır. Örneğin, *Aleksandır Matveyeviç Peşkovski (Пешковский А.М. Русский)*, *Admoni Vladimir Grigorieviç (Адмону, В.Г.)*, *V.V. Vinogradov (Виноградов, В.В.)* *A.A. Şahmatov (Шахматов, А.А.)* gibi isimlerin eserleri değerlendirilmiştir.

Ayrıca Türkçe söz dizimi, cümle yapısı, dilbilgisi alanında yapılan çalışmalar tezimizde oldukça fazla yer tutmaktadır. Türkçe söz dizimi temel çalışmalarında ele geniş bir şekilde bazı yazarları ve eserlerini ele aldık. Ele alınan yazarlar ve eserleri şunlardır: *Prof. Dr. Mehmet Özmen, Türkçenin Sözdizimi*, *Prof. Dr. Kaya Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi*, *Prof. Dr. Muharrem Ergin, Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri için Türk Dil Bilgisi*, *Hatipoğlu Vecihe, Türkçenin Sözdizimi*, *Şimşek Rasim, Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, *Tümceler. Belirtme Öbekleri. Çözümleme*. *Leyla Karahan, Türkçe Söz Dizimi* gibi. Bu kaynaklardan başka çalışmamızda kullandığımız dilbilgisel terimler ve sözcükler için *Günay KARAĞAÇ, Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, *Prof. Dr. Berke Vardar, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, *Doç. Dr. Ayşe Pamir Dietrich, Dilbilim Terimleri Sözlüğü* gibi sözlüklerden yararlanılmıştır.

Sözdizimi geniş uygulamalarında özellikle cümle modelleri kavramı büyük bir yer almıştır. Bu konuda da *Z.S. Harris, C. Hockett, X. Brinkmann, I. Erben, X. Glinz, N. Yu Şvedova, G.A. Zolotova, V.A. Beloshapkova, T.P. Lomtev, V.G. Admoni, O. I. Moskalskaya, Yu. A. Levitsky, N.F. Irtenyev, vb.* gibi yazar, edebiyatçı ve büyük çoğunlukla dilbilimcilerin çalışmalarını takip ettik. Bu kavram, dilin cümlelerinin çeşitliliğini nihai yapı kümesine indirgemesine ve dilin cümlelerinin sisteminde her cümledeki yerini belirlemesine olanak tanıdığı için başlangıç sistemi açıklamasıdır.

Cümle modeli ikili bir nitelik taşıyor ve yalnızca şekil açısından değil, içeriği açısından da karakterize edilebilir. Cümlelerin anlambilimini anlamak için model semantiği büyük önem taşımaktadır. Cümle modelleri semantiği sorununun bilim insanlarının yazılarında tekrar tekrar gündeme getirilmesine rağmen, yine de yeterli aydınlatma bulamamıştır. Bu nedenle, basit cümlelerin modellerinin seçimine yönelik

çok kavramlı öneriler, cümle varyasyon modellerinin asgari yapısının kimliğinin bir parçası olarak zorunlu ve isteğe bağlı bileşenleri arasındaki ayrım, genel ilkeler yaklaşımı için hala tek bir ölçüt bulunmamaktadır. Dolayısıyla, konunun önemi, basit cümlelerin yapısal ve semantik modellemesinin yukarıda sayılan temel konularının yetersiz gelişmesinden dolayıdır. Teorik edebiyat analizi, modellerin anlambilimine yönelik kapsamlı bir çalışmanın eksikliğini, temsilinin farklı seviyelerinin incelenmesine dayalı basit öneri olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca basit cümle ile İngilizce, Türkçe ve Rusça dillerinde yapılan semantik modellerin karşılaştırmalı analizi de önemlidir. Burada daha çok üzerinde durduğumuz ise Rusça dilindeki basit cümleler olmuştur. Fakat Türk öğrencisi bakış açısıyla ele alındığından, Türkçe basit cümlelerine de yer yer değinilmiş, tanımlalar ve örnekler oldukça sık kullanılmıştır.

Çalışmanın temeli, söz dizimi, cümle kavramı, basit cümleler, basit cümlelerin yapısal ve anlamsal sınıflandırılması olup, yabancı dil olarak öğretilen Rus dilini oluşturmaktadır.

Çalışmanın analiz konusu, bir disiplin olarak sözdizim, cümle kavramı, basit cümleler, basit cümlelerin iç (gramer) ve harici (sözel- leksik) semantik modelleri ve basit cümlelerin sınıflandırılması, Rusça ve Türkçe dilleri üzerinde analizler yapmaktır.

Çalışmanın temel amacı, basit cümlelerin anlambilimlerini modelleri ile tanımlamak ve İngilizce, Rusça ve Türkçe dilbilgisi ve sözcüksel semantik planlarında modellerin ortak uygulanmasını tanımlamaktır.

Çalışmanın daha başarılı olması ve istenen sonuçların daha detaylı incelenmesi için aşağıda sıralanan sorunları ele alınmış olup, büyük oranda çalışma tamamlanmıştır.

1. Hem Rusçada hem Türkçede bir disiplin olarak söz dizimi ve söz diziminin diğer disiplinler ile ilişkisi incelenmiş ve çeşitli kıyaslamalar yapılmıştır.
2. Cümle kavramı ve cümle kavramına genel yaklaşımlar değerlendirilmiştir.
3. Rusça ve Türkçedeki basit cümleler ve farklı cümle teorileri üzerine yapılan yaklaşımlar ele alınmıştır.
4. Kiplere göre cümle türleri ve işlevler cümle türleri çoğunlukla Rusçada olmak üzere, Türkçe açısından da incelenmişlerdir.
5. Basit bir cümleyi yapısal ve semantik modelleme konularında mevcut dilsel yaklaşımları analiz etmek ve sistematize etmek için: "cümle" ölçütleri ve

gerekli minimum asal cümlelerin çıkarılması, modellerin kimlikleri çerçevesinde varyasyonları değerlendirilmiştir.

6. Yapısal düşük basit cümlelerde cümlenin ana ve ikincil (yan) öğelerinin katılma problemini ve mümkün olan yapılandırmaların iç semantiği seviyesinde basit cümle modelleri uygulama problemini göz önüne alıyoruz.
7. Semantik aktantların birleşimleri ile sunumlarının değişkenliği açısından model seviyesinde dış semantiği keşfetmek, elde edilen sonuçları teorik olarak hesaplanan birleşim sayılarıyla karşılaştırmak ve fiili olarak kullanılan semantik aktant birleşimleri ile tipik model değerleri arasında ilişki kurmak en temel hedeflerimizdendi.
8. Basit cümleler modelleri çalışmasında cümle semantik aktörlerinin muhtemel uygunluğunu saptamak çalışmayı daha da derinleştirdi.
9. İngilizce, Rusça ve Türkçedeki basit cümlelerin semantik gerçekleşmesi açısından ortak özelliklerini ve farklılıklarını izlemedik.

Bu sayılan durumlar veya sorunlar uygun araştırma yöntemlerinin kullanılması ile sonuçlanmıştır. Çalışmada kullanılan materyallerin seçimi sürekli numune alma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma boyunca dilsel modelleme ve mantıksal analiz yöntemlerini kullandık. Dilbilimsel deney yöntemiyle üretilen semantik modelin mantıksal yapısının doğrulanması, özellikle işlevsel eşdeğerlerin açıklaması ve değiştirilmesi ele alarak çalışmayı tamamladık.

Ayrıca gözlem, açıklama ve niceliksel analizin bilimsel yöntemleri kullanılmıştır. Çalışılan dillerin anlamsal modellerini karşılaştırırken karşılaştırmalı yöntem de çalışmamızda kullandığımız en etkili bir yöntem olmuştur.

Çalışmanın materyali İngilizce, Rusça ve Türkçe edebi ve sanat eserlerinden oluşmaktadır. Türk ve Rus ulusal sözlü sanat eserlerinde geçen bazı ifadeler de kullanılmıştır. Materyalin farklı dillerde bu kadar cazibeli olması, onun sadece dil farklılıklarını tanımlama görevi değil, aynı zamanda ortak evrensel nitelikleri de araştırdığındandır.

Çalışmanın bilimsel yeniliği birbiriyle bağlantılı olmak üzere **3 temel durumda** ele alınmıştır.

1. Çalışmanın bilimsel yeniliği, Türkiye’deki Rus Dili ve Edebiyatları Bölümleri arasında bir doktora çalışması olarak ilk kez sentaks disiplinde “sözdiziminde Rusça Basit Cümlelerin Sınıflandırılmasının Türk öğrencisi bakış açısıyla” ele alınmasıdır. Rus Dilinde söz dizimi alanında sayısız çalışma yapılmış olup, Türkçede Rusça için Söz dizimi çalışmaları çok az hatta yok denecek kadar az sayıdadır. Bu nedenle çalışmamız, şu ana kadar yapılmış ilk veya ilklerden olacaktır.

2. Çalışmanın bilimsel yeniliği, öncelikle çalışılan Rus Dilinin Hint- Avrupa Dil ailesine mensup olması, fakat Türk öğrencisi bakış açısıyla ele alındığından, çalışmada Türkçe sözdizimi, cümle ve basit cümlelere yer verilmiş olması sebebiyle ortaya çıkan bazı zorlukların, Türk öğrencisince daha anlaşılır hale getirilmesi, çalışmamızın yeniliği açısından önemlidir. Örneğin; tek ögeli olarak adlandırılan öznesiz cümleler; - *Морозум* (*Hava soğuyor, ayaz var.*) – *Свеет* (*Hava aydınlanıyor*). – *Морозно*(*Ayaz*). – *Светло* (*Aydınlık*). Ve yine tek ögeli olarak adlandırılan isim cümleleri; - *Мороз*(*Ayaz*). – *Рассвет*(*Şafak*). – *Дорога* (*Yol*). – *Сосны* (*Çamlar*). Gibi cümleler Rusçada kullanılabilirken, Türkçe de bunların bazıları tek başlarına cümle kavramını tamamlamamaktadırlar. Bu durumda çalışmamızda ele alınan konu Türkiyede Rus Dili alanında yapılan çok nadir bir çalışma özelliği taşımaktadır.

3. Çalışmanın bilimsel yeniliği, ayrıca başka bir açıdan ele alındığından, cümle kalıplarının (seviyedeki dâhili ve harici semantik) iki seviyeli anlambilim analizine dayanan çalışmasına bütünlük bir yaklaşım geliştirilmesi yoluyla basit cümlelerin anlambiliminin sistem görüşlerinin daha da geliştirilmesine yatmaktadır. Çalışmamız cümlelerin olası yapılarının modellerinin gerçekleşme özelliklerini ortaya çıkardı. Bir taraftan ismin hallerinin bir kısmı basit cümlede incelenmiş olup, diğer taraftan bu cümlelerin, cümle modelleme çerçevesindeki ilişkilerini kurmuştur; fiilen kullanılan miktarı ve teorik olarak hesaplanan ismin hallerinin derinliklerinin birleşimlerini oluşturmuştur.

Model değerleri, modeller ve tanımlanmış ortak ve ayırt edici özelliklerini, analiz edilen dillerde semantik temsil modelleri ile ilgileşimiyle altta yatan vakaların yapılandırmaların sistemimize edilmesi gibi birçok durum çalışmamızda ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmanın teorik ve metodolojik temeli: Bu tezin kıyaslama, analiz ve betimleme yöntemi ile yapılması, geleneksel olarak dil sistemlerinin karşılaştırılması ve bu karşılaştırma her ne seviyede olursa olsun ve ister tipolojik ister metodolojik olsun, kıyaslamanın amacı bir dildeki benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılması içindir. Bu amaçla, çeşitli çeviriler, betimleme metodu ve dilbilimsel deneyler de yapılmaktadır.

Çalışmanın teorik ve metodolojik temeli ağırlıklı olarak *L. Teniers, C. Fillmore, W. Chafe* 'nın anlambilimsel sözdizimi alanındaki eserlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, *V.V. Bogdanov, Y. D. Apresyan, N. C. Seroglazovo, Z.S. Harris, A. Levitsky Ю., G.A. Zolotova, V.A. Beloshapkova, V.G. GAK, T.P. Lomtev, I. Moskalskaya* gibi bilim adamlarının cümle modellenmesi üzerine araştırmalar temel alınmıştır. *Aleksandır Matveyeviç Peşkovski (Пешковский А.М. Русский), Admoni Vladimir Grigorieviç (Адмону, В.Г.), V.V. Vinogradov (Виноградов, В.В.) A.A. Şahmatov (Шахматов, А.А.)* gibi Rus dilbilimcilerin yöntemlerinden de yararlanılmıştır.

Çalışmanın teorik önemi, teorik planda, farklı dil sistemlerinde basit cümlelerin dilbilgisel karşılaştırmalı analizi, Türkçe ve Rusça söz dizimi çalışmalarına belirli bir ivme kazandırmaktadır. Çalışmanın teorik önemi, cümlelerin yapısal ve semantik modellemesi için bir dizi çalışma yapılmış: cümle kavramı, minimum cümleleri özetleyen ölçütler, cümle kalıplarının çeşitliliği, cümle kalıplarının anlambiliminin bakış açıları gibi pek çok kavram üzerinde durulmuş; açıklama ve örneklemelere yer verilmiştir.

Bize göre, sözde dilbilgisel ve sözcük anlamlarının kapsamlı bir tanımını sağlamak için basit cümle modellerinin anlamsal analizine yönelik iki yönlü yaklaşım umut vericidir. Elde edilen sonuçlar, teorik açıdan az kullanılan diller bazında karşılaştırmalı çalışmalarda kullanılabilir. Sonuçlar Rusça öğrenen Türk öğrencileri açısından oldukça faydalı olacaktır. Çünkü karşılaştırma temel alınınca, sonuçlarını birçok alanda görmek mümkündür

Çalışmanın pratik önemi, çalışmanın temel bulgularının genel dilbilim, teorik ve pratik dilbilgisi olmasıdır. İngilizce, Rusça ve Türkçe dilleri derslerinde uygulanması olasılığı ve sözdizimsel sözdizimi ve karşılaştırmalı tipolojinin sorunlarıyla ilgili ders kitapları yazarken muhtemel olmasıdır. Elde edilen sonuçlar, makine çevirisi için algoritmalar oluşturmak da dâhil olmak üzere, çeviri teorisi ve uygulaması için ilginçtir.

Özellikle, derin vakaların yapılandırmalarının tanımlanmış ortak ve farklı özelliklerinin uyumunu, cümlelerin içeriğinin orijinalin dilinden başka bir dile yeterince aktarılmasına temel oluşturabilir.

Çalışmanın sonucunda çıkarılan materyaller Türkiye de Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri için pratik derslerde kullanılabilir.

Bu tezin savunması, aşağıdaki hükümleri kapsamaktadır;

- 1) Sözdizimine giriş, “*Sentaks- Sözdizim*” Teriminin anlamı, bir bilim ve eğitim sorunu olarak sözdizimi disiplininin farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir ve dillerin farklı dil aile gruplarına mensup olmalarından dolayı farklılıklar ortaya çıkmıştır.
- 2) Rus dilindeki cümle öğelerinin sıralanışı, Türkçede cümle öğelerinin dizilişleri arasında farklılıklar ortaya konulmuştur.
- 3) Türkçede ve Rusçadaki tek öğeleri cümleler farklılıklar göstermektedir. Olumsuz cümlelerde de çok değişken durumlar gözlemlenmiştir.
- 4) Cümle anlambilim kalıplarının iki bileşenleri - iç (gramer) ve harici (sözlü) anlambilim değerlendirilmiştir.
- 5) Rusçada basit cümlelerin dilbilgisel özellikleri Türk öğrencisi bakış açısıyla ele alınmış ve değerlendirilmiştir.
- 6) Karşılaştırılan iki dildeki basit cümle öğelerinin arasındaki semantik ifade prensipleri ve gramer şekillerinin tasvir edilmesi ve değerlendirilmesi yapılmıştır.
- 7) Kip durumunda cümle türlerinin karşılaştırılması analizi yapılmıştır.
- 8) Rus dili ve Türk dilindeki farklı türdeki basit cümlelerin iletişimsel şeması tasvir etmek ve değerlendirilmesi yapılmıştır.
- 9) İç semantik bakımından basit cümleler modeli, yalnızca cümle veya ana ve küçük ana cümlecikler tarafından uygulanır. Modeldeki cümlenin yan (ikincil tedarik) üyeleri yalnızca ekleme / ekleme ile temsil edilir.
- 10) Basit cümledeki harici semantik modeller seviyesinde, semantik aktantların birleştirici yetenekleri ve yüklem türüne bağımlılıkları nedeniyle, teorik olarak geçerli semantik aktiflerin birleşimleri gerçekten kullanılanlardan daha fazladır.

- 11) Cümle modelleme çerçevesinde cümle öğeleri ve semantik aktantlar, tipik olarak asimetri ile karakterize edilmişlerdir. Basit cümlelerin harici semantik modelleri düzeyinde, semantik aktantların birleştirici yetenekleri ve yüklem türüne bağımlılıkları nedeniyle, teorik olarak geçerli semantik aktiflerin birleşimleri gerçekten kullanılanlardan daha fazladır.
- 12) İngilizce ve Rusça dil basit cümle kalıplarının dilbilgisel semantik önemli benzerlikler gösterir. Fakat burada Türkçe farklı dil aile grubuna mensup olduğu için, cümle kalıpları ve semantik önemi de diğer dillere göre farklıdır. Düşünülen bütün bu dillerdeki modeller bir taraftan tek öğeli cümle öğelerini diğer taraftan da ismin hallerinin derinlikleri inceler.

Çalışmanın şekil yapısı, tezimiz giriş, 5 bölüm, sonuç, kısaltmalar dizini, kaynakça ve dilbilim terimleri sözlüğünden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, tez konusu seçimi, çalışmanın temel amacı, önemi ve yeniliği, teorik ve pratik önemi, araştırmanın amaç ve hedeflerini, analiz yöntemlerini, teorik ve metodolojik temelleri ve çalışmanın yapısını özetlemektedir.

Birinci bölümde, sözdizimine giriş, **“sentaks- sözdizim”** teriminin anlamı, sözdiziminin dilbilimin diğer alt bilimleriyle ilişkisi ele alınmıştır. Bu bölümde temel olarak bir disiplin olarak geniş ölçüde **«sözdizimi»** incelenmiştir. Ayrıca, bu bölümde, geniş ve detaylı bir şekilde sözdizimin örgün araçları (öğeleri) yer almaktadır.

İkinci bölümde, **“cümle”, “cümle modeli”, “fiil değerlemesi”** kavramını tartışıyor, cümle modelleme probleminin tarihçesine kısa bir bakış, basit cümlelerin model seçiminde esas yaklaşımları analiz ediyor, modelin değişkenliği (paradigma, modelin normal gerçekleştirmeleri) yanı sıra cümle semantiği gösterim seviyeleri de ele alınıyor.

Üçüncü bölümde, **basit cümlelerin sınıflandırılması, Rusça ve Türkçede basit cümle tanımlamaları, tek ve iki bileşenli cümleler**, ünlü Rus dilbilimcilerin sözdizim çalışmalarında basit cümle ve cümle kavramına yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde, **kip ve tanımı, kipe göre cümle türleri, olumsuz, genel ve kısmi olumsuz cümleler, iki olumsuzluk durumu ile yapılan olumsuz cümleler** ele alınmıştır.

Beşinci bölümde, *işlevsel (değişimli) cümle türleri, bildirme cümlesi (haber cümlesi) soru cümlesi buyrum(emir) kipi cümlesi ve ünlem cümlesi* gibi başlıklar incelenmiş ve analizler yapılarak konunun Türk öğrencisi açısından daha da anlaşır hale getirilmesi hedeflenilmiştir.

Sonuç bölümünde çalışmanın sonucunda ortaya çıkan sorunlara atıfta bulunulmuştur. Rusçadaki basit cümleler, en temelden başlanarak cümle kavramı ve cümlelerin öğeleri üzerine yapılan analizlerden ortaya çıkan değerlendirmelerin neticesi bildirilmiştir.

İngilizce, Rusça ve Türkçe dillerinin karşılaştırılması, basit cümlelerin gramer ve sözcüksel semantik modelleri ile ilgili önemli benzerlikleri ve Türkçenin diğer iki dilden aile grubu olarak farklı olmasından kaynaklanan farklılıkları göstermiştir.

Çalışmamızın sonunda, dilbilim terimleri sözlüğü sunulmuştur. Dilim dallarının gelişmiş olması, onlar hakkında yapılan çalışmalarının niteliğini ortaya koymuştur. Bir dilim dalı hakkında yapılan terimler sözlüğü, o dilim dalının seviyesini de bir bakıma göstermektedir. Çünkü anlatım güçlendikçe, bilim dalı da zenginleşir. Bizim çalışmamız dilbilim dalı üzerine olduğundan, dilbilim terimleri sözlüğünü oluşturmaya çalıştık. Rusçada bu alanda sayısız çalışmanın mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bizim ortaya koymaya çalıştığımız ise Rus Dili çalışan Türk öğrenciler ve araştırmacılar için Rusçadaki dilbilim terimlerinin Türkçeye çevirisidir. Ayrıca çoğu kavramın hem Rusça ve Türkçe açıklamasını sunduk. Ayrıca çalışmamızın büyük bir çoğunluğunda (*‘Lingvističeskiy Entsiklopedičeskiy Slovar’glavnıy redaktor V.N. Yartseva, (1990), (Sergey İvanoviç Ojegov, ‘Slovar Russkogo Yazıka’ (2008), (M. V. Panov, ‘Entsiklopedičeskiy Slovar Yunogo Lingvista’(2006),(O. S. Ahmanova, ‘Slovar Lingvističeskih Terminov’(1966), (TDK Güncel Türkçe Sözlük, TDK Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>). Gibi çok değerleri çalışmalar olan sözlüklerden yararlandık.*

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZDİZİMİNE GİRİŞ

1.1. SÖZDİZİMİNE GİRİŞ

1.1.1. “Sentaks - Sözdizim” Teriminin Anlamı

Sentaks teriminin etimolojisi: *Syntaxis (Yun.) askeri nizam, yapım ve düzen demektir.* Fakat dilimize Fransızca *sentaks* ödünçlemesi ile girmiştir. Dildeki kelimelerin birbirleriyle olan ilişkilerini, kelime ve kelime gruplarının cümle içerisindeki durumlarıyla görevlerini inceleme konusu edinen dizim bilgisi, cümlelerin öğelerini ve cümle türlerini de araştırır ve tanımlar.

Sözdizimi, *söz öbeği (varlık- varlık)* ve *cümle (varlık- cümle)* birimlerimin genel adıdır. Sözlükteki sözlerin ve söz kalıplarının belli kurallar çerçevesinde yan yana getirilmesi, söz öbeği veya cümleyi oluşturur.

Söz dizimi bilgisinin araştırdığı temel konular, söz dizimini oluşturan sözlerin bağlanma biçimleri ile söz öbeği ve cümle türleridir. Dil kullanımının veya söz diziminin bütünü, bir nitelendirme bir açıklama, varlığı veya olayı daha belirgin hale getirme, bir özelleme, kendi özeliğini yaratma eylemidir. Sözcük, sosyal bir olgu; söz dizimi ise, bireysel bir olgudur. Sözlükte yer alan ve birer genellemeyi temsil eden birimler, söz diziminde özellenirler, belirgin hale gelirler; nitelenir veya açıklanır. Varlığı özelleştiren öğeler, nitelendirici ve tamamlayıcı olarak; eylemi özelleştiren yapılar ise, cümle öğeleri olarak bilinir. Sözcüklerde adlar (genellenmiş varlık) ve eylemler (genellenmiş yapma- olma) söz konusu iken; söz diziminde, söz öbekleri(nitelendirilmiş ad: özellenmiş varlık) ve cümleler (nitelendirilmiş eylem: özellenmiş yapma- olma) söz konusudur¹.

Söz dizimi dil aile grublarına göre farklılıklar göstermektedir. Türkçede söz diziminin en açık özelliği, kelime öbeklerinde görülmesi ve aslında en önemli özelliği cümlede asıl vermek istenen ana unsurun cümlelerin sonunda bulunmasıdır. Bu noktada Rusça ile Türkçeden ayrılmaktadır. En temel biçimde Rusçada cümle isim, yüklem,

¹ Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013, 742-743.

nesne formülü ile kurulurken, Türkçede isim, nesne, yüklem formülü vardır. Rusçada yüklem cümlede genellikle öznenen sonra gelir, nesne durumundaki söz öbekleri ise cümlelerin sonunda yer alır. Bu ayrım her iki dilin dil aile gruplarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Rusca Hint Avrupa Dil Ailesi, Slav Dilleri Grubuna mensup iken, Türkçe Ural- Altay Dil Ailesi, Altay Kolu, Türk Dilleri Grubundandır.

Sözcükler, bir anlatım içinde, belli düzene göre art arda dizilip öbeklenerek söz birliklerini oluştururlar. Bu dizimsel yapıya ve bu yapı içinde söz birliklerini inceleyen bilim dalına sözdizimi denir².

Her iki dilin söz diziminin farklı olması büyük oranda bu dillerin farklı dil aile gruplarından geldiğini yukarıda belirtmiştik. Buna göre hem Türkçe de hem de Rusça da yapılan dizimsel yapı içindeki söz öbekleri ve sözcükleri daha anlaşılır olması için aşağıda örneklemeye çalıştık.

Yeni ev (Новый дом)

Babamın yeni evi(Новый дом моего папы)

Babam yeni evini sattı. (Мой папа продал свой новый дом)

Onlar da gelsinler mi?(Можно бы они тоже с нами пришли?)

Babasının gönderdiği mektubu geç aldığı için, olayı zamanında öğrenemedi. (Так как он поздно получил письмо присланное его отцом, он не мог узнать во время что произошло.)

En genel ve yaygın anlamıyla kullanıldığında sözdizimi tanımı için yukarıda bahsettiğimiz tanım ele alınır, fakat başka tanımlarını da görmek mümkündür. Bunlar üzerinden çalışmamızın ana konusu konusu olan basit cümleler değerlendirilecektir.

“Söz dizimi(sentak)” teriminin iki temel anlamı vardır. Birinci anlam: Ele aldığı dilin karakteristik konuşma şekillerinin (kurallarının) oluşturulduğu en üst düzeydeki dil sistemidir. Bu objectik bir şekilde mevcut dilin gerçekliğidir. Sentaks (sözdizimi) dilin en üst seviyesini inceleyen bir bilim dalıdır. Çünkü gerçekten de bu seviyede dilin ana fonksiyonu olan iletişim kurma gerçekleşmektedir. Sentaksa bağlı olan diğer bütün seviyeler (katmanlar) doğrudan veya dolaylıdır. Sentaks teriminin etimolojisi: **Syntaxis**

² Rasim Şimşek, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi Tümceler- Belirtme Öbekleri- Çözümleme*, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A. Ş., Trabzon 1987, 6.

(Yun.) *askeri nizam, yapım ve düzen* demektir. İkinci anlam: *Tutarlı ifadenin oluşmasını sağlayan kuralları inceleyen Dilbilimin bir dalıdır*³.

Bu iki anlamı birbirinden iyi bir şekilde ayırt etmek gerekir. Her dilde, dilin kendinden oluşturduğu kuralları vardır. Yani nesneldirler ve insan faktöründen bağımsızdırlar. İşte sentaks birinci anlamda tam da budur. Sentaks bir bilim dalı olarak ise yani ikinci anlamda olan o da diğer bütün bilimler gibi öznelidir. Örnek verecek olursak; Rus dilinde karmaşık cümleler içinde edatsız cümle olarak adlandırılan cümleler vardır. Sentaksta bu edatsız cümleler farklı şekillerde ifade edilir. Bazı bilim adamları bu tür cümleleri bileşik veya karmaşık cümleler olarak ele alırken (anlam ilişkisinde bağımsız olarak); bazıları ise normal karmaşık cümle türü olarak ele alır; bir diğer grup bilim adamı ise bu tür cümleleri hiç cümle olarak görmezken onları metin içerisindeki edatsız yapılar olarak ele alırlar. Buna göre, her bir bakış açısının kendi özelliği vardır. Bir başka deyişle, bir sürümün kesin olduğunu fakat diğer birinin olmadığını söyleyemeyiz.

Böylelikle “sentaks- sözdizimi” teriminin temel anlamlarını belirledik. Fakat bu terimin aynı zamanda daha dar özel anlamlarda da kullanılır. (Bundan kastımız tabi ki dilbilim alanıdır.)

a) Sentaks ayrı birimlerin sözdizimsel özelliklerine (yani farklı parçacıkların sözdizimsel krakteristikler, sözdizimsel durumları gibi): sözdizimsel ifadeler, basit cümlelerin sözdizimi, karmaşık cümlelerin sözdizimi ve aynı zamanda metinlerin sözdizimine denir.

b) Sözdizimi, Çağdaş Rus Edebi Dilinin fonksiyonel üslubunun sözdizimsel özelliklerine denir. Örneğin, bilimsel üslup sözdizimi, resmi- iş üslubu v. s.

Nihayetinde sözdizimi bireysel bir olguya dönüşebilmektedir. Yazara göre sözdizimsel özellikler bir yazardan başka bir yazarın eserlerinde göre karakteristik olup, şekillenebilmektedir. Gogol’un söz dizimi, Dostoyevski’nin söz dizimi v. b. Şunu özellikle belirtmek gerekir ki yazarın stili daha çok söz dizimine göre belirlenmektedir. Bu yüzden yazarın stilini, eserlerinin sözdizimsel özelliklerini çalışmak; onun söz dizimini anlamadan ve öğrenmeden çok mümkün değildir. Hem yazara hem de bilhassa

³ E. A. Staradumova, *Çağdaş Rus Dili Sözdizimi*, Uzak Doğu Üniversitesi Yayınları, Elektronik Baskı 2005, 2.

onun sözdizimine adanan birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin V.V. Vinogradov'un “*Maşa Kızı*” aldı eserin üslûpbilim çalışması ve ya E. A. İvançikova'nın “*Dostoyevski Edebi Nesrinin Sözdizimi*” ve daha adını burada sayamadığımız birçok çalışma yapılmıştır.

Aslında söz dizimi; iletişim kurmaya yarayan işaretler, simgeler ve onların doğal ya da yapay dillerdeki işlevleriyle ilgili genel felsefi kuram olan *semyotik*'in, pragmatikle birlikte bir olarak kabul edilir.

Cümlelerin yapısı, sözcüklerin dizilişleriyle ilgili kurallar aslında tam olarak ortaya konulamamıştır. Bunun nedeni ise sözcükler arasındaki ilişki örgünüsünün çok karmaşık olmasıdır. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu konu hakkında daha detaylı çalışmalara yer verilecektir.

1.1.2. Bir Bilim Olarak Söz Dizimi Disiplini

1.1.2.1. Sözdizimi Disiplini

Söz diziminin konusu, yargısız bir anlatım birimi olan kelime grupları ile yargılı bir anlatım birimi olan cümlelerin yapısı, işleyişi, görevleri ve anlam özellikleridir. Cümlelerin bağlanma şekilleri ile bağlanan cümleler arasındaki şekil ve anlam ilişkisi de söz dizimin konusudur⁴.

Sözdizimi disiplinini en genel bir biçimde şöyle belirlenebilir: Söz dizimi konuşulan dilin konuşma kurallarını inceleyen bir disiplindir⁵.

Böylelikle bu kuralları oluşturmak için bağlı olan dilin temelinde yatan sözdizimsel öğeleri (birimleri) çalışmak ve belirlemek en öncelikle yapılması gerektir. Kesinlikle bu çok kolay bir çalışma değildir ve çok farklı biçimlerde çözümlenebilir. Özellikle Rusça öğrenen Türk öğrenciler gözüyle konuyu ele alırsak, işimiz biraz daha zorlaşmaktadır. Bunun en temel sebebi ise Rus Dili söz dizimi ile Türk Dili söz diziminin, dil aile gruplarına bağlı olarak farklı olmasıdır. Fakat yine de eğer dilin diğer seviyeleri (yani dilbilgisinin diğer alt birimleri) için dilin öğeleri tek bir anlam ifade ediyorsa; örneğin sesbilimi için fonem (ses birimi), kelimebilimi için

⁴ Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ yayınları, 21. Baskı, Ankara 2014, 9.

⁵ Staradumova, 3.

sözcük v. s. sözdizimi için sadece bir öge belirlemek neredeyse imkânsızdır. (Buna rağmen, yine de böyle girişimleri çok az da olsa görmek mümkündür.) Çünkü söz dizimi çalışmak sadece bir ögeyi çalışmak ile olmaz. Hem söz öbeklerini, basit cümleleri hem de karmaşık cümleleri çalışmak gerekir. Ayrıca sentaksema, sentakma (dizim), karmaşık sözdizimsel bütünlük diğer adlandırılan ögeleri de çalışmak gerekmektedir. Sentaks disiplini, sözdizimsel ögeler olan cümleler ve sözöbekleri v. s. yoluyla da belirlenebilir. Bunu, belirli sözdizimsel ögeleri adlandırmadan, başka bir şekilde de yapmak mümkündür. Bu durum kelime veya kelime şekillerinden ziyade, dil eğitimleridir. Fakat burada bir hata yapıyoruz. Çünkü hem kelimeler hem de kelime şekilleri de söz diziminin çalışılması gereken ögeleri olabilirler. Örnek verecek olursak:

1) Rus dilinde doğa olaylarını ve durumları ifade etmek için kullanılan sözcükler vardır:

- *Дождь- yağmur.*
- *Жара – sıcak.*
- *Тишина – sessizlik.*
- *Мороз- ayaz v. s.*

Bu şekilde sözcüklerinin anlamları onların cümle olmalarına imkân vermektedir. Örneğin; “*тишина - sessizlik*” sözcüğü sadece bir durum değildir aynı zamanda bir eylem bildirir (*тишина- Sessizlik*). Ya da *жара - sıcak* kavramı Rusçada bir eylem, yargı bildirir. Bu durum her iki dil içinde her zaman söz konusu olmayabilir. Örneğin; Rus dilinde *-жара (sıcak)* tek bir kelime olarak kullanılır ve tek ögeli bir cümledir, dolayısıyla yargı bildirir. Fakat Türkçe için aynı durumdan bahsedilemez. Öte yandan “*тишина - sessizlik*” örneğini ele aldığımızda Türkçede de bir eylem bildirir. “*Sessizlik, lütfen veya sadece sessizlik*” örneğinde olduğu gibi. Böylelikle görüyoruz ki, sözcüğün leksikolojik anlamın özelliği onun bir sözdizimsel öge olduğunu sağlamaktadır.

2) Ayrıca kelime şeklide sözdizimsel kullanımda kendi anlamını gösterdiği zaman sentaksisin bir ögesidir. Bunun en belirgin, en temel örneği ismin hallerinin kullanımıdır. İsmi herhangi bir ve ya diğer bir şekli (kullanımı) farklı sözdizimsel anlamlar ortaya çıkarabilmektedir. Rus dilindeki ismin hallerinde olan *-e hali (дательный падеж)* kullanımındaki örneklerle bakalım. Mesela, ismin bu halinde ne

gibi sözdizimsel fonksiyonları olabilir? Nesnel anlam olan yöneltilen (*Мальчику подарили новую игрушку. Çocuğa yeni bir oyuncak hediye ettiler.*) öznel anlam olan durumdan etkilenen çocuktur. (*Мальчику стало страшно. Çocuğa korku oldu*) aslında tam Türkçe karşılığı “*çocuk korktu.*” şeklinde olur, fakat Türk dilinde ismin hallerinde böyle bir kullanım mevcut değildir. Dolayısıyla Rusça verdiğimiz örnek cümle üzerinden gidildiğinde durumdan etkilenen çocuktur ama cümledeki kullanımı nesne durumudur⁶.

Böylelikle sonuca gelecek olursak, sözdizim disiplini görüldüğü gibi çok geniş bir alandır. Sözcük ile ilgili olan herşey, sözcük birimleri, morfolojinin birer birimi olan sözcük şekilleri ile ilgili olan herşey aslında sözdizim ile de ilgilidir. İlk sırada bu oluşum sözcüğün kendisinden daha büyüktür, fakat sentaksis için doğrudan hem kelime hem de kelime formu ile ilişkilidir.

1.1.3. Söz Diziminde Temel Yönler (Söz Diziminde Değerlendirmeler)

Sözdizimsel eğitim (ilk etapta cümle bazında) farklı açılardan çalışabilir, çünkü sözdizim zor ve çok yönlü bir sisteme sahiptir. Çağdaş bilimde sözdizimi üç farklı açıya göre değişebilmektedir. Dilbilimsel olarak (resmi semantik, yapısal), semantik ve yapısal olarak üç şekilde ele alınabilir. Ayrıca her bir birinden bağımsız değildir, aksine birbiriyle sıkı bir bağ içindedirler. Bu kısımda sözdizimin açıları genel olarak ve daha çok Rus dili üzerinden açıklamaya çalışacağız.

► **Dilbilimsel (bakış)acı.** Aslında bilimsel olarak belirttiğimiz bu açı en geleneksel en temel olandır. Özellikle ilköğretim sınıflarında sözdizimsel birimler bu açıdan ele alınır. Sözdizim alanında bu açı uzun süre hâkimiyet kurmuştur. Tam da bu durum için (*Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении*) Aleksandır Matveyeviç Peşkovski'nin

« Bilimsel açıdan Rus Sentaksı »⁷ kitabını örnek verebiliriz.

⁶ Rusçada ismin hallerinden «Дательный падеж» - e hali kullanımı söz konusudur. *Мальчику* стало страшно. *Çocuğak* korku oldu. Burada birebir çevirisi yapılmıştır. Fakat Türkçeye uygunluğu açısından daha güzel bir çevirisinin şu şekilde “çocuk korktu” şeklinde olacağını varsaydık.

⁷ А. М. Пешковский, Русский синтаксис в научном освещении. Москва 1958 (Aleksandır Matveyeviç Peşkovski «Bilimsel Açıdan Rus Sentaksı» Moskova 1958)

Bu açıdan sözdizimsel birimler, kendilerini belirli bir sistemde bulunan yapı ve modeller olarak adlandırır. Örneğin bakış açısına göre anlamı değişen örnekleri olan bir tür sözdizim sistemi vardır. Bu tür cümleleri örnekleyecek olursak;

- *Мальчик читает- Çocuk okuyor.*
- *Идет дождь- yağmur yağıyor.*
- *Собаки кусаются- köpekler ısırıyorlar.*
- *Его охватило беспокойство- onu endişe sardı.*
- *Я помню чудное мгновенье- o unutulmaz anı hatırlıyorum.*

Bu cümlelerin dilbilimsel örneklerinde, tamamen cümlenin içeriğine dikkat çekiyoruz. Eğer cümleler anlamsal olarak birbirlerine yakınlarsa ve farklı şekillerde de ifade edilebilirler. Örneğin;

- *Идет дождь (yağmur yağıyor)*
- *Дождь (Дождь- yağmur - fakat tek başına bu şekilde kullanıldığında yağmur yağıyor anlamına eş değer sayılmaktadır)*

- *Дождливо (Дождливо- yağmurlu anlamına gelmektedir.)* Ancak bu şekilde kullanıldığında yine “*yağmur yağıyor*” cümlesine eş değer sayılabilmektedir. Her hangi bir sözdizimsel parçacık (öge) yapı sistemi ve model (şekil) sisteminde birer örnek sayılabilmektedir. Sözdiziminde ele alınan dilbilimsel açıdan sentaksın temel araçları kelime şekilleri ve yardımcı sözcüklerdir. Kelime şekilleri ve yardımcı sözcüklere tezimizin ilerleyen kısımlarında detaylı bir şekilde ele alacağız.

► **Semantik Bakış (Açı).** Cümlenin bu açıdan ele alınması (Söz dizimsel birimlerinden daha geniştir.) dilbilimsel açıdan biraz daha geç bir zamanda tam olarak ele alınmaya, çalışılmaya başlanmıştır. 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın ilk yarısında bölüm parça çalışılmaya başlanmıştır. Ama aktif bir şekilde çalışma 20. Yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Bu zamana kadar söz dizimi daha çok dilbilimsel olarak ele alınmıştır. Yukarıda ele alınan üç örnek gramer olarak farklıdır, fakat şu veya bu şekilde “дождь - yağmur” durumuna işaret eder. Bu yapı, cümlenin sadece temelinde değil aynı zamanda cümlenin diğer kısımlarında, yani yanöğelerinde (ya da başka bir deyişle ikincil öğelerinde) de kendini gösterir. Örnek üzerinden inceleyecek olursak;

- *“Из- за дождя мы не пошли купаться. - Yağmurdan dolayı yüzmeye gitmedik.”* Cümlesinde koşul (neden) belirteci, cümlenin yan ögelerini anlamada aynı

duruma işaret etmektedir. Durumun söz dizimsel biriminde bu işaret(yansıma) gerçeklik bir önermesi olarak adlandırılır. Bu durumda gerçeklik gitmemeleridir, fakat gitmemelerine bir önerme olarak “*дождь - yağmur*” sebep gösterilmiştir. Şimdi başka bir örneğe geçelim. İki öğeleri cümleleri ele alalım.

- “*Девочка читает книгу- Çocuk kitap okuyor.* ”

- “*Собаки кусаются- Köpekler ısırtıyorlar.* ”

- “*Идет дождь - Yağmur yağıyor.* ”

Örneklerdeki cümleler aynı gramatik yapıya sahipler, fakat aslında semantik (anlamsal) olarak farklıdır. Bu cümleler aslında dediğimiz gibi iki öğeli cümle olmalarına rağmen farklı tip durumları ifade ederler: aktif nesne durumu, nesnenin özelliği ve olayın varlığı gibi. Sözdizimsel öğelerin semantiğinin temel ifade araçları kelime hazinesi ve kelime bilgisi türüdür.

► **İletişimsel Yönü:** Semantik öğeler sadece yapısal olarak ele alınmaz aynı zamanda bir önerme bildirir yani iletişimin sağlanmasında da önemli rol oynarlar. Bu semantik öğeler güncel bilgiyi tam olarak anlatmak için konuşma dilimizde oluşturulmaktadırlar. Bu duruma daha önce yukarıda belirttiğimiz bir örnek verelim;

“*Чез удем - Kar yağıyor*”. Bu cümleyi farklı amaçları ifade etme doğrultusunda değişik şekillerde kullanabiliriz.

1) Eğer “*Чез удем*” cümlesinde “*Чез- kar*” kelimesine vurgu yapıyorsak durumun bir açıklamasını yapıyoruz.

2) Eğer “*Чез уд'ем*” cümlesinde “*yağıyor*” kelimesine vurgu yapıyorsak bu durumun devam ettiği konusunda bir bilgi veriyoruz (Bir soruya yanıt olarak - bu gerçeği bir onaylama olarak)

3) *Чез удем? Kar yağıyor mu?* Şeklinde ise bir cevap beklemedir.

Son örnekte ele aldığımız durum yapısal olarak Türkçeden ayrılmaktadır. Çünkü görüldüğü üzere her hangi bir soru eki ve soru kelimesi olmadan cümlelerin soru cümlesi olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Eğer cümlelerin sonunda soru işareti varsa bile soru eki olmadan soru cümlesi oluşturulamaz. Fakat, Rusçada tonlama ile cümlelerin soru cümlesi olup olmadığı anlaşılabilir. Burada tonlama büyük bir rol oynamaktadır. Detaylı bir

şekilde Söz diziminin örgün araçlarında Türkçe ile kıyaslama yapılarak, örnekler verilecek ve çalışma tamamlanacaktır.

Böylelikle görebiliyoruz ki burada durumlardan ve önermelerden birinin üç farklı ifade biçimi sunulmuştur. Farklı ifadelerin temel eğitim araçları yani farklı ifadeleri en iyi aktarma biçimi, her dilde olduğu gibi Rusçada da tonlama ve kelime dizilişidir. Tonlamadaki farklılıkları yukarıdaki örneklerde gördük. Ama kelime dizilişlerinde farklı ifade etme örneklerini ise şu şekilde verebiliriz:

- Алексей / поедет на соревнования. - **Aleksey / yarışmaya gidecek.**

- На соревнования поедет / Алексей. - **Yarışmaya gidecek/ Aleksey.**

İlk cümlede bilgi aktarımı belli bir kişinin yapacağı eylem ile ilgilidir, ikinci cümlede ise belirli bir kişi eylemin yapılması için seçilmiştir. Bu durumda ise her iki dil benzermek göstermektedir. Örneğin, “**Ayşe toplantıya katılacaktır.**” cümlesinde Ayşe’nin yapacağı eylemi ifade etme söz konusudur. Diğer bir taraftan cümledeki kelimelerin yerlerini değiştirdiğimizde “**Toplantıya Ayşe katılacaktır.**” bir eylemi yapmak için belirli bir kişi seçilmiştir.

1.1.4. Söz Dizimi ve Dilbilimin Diğer Alt Bilimleri

Sözdiziminin dilbilimin diğer disiplinleri ile ilişkisi, dil seviyelerinin hiyerarşisine göre değerlendirmek en doğru yaklaşımdır. Buna göre; ses bilgisi, sözcük türetme, kelime hazinesi ve morfoloji bağlamında aşağıda sıralanmıştır.

Sentaks ve Fonetik (Ses bilgisi): Bu iki disiplin arasındaki bağ aracılıdır- kelime ve kelime şekilleri ile ilgilidir. Fakat ses bilgisinin, sentaksise aracısız bağı olan bir parçası vardır. Bu da tonlamadır (Tonlama ses bilgisinin, dilin ölçü (aruz) sistemini inceleyen bir daldır). Tonlama hakkında daha detaylı bilgiyi sentaksisin biçimsel araçlarında vereceğiz.

Sentaks ve kelime yapımı (türetme): İlk olarak şunu belirtelim ki sentaks ve kelime yapımının ortak noktaları bulunmaktadır. İkinci olarak ise bu iki dal arasındaki bağ kelime oluşturulmada ortaya çıkmaktadır.

Kelime yapımı ve sentaks bağları arasındaki somut durum kelime yapımındaki belli başlı bazı yöntemlerde tam olarak anlaşılabilir.

a) Morfolojik ve sözdizimsel yöntem: Sözdizimsel özelliklerin (Sentaksis fonksiyon ve sentaksis bağ) ve değerler dizisinin değişimidir. Örneğin, değiştirimde (substantivization) sıfatın isme geçişidir.

Ванная- banyo

Встречающие- karşılayanlar

Гостиная- misafir odası

Диспетчерская- kontrolör odası

Провожжающие- uğurlayanlar

Рабочий – işçi

Столовая- yemekhane

Учительская- öğretmen odası

Чайная- çay evi

Yukarıda örnek verdiğimiz bu kelimeler aslında sıfat görünümündedirler. Yapısal olarak sıfattırlar ama kendilerinden sonra gelen isim kullanılmadan kendileri sıfat gibi ele alınan isimlerdir, adverbializatsiya (zarflaşma) da genellikle isimlerin veya diğer cümle öğelerinden birinin zarfa geçişidir. (*С досадой- досада* kelime **küskünlük** demektir ama Rusçada ismin ile hali şeklinde kullanımında zarf konumuna geçmektedir, *с досадой küskünlükle* anlamına gelir, *в смущении –смущение mahçubiyet*; şaşkınlık anlamına gelmektedir ancak Rusçada ismin de halinde kullanıldığında zarf konumuna geçmektedir, *в смущении şaşkınlıkla* anlamına gelir. *по очереди очередь* kelimesi sıra demektir ama ismin e halinde kullanımında zarf konumuna geçer, *по очереди* sırayla anlamına gelir.)

b) Sözcüksel ve sözdizimsel yöntem – kelime türetmesi, birleştirme yani sözdizimsel öğeleri bir kelimede birleştirme yöntemidir. Bu yöntemde iki temel öge söz konusudur. Aslında sadece kelime bazında olsa bile bir yargının sonucu ortaya çıkmıştır. Sözcüksel yöntem için şu kelimeler üzerinden örnekleme yapacak olursak;

- *Сумасшедший* kelimesi (*deli*) “*ум- akıl*” ve “*умду- gitmek*” kelimesinin geçmiş zaman şeklindeki kullanımıdır ve iki kelimenin birleşmesi ise oluşmuştur.

- *Быстрорастворимый* (*çabuk çözünen, çabuk erinen*) kelimesi “*быстрый çabuk, hızlı*” ve “*растворимый eriyen, çözünen*” kelimelerinin birleşimiyle oluşmuştur.

- **Яркокрасный (açık kırmızı)** kelimesi iki ayrı sözcük olan “**ярко- açık**” ve “**красный - kırmızı**” kelimelerinden oluşmuş ve tek bir kelime haline gelmiştir.

Söz dizimi ve kelime hazinesi. Kelimelerin leksikolojik anlamları, dilin leksikolojik sisteminde ve sözlüklerdedir. Fakat aynı zamanda çoğu kelimenin anlamı söz diziminde de ortaya çıkabilmektedir. Söz dağarcığı, kelimelerin söz dizimsel özelliklerine etki etmektedir.

a) Bazı isimler vardır ve bu isimlerden çok kolay ve tam bir şekilde cümle oluşturulabilir. Örneğin:

Ночь. Gece.

Тишина. Sessizlik.

Пожар! Yangın!

Yukarıda verilen kelimeler Rusçada tek ögeli cümleler için örnek verilebilirler. Ama diğer taraftan **книга- kitap, берега- akağaç , девочка- kız çocuk.** gibi kelimeler ise tek başlarına cümle oluşturmazlar.

b) Sözcüklerin, söz dizimsel uyumluluğuna olan etkilerine örnek verecek olursak; çoğunlukla fiil anlam türü olarak düşünce ifade eden sözcükler **Rusçada ismin –de hali (Предложный падеж)** ile kullanılır. Örnek verecek olursak;

рассказывать-, anlatmak,

поведать- söylemek, anlatmak, açıklamak

беседовать- sohbet etmek,

думать- düşünmek,

размышлять- düşünceye dalmak, düşünmek,

мечтать- hayal kurmak, düşünmek

– о чем- ne hakkında / о ком- kim hakkında gibi fiiller kullanılmaktadır.

Konuşmanın amacı, aslında nesne duruma geçen ifade bu tür cümlelerde Rus dilinde bu şekilde ifade edilir.

Rusçada kip bildiren ifadelerde ise fiilin mastar hali kullanılır. Örneğin;

-надо сделать- yapmak gerekir,

-можно отдохнуть- dinlenebilmek,

- могу помочь- yardım edebilirim,

-хочу уехать- gitmek istiyorum,

-должен рассказать- anlatmak gerekir. Burada da gördüğümüz gibi kelimenin cümlede hangi öbek olduğu veya hangi ögeyi ile birleştiği değilde özellikle kelimelerin anlamları çok önemlidir.

Söz dizimi ve morfoloji. Dil sisteminin bu iki katmanı birbirine en yakın olan iki düzeydir.

1) Söz dizimi ve morfolojinin birbirine bağımlılığı (birbirlerine yakınlığı) her ikisinin de aslında bir bakıma köken olarak dilbilgisinden gelmeleridir. Peki ya dilbilgisi nedir? Dili oluşturan sesleri, sözcükleri, belirtme ya da yargı öbeklerini türlü yönleriyle inceleyerek konuşma ve yazmada uyulması gereken ana kuralları belirleyen bilim dalına dilbilgisi denir⁸.

Örnek verecek olursak, “ **правда (ot), правда (doğruluk), бабушка (nine)** ” gibi sözcükler aynı morfolojik yapıya sahiptirler yani ne morfolojik açıdan ne de dilbilgisel açıdan farkları yoktur. Örneğini verdiğimiz bu üç sözcük için şunları yazabiliriz: İsim türü sözcüklerdir, dişi cins isimler, tekil ve ismin yalın halindedirler. Basit cümleler üzerinde örnek verecek olursak;

- Вечерет. (Hava kararıyor.)

- Мне не спится. (Uyuyamıyorum.)

- Из окна сильно дует. (Pencereden şiddetli rüzgâr esiyor.)

Verilen bu cümleler de ise yine aynı şekilde aynı sözdizimsel ve dilgisel yapıya sahiptirler. Analizini yaptığımız zaman bu üç cümlenin de, üçüncü tekil şahısta ve çekimlenebilir fiil grubunda olduğunu söyleyebiliriz.

2) Morfoloji ve sözdizimin iş birliği şu şekilde oluşmaktadır: bir taraftan morfoloji sözdizimine yardım ederken yani onu tamamlarken, diğer taraftan morfoloji dilin sözdizimsel yapısını belirler.

Sözdizimi ile ilişkili olarak morfolojinin asıl rolü nedir?

Kelime şekilleri, sözdizimsel yapılarda kullanılır ve sözdizimsel yapının bileşenidir. Tabi ki farklı kelime şekillerinin farklı sözdizimsellikleri vardır. İsmi hali,

⁸ Şimşek, 1.

kelime şekillşerinin başka bir kelime veya cümleinin bileşeni ile bağıını belirler. Sıfatlar ise kelime şekillerinin isimlere bağıımlılıklarını gösterirler. Sözdizimsel yapılar aynı zamanda fiillerde de görülebilir.

Fiiller, her zaman yüklemlilik formundadırlar (yani kip, zaman ve şahsa göre). Fiilin mastar hali eylemin anlamını belirler durumdadır ve çok farklı sözdizimsel işlevlerde kullanılabilir; yüklem, özne, tek öğeli cümleinin temel ögesi veya cümleinin ikinci ögesi işlevlerinde kullanılabilir.

Örneğin;

“Ловить рыбу – его страсть (инфинитив – подлежащее) Balık avlamak onun tutkusudur. (İnfinitiv durum- özne)”

“Вы должны уйти (инфинитив – компонент составного сказуемого) Siz gitmelisiniz. (İnfinitiv – bileşik yüklem)”

“Я вас прошу не уходить (инфинитив – дополнение) Sizden gitmemenizi rica ediyorum. (İnfinitiv- nesne)”

Sözdizimde morfolojik yapıların işlevlerini incelediğimizde önemli birşeyin altını özellikle çizmek gerekmektedir. Çünkü her kelime şekli, her zaman sözdizimi ve söz dizimsel yapı için bir bağ olmayabilir. Örneğin, isimlerin tekillik ve çoğulluk durumu söz dizimsel kullanım ile bağlantılı değildir. Sadece gerçekliği yansıtmada ön plana çıkmaktadır. Yani söz dizimsel açıdan değil de cümleinin bir dış durumu olarak önemlidir. Bir örnek ile açıklayacak olursak durumu: *“Автомобили мчались по трассе. - Otomobiller yolda hızlı gittiler. ”* Burada özne *otomobiller «автомобили»* cümleinin ana ögesi işlevindedir ve ismin halın halindedir, öznenin çoğul durumda olması onun cümleinin yapısına bir etkisi yoktur; bu durumda dil dışı bir durumdur.

Bileşik cümlelerde kelime şekillerine ise başka bir örnekte bakalım: *“Шумел ветер, и шел дождь. Rüzgâr esti ve yağmur yağdı. ”* Bu her iki bileşik cümleinin yapısında hem isim hem de fiil vardır. Cümleler özne ve yüklemden oluşmuştur. Peki, verilen bu kelime şekilleri bileşik cümle yapımı için de eşdeğer sayılabilir mi? Kıyaslamasını yapalım:

- Было холодно, и шел дождь. Hava soğudu ve yağmur yağdı.

- *Холодно и не хочется выходить из дому. Hava soğuk ve evden dışarı çıkmak istemiyorum.*

Basit cümlelerde kelime şekilleri yukarıda verilen örneklerde görmüştük, bileşik cümlelerdeki kelime şekilleri ise bir sonra ki örnekte olduğu gibi **ve (u)** bağlacıyla yapılmaktadır. Bu tür cümlelerde kelimeler birbirleriyle ilişkilidirler.

Şimdi ise morfoloji ve sözdizimi arasındaki bağa farklı bir açıdan bakalım: Morfoloji sözdizimsel yapıyı belirler. Peki, bu Rus dilinde nasıl olur? Rus dili bilindiği gibi bükünsel⁹ bir yapıya sahiptir. Morfolojik yapıların oluşumundaki en temel yol bükündür. Bükün ise sözdizimsel bağları ve sözdizimsel yapıları belirlemektedir. İkincil bağların kelimeler arasındaki temel özellikleri;

Согласование: Uygunluk, uydurma.

Грамматическое согласование: Gramer uygunluğu.

Управление: Yönetme (dilbilgisinde düzenleme, tanzim etme).

Примыкание: Bağlama, bağlılık.

Bunların arasındaki farklılıklar bağlı sözcükleri morfolojik özelliklerini belirler (benzeşim, ismin hali ile bağlılığı ifade etme, değişmezlik).

Fakat Rus dili morfolojisinde hem analitizm elementleri, analitik yapı hemde dilek kipi (örneğin, *пришел бы- gelirdim*), emir kipinde bazı yapılar (*örneğin, пусть придет – bırak gelsin*), ve analitik karşılaştırma (*более старательный- daha çalışkan*) şekilleri vardır. Sözdizimde de şöyle bir analitizm gözlemlenebilir; iki veya birkaç kelimenin bir cümle ögesini oluşturduğu, sözdizimsel olarak ayrılamayan birleşik kelime kullanıldığı durumlar. Örneğin;

- *Она запела низким, красивым голосом- O, alçak ve güzel bir sesle şarkı söylemeye başladı.*

⁹ Bükün:

1. Dil bilgisi görevleri ve yapı bakımından, kelime köklerinin başında, içinde veya sonunda türlü değişikliklerin olması, insiraf.
2. Gramer görevleri ve yapı bakımından, sözcük köklerinin başında, içinde veya sonunda çeşitli değişikliklerin meydana gelmesi: Samî ve Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi.

1.1.5. Söz Diziminde Sözcük ve Sözcük Grupları

Sözdizimin örgün araçları veya örgün sözdizimsel göstergeleri farklı dil araçlarıdır ve dilbilgisel semantik ve iletişimli gibi farklı açılarda sözdizimsel anlamları ifade ederler. Bu göstergeleri farklı temellerde sınıflandırabiliriz. İlk olarak A.M. Peşkovskiy örgün göstergeleri ayırmış ve dört ayrı tip gösterdiği belirlemiştir: *kelime şekli, yardımcı kelimeler, kelime düzeni ve tonlama*.¹⁰ Başka bir sınıflandırma da ayrıca bulunmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre bütün örgün araçların dil ile olan ilişkisine göre ayrılabilirler yani morfo-sentaksis ve özellikle sentaksise olan bağlantısına göre ayrılırlar. Peşkovskiy' nin yaptığı betimleme, kelime şekilleri ve basit türememiş edatları temel alırken, diğeri ise diğer geriye kalan bütün göstergeler olan yardımcı kelimeler, morfolojik ve geniş bir açıdan sözdizimsel, bir anlamda da kelime düzeni ve tonlamayı temel alır.

Söz diziminin en temel öğeleri kelime gruplarıdır. Dolayısıyla söz dizimin temel öğelerine geçmeden önce, kelime grubunun tanımını üzerinde duralım.

*Tek kelime ile karşılanan varlıkları, hareketleri ve kavramları daha geniş olarak belirtmek veya tek kelimeyle ifade edilemeyen benzer durumları karşılamak üzere birden fazla kelimeyle kurulan dil birliklerine kelime grubu denir.*¹¹ Kelime grupları bir bütünlük oluşturmak zorundadırlar. Cümlemin anlamına ve yapısına göre bir uyum sağlamak zorundadırlar. Çalışmamızın bu bölümde kelimelerin anlamları ve yapılarını ele alacağız.

1.1.5.1. Kelimelerin Morfolojik Şekilleri

Sözdizimsel yapılarda, kelime şekillerinin rolunu *sözdizim ve morfoloji* arasında ilişki kısmında detaylı bir şekilde yazmıştık zaten. Şimdi ise bazı örnekler ile biraz daha açıklamaya çalışacağız. Morfolojide ismin halin halindeki isimler ilk biçimdedirler. Yani çekimsizdirler. Sözdizimde bu kelime şekilleri farklı sentaksis işlevler kazanırlar. Herşeyden önce bu kelime şekli özneyi ifade ederken temel araç konumundadır, fakat aynı zamanda başka işlevleri de vardır, örneğin isim cümlesinin ana ögesidir.

¹⁰ A. M. Peşkovski, *Russkiy Sintaksis v Nauyçnom Osveşenii*, gocudarstvennoye uçebno-pedagogičeskiye izdatelstvo, Moskva 1958.

¹¹ Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, (7. Baskı), Akademik Kitaplar, İstanbul 2015, 14.

Зима. - Kış.

Метель. - Metal.

Ночь. Gece. v. s.)

1.1.5.2. Basit Türetilmemiş Edatlar

Basit türetilmemiş edatlar bükünler ile işlev halindedirler, bu edatlar kelimelerin halleri ile ilişkilidirler ve onlar ile beraber sentaksis kelime şeklini oluştururlar. Örneğin;

идти лесом- orman boyunca gitmek

в лес- ormana gitmek, из лесу ormandan çıkmak

через лес ormanın içinden gitmek

по лесу orman boyunca gitmek gibi ismin hallerine göre edat ile kullanılan basit cümlelerde kelime şekli sözcükler ile beraber sözdizimsel işlemini gerçekleştirir. İsmi hali ile beraber edat, herhangi bir kelime veya cümle ile ismi ifade eder. Ayrıca baskın kelimenin leksikolojik anlamına uyan tam örgün edatlar vardır. Ünlü Rus dil bilimci V.V. Vinogradov¹², bu tür edatları cümle içerisinde edat olarak belirler fakat tam anlamda edat değil de kelimelerden sonra gelen edat olarak tanımlar. Aslında Rusçada edatlar kelimelerden önce gelir. Ama Vinogradov bunları kelimedenden sonra gelen edatlar olarak tanımlar.

Örneğin;

уповать (надеяться) на чудо- bir mucize beklemek

разочароваться в профессии –mesleğinde hayal kırıklığına uğramak

привыкнуть к лишениям- zorluklara alışmak

Gibi örneklerde edatın asıl kelimedenden sonra geldiğini görmekteyiz.

1.1.5.3. Türetilmiş Edatlar

Rus dilinde sözdizimsel göstergeler ile ilişkili olan başka edatlar da vardır. Bu edatlar işlevleri nedeniyle bağlaçlara oldukça yakın kelime gruplarıdır. Onlar ayrı bir

¹² V.V. Vinogradov, *Russkiy Yazık-Grammaticheskoe Uchenie o Slove*, Gosudarstvennoe Uchebnoe pedagogicheskoe izdatelstva prosvesheniua RSFSR, Moskova 1947, 680

döngü kazanırlar ve bağlaçlar gibi işlevler oluştururlar. Örneğin, zarf anlamında kullanılan bazı edatlar semantik olarak zarf tümleci ile özdeşirler. Bu edatları şöyle sırayabiliriz:

Несмотря на :- e rağmen,

Благодаря :- sayesinde,

Вопреки :- karşı olarak, tersi,

Ввиду :- görünümünden, açısından gibi...

Şimdi bunları cümle örnekleri üzerinde görelim:

-Благодаря вниманию друзей она не чувствует себя одинокой – Arkadaşlarının ilgisi sayesinde, o kendini yalnız hissetmiyor. (Kıyaslayalım: Благодаря тому что друзья к ней внимательны, она не чувствует себя одинокой- Arkadaşları ilgili olduklarından, o kendini yalnız hissetmiyor.)

-Несмотря на усталость, он продолжал объяснять методы- Yorgunluğuna rağmen, metodları açıklamaya devam etti. (Kıyaslayalım: Он продолжал объяснять методы, несмотря на то что (хотя) сильно устал – Çok yorgun olmasına rağmen, metodları açıklamaya devam etti.

Rus dilinde bağlaçlar ile ilişkili olan ve bağlaçlar gibi kullanılan başka bir eddat grubu da vardır. Bunlar: **кроме- den başka, вместо- yerine, исключая- dışında, включая kapsamında (dâhilinde, по сравнению с- e kıyasla, в отличие от- aksine v. s.**

Ayrıca bazı basit edatın sözdizimin araçlarına uygun olarak kullanılabildiğini unutmamak gerekir. Bütün bir durumu (olayı) açıklamak için kullanılan bir kelime şekli oluşturabilirler. Örneğin;

-В очках он похож на деда- Gözlüklü olarak dedesine benziyor.

-Если он надевает очки, становится похожим на деда- Eğer gözlük takarsa dedesine benziyor.

1.1.5.4. İki ya da daha Çok Eşgörevli Sözcük

İki ya da daha çok eşgörevli sözcük bağlaçla bağlanarak oluşturulan belirtme öbeğine bağlaç öbeği denir¹³.

“*Hak ve kuvvet kılıçla kalkan gibidir.*” Burada “*kılıç ve kalkan*” kelimeleri isimdir. Kılıç ve kalkan isimleri “*ile*” bağlacıyla bağlanmıştır.

Bağlaç: Bağlama edatlarıdır. Sözlere, söz öbeklerini veya cümleleri bir araya getirmeye yarayan çekimlik bağlı birimlerdir. Bu dil öğelerini bir araya getiriş, sıralayıcı veya açıklayıcı biçimlerdeki bağlamalardır¹⁴.

Bağlaçlar en önemli sözdizimsel araçlardan biridir. Bağlaçlar sözdizimsel bağ anlamına gelir ve sözdizimsel ilişkiyi ifade eder. Bağlaçların, şüphesiz ki, işlevleri açısından edatlar ile benzerlikleri ve bağları vardır, fakat Rus dilinde bağlaç edattan çok keskin bir şekilde ayrılır. Örneğin; edat her zaman ismin hallerine bağlıyken, öte yandan bağlaç kendi başınadır ve farklı bileşen (*диван или кровать*- koltuk veya yatak, *белый или синий*- beyaz veya mavi, *смеяться или плакать*- gülmek veya ağlamak) ve farklı kelime şekillerini bağlayabilir. Rus dilindeki böyle kesin bir ayrım, onun bükünsel özelliği olmasından dolayıdır ve bağlaç ve edatların birbirlerine olan yakınlığının gözlemlendiği, analitik yapıya sahip olan diğer birçok Hint- Avrupa dillerinden farklıdır. Böylelikle, edat kelime şekillerini (ismin haline göre) sözcükler ile birleştirir veya daha büyük parçacıklarla birleştirir. Öte yandan bağlaç, iki (veya daha fazla) bileşeni (ögeyi), gösterilen sözcükler, sözcük öbekleri ve cümleler ile bağlar.

Bağlaçların üç önemli sözdizimsel kullanım durumu vardır. Bunlar;

- a) *bağlama şekli türüne göre*
- b) *sözdizimsel ilişkiyi ifade etme şekline göre.*
- c) *verilen bağlacı oluşturan komponentlerin durumu ve sayına göre.*

a) Bağlama şekline göre bağlaçlar sıra ve yan bağlaçları olarak ikiye ayrılırlar.

b) Sözdizimsel ilişkiyi ifade etme şekline göre bağlaçlar semantik ve semantik olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Semantik bağlaçları şu şekilde verebiliriz:

«a» - *противопоставление* «a» «ise» bağlacı zıtlık bildirir,

¹³ Şimşek, 390.

¹⁴ Karaağaç, 172

«или» - *взаимоисключение* «или» «veya» bağlacı karşılıklı dışlama bildirir,

«если» - *условие* «если» «eğer» şart bildirir,

«чтобы» - *цель* «чтобы» «-mek- mak için» ise amaç bildirir.

Asemantik bağlaçlar ise herhangi bir ilişkiyi ifade etmezler. Bu bağlaçlar sadece cümlelerin bazı bileşenlerini birleştirirler. Rus dilinde asemantik bağlaçlardan bahsederken en çok karşımıza «**что**» «- **ki** » bağlacı çıkar. Örneğin;

-Я знаю, что ты меня поймешь. (- Biliyorum ki, sen beni anlıyorsun.) Anamlı ilişkiler, karmaşık bileşik cümlelerde bağlaç ile verilmez, «**знать**» «bilmek» fiili ile cümlelerin leksik anlamı tam olarak verilir. Buna ek olarak, semantik bağlaçlara örnek olarak «**будто**», «**как будто**»- gibi, sanki bağlaçlarını da katabiliriz.

-Я слышал, будто выезжаете.- Sanki gideceğinizi duydum.

Аyrıca «**чтобы**»- **mek,-mak için.**

-Он попросил, чтобы я ему помог.- Ona yardım etmemi istedi.

c) Verilen bağlacı oluşturan komponentlerin durumu ve sayına göre bağlaçlar, basit ve bileşik olmak üzere iki ayrılırken, bileşik bağlaçlar da kendi aralarında tekli, çiftli ve çoklu olmak üzere üçe ayrılırlar. Örneğin, **bileşik tekli bağlaçlar** olarak;

«**потому что- çünkü** »

«**для того чтобы- için** »

«**прежде чем- den(dan) önce**» verilen örnek sıralanabilir.

Cümle içerisinde şöyle gösterilebilir: **-Прежде чем уйти из дома, проверьте электронные приборы- Evden çıkmadan önce, elektronik eşyaları kontrol ediniz.**

İkili bağlaçlar ise araya kelimeler veya cümleler girerek anlamsal olarak cümleye bağlanırlar. Örneklerine bakacak olursak;

- «не только – но и – sadece o değil, aynı zamanda o da » - Он не только ученый, но и известный бард.(O, sadece bir bilim adamı değil, aynı zamanda ünlü bir şarkıcıdır.)

- «**не столько – сколько-** kıyaslama yapılmaktadır, - im kadar, - e kadar anlamındadır. »- Мой младший брат не сколько мне дорог, сколько мой старший брат. – Küçük kardeşim, büyük kardeşim kadar bana değerli değildir.)

- «**чем – тем-** ne kadar çok, o kadar iyi anlamında»- Чем больше ты занимаешься, тем лучше. Ne kadar çalışırsan, o kadar iyi.

- «**не – а-** o değil, onu anlamındadır. »Не думаю о прошедшем, а думаю о будущем. Geçmiş düşünmüyorum, geleceği düşünüyorum.

1.1.5.5. İlgeçler, Edatlar

Edat (postpositon, particle, pointer word, adposition, preposition) : Edat terimi, bugünkü Türk dilciliğinde, çekimlik bağlı birimlerinin ekleşmemiş olanları için kullanılmaktadır. Osmanlı dilcilik geleğinde edat terimi, bütün yapım ekleri, çekim ekleri ile bugün edat olarak bildiğimiz çekim, bağlama ve ünlem edatları gibi ekleşmiş bağlı birimler için kullanılır ve “tek başına anlamı ve kullanımı olmayan, ancak söz kök ve gövdelerinden sonr gelerek, yeni sözler türeten veya bu sözlerin bir araya gelişini sağlayan dil birimi” diye tanımlanırdı¹⁵.

İlgeçler iletişimsel-yararcı işaretlerdir. Konuşan kişiden, işi yapan kişiye ifadenin içeriğini iletirler. Bu da demek oluyor ki ilgeçlerin temel kullanımları aslında sözdizimsel değillerdir. Örneğin;

«Он работал над проектом три месяца (Proje üzerine üç ay çalıştı).»

Şimdi ilgeçi ifade etme şekline bakalım:

«Он работал над проектом всего три месяца /целых три месяца (O proje üzerinde sadece üç ay çalıştı/ toplam üç ay.)»

İlgecin kullanıldığı ve kullanılmadığı cümleleri kıyaslayacak olursak; aslında ifadede asıl verilmek istenen fikir değişmemiştir, fakat konuşan kişinin zaman olayı ile ilişkisi ortaya çıkmıştır. Birinci örnekte zaman kavramı kısa bir zaman dilimi olarak ifade edilir («**всего**» «**sadece**» bağlacı yardımıyla bu ifadeye ulaşırız), ikinci örnekte ise tam tersi («**целый**» «**toplam**» ilgeci sayesinde) zaman dilimi uzun bir süreyi

¹⁵ Karaağaç, 351

kapsamaktadır. Fakat yine de bu konuşan öznel bir değerlendirmesidir, cümlede asıl verilmek istenen ifadeye pek etki etmez.

İlgeçler ile beraber karakterize edilmiş sözdizimsel işlevler de vardır. Bu işlevler herşeyden önce iletişimseldir:

a) İleştirim amacına göre ilgeçler ifade şeklini biçimleyebilirler (soru ve ettirgen ilgeçleri) Böylelikle kendi temel iletişimsel- yararcı işlevlerini korurlar. Örneğin, «*увидимся ли мы еще?*»- *Daha görüşecek miyiz?*» sorusunda ilgeç olan «ли» şüpheli bir tavır ile soru sormaktadır. «*Разве вы знакомы?*»- *Siz tanıdık mıydınız?*» sorusunda ise konuşan kişinin duruma ters olarak şaşkınlığını ifade etmektedir.

b) İlgeçler gerçek bölünme ifadeleri, özellikle onların remalarının altını çizerek şekillendirirler.

- *Именно (только) вы/ мне можете помочь* - Özellikle(sadece) siz/ bana yardım edebilirsiniz. (ilgeç ifadenin remasını bölmektedir.)

- *Вас- то я/ и хотел видеть* - Özellikle sizi görmek isterdim. («то» ilgeci ifadenin temasını, «и» ilgeci ise onun remasını belirlemektedir.

İlgeçlerin dilbilgisel ve yapısal işlevleri:

a) Çoğu ilgeç bağlaçların analogları (değişenleri) olarak kullanılmaktadır. Yani bileşik ve basit cümlelerde komponentleri birleştirme görevini üstlenirler. Bu ilgeçlere şu örnekleri vermek mümkündür;

-*даже- hatta bile*

-*только- sadece*

-*лишь- sadece, ancak, sırf*

-*ведь- ki*

-*хотя бы- se, sa v. s.* Cümle üzerinde örnek ile gidicek olursak;

-*Одежда она необычно, даже экстравагантно.* Elbiseleri sıradışı, hatta abartılıdır.

-*Я приду, только не сегодня.* Geleceğim; ancak bu gün değil.

-*Учите дочку музыке, ведь у нее прекрасный слух.* Kızına müzik öğret, ne de olsa onun harika bir kulağı var.

b) İlgeçlerin ayrıca somut kullanım işlevleri de vardır. Basit ve bileşik cümlelerde anlamsal ilişkilerin netleşmesi için bağlaçlar ile de kullanılırlar. Bu durumda kullanılan ilgeçlerin bazıları şu şekilde sırayabiliriz:

-но только- sadece o değil

-но все- таки- fakat her şekilde

-а ведь – ama yine de - и даже- ve hatta gibi... Cümle üzerinde örnekler ise;

-Он был очень занят, но все- таки помог мне. (O çok meşguldu; ama yine de bana yardım etti.)

-Ты сделала по- своему, а ведь я предупреждал тебя. (Sen kendine göre yaptın; ama yine de ben seni uyarmıştım.)

1.1.5.6. Yardımcı İşlevde Zamirler

Zamirler için yardımcı işlev rolu **soru ilgi zamiri** ve **işaret zamiri** olarak karakterize edilir.

Soru ilgi zamirleri. Başka bir deyişle soru ilgi zamirleri **K- harfi ile başlayan sözcükler** olarakta adlandırılırlar. **кто- kim, что- ne, который hangisi, какой hangi, чей kimin, когда ne zaman, где nerede** gibi... K- harfi ile başlayan sözcükler bileşik cümlelerde bağlaçlı kelimeler işlevinde oldukça belirgindirler. Bileşik cümlelerde cümle öğlerini birleştiren bağlayan olarak iki önemli işlevi üstlenirler.

Örneğin;

*-Я вернулся в деревню, в которой жил в детстве. Çocukluğumda yaşadığım köye geri döndüm. Bu cümlede bağlaç olan который Türkçe karşılığı – **ki o** anlamına gelir. ‘ который– ki o ‘ bağlaç kelimesi bu cümlede asemantik bir bağlaç olarak kullanılmıştır ana cümleyi yan cümle arasında bir ilişkiyi ifade etmez. Bu kelime şeklinde «в которой- ki orada » cümledeki (жил в которой = в деревне) kelimesi ile bağı bulunmalıdır ve yer durumu rolünü yerine getirir.*

Bu zamirler (soru zamirleri olarak) soru cümlelerinin yapımında kullanılırlar.

- Который час? Saat kaç?

- *Где вы живете? Nerede yaşıyorsun?* Gibi cümleleri bu duruma örnek verebiliriz.

İşaret zamirleri ya da başka bir deyişle **T harfi ile başlayan sözcükler**. *Том- o, такой- böyle, так- öyle, столько- o kadar, туда- oraya* gibi sözcükleri örnek verebiliriz. Bu zamirler bileşik cümlelerde bağdaşık sözcükler olarak kullanılırlar. Ünlü Rus bir atasözü ile örnekleyecek olursak; '*Что посеешь, то и пожнешь* – Ne ekersen, onu biçersin.' İşaret zamirleri metinlerde ifade ilişkisindeki en önemli araçlardan biridir.

1.1.5.7. Ara - Kip Sözcükler

Bunlar V.V. Vinogradov'un (kip sözcükleri) sözcüklerin dilbilimsel sınıflandırmasında bulunan çok geniş bir yelpazede kelime ve kelime öbekleri kapsarlar¹⁶. Bu kelimelerin temel işlevleri sübjektik- modal olmalıdır. Bu kelimeler konuşan kişiden ifadeye veya metne bir ilişki ifade ederler. İşlevler olarak bağlaçlar ile yakınlık halindedirler. Cümlede ve metinde ilişkinin anlamı ve bağlanması için bir araç olarak kullanılırlar. Böylelikle;

-Приходи в любой день, например завтра. -Herhangi bir gün gel, örneğin yarın

-Школьники увлекаются спортом, в частности борьбой. -Öğrenciler sporla ilgileniyorlar özellikle güreş ile.)

Örneklerinde olduğu gibi yapısal –sözdizimsel işlevlerini tamamlarlar veya metindeki bağlaç işlevini yerine getirirler. Bu bağlaçlara şu örnekleri vermek mümkündür: *так- böylelikle, следовательно- bu nedenle, кстати- bu arada, yeri gelmişken, впрочем- ancak, более того- ayrıca, наоборот- tam tersine, aksine.*

1.1.5.8. Yardımcı İşlevde Önemli Kelimeler

Önemli kelimeler aktif bir şekilde dilin yardımcı araçlarında rol oynamaktadırlar:

¹⁶ Vinogradov, *Russkiy Yazık-Grammaticheskoe Uchenie o Slove*, 47.

a) Sinsemantik sözcükler (Синсемантичные слова) : Bilgi olarak yeterli olmayan, zorunluk yerleşim(dağılım) isteyen sözcüklerdirler. İlk etapta bu sözcükler düşünce ile ilgili fiilleri kapsarlar. Bu tür kelimelerin aslında ana kullanım alanı bileşik cümlelerdir.

Örneğin; *Я почувствовал, что кто-то за мной крадется.* - *Birinin arkamdan gizlice geldiğini hissettim.* Burada kullanılan «*почувствовал- hissettim*» fiili kendinden sonra kesinlikle nesne alan almalıdır, ancak böylelikle cümle tam bir anlam ifade edebilir. Böylelikle, özellikle bu bahsettiğimiz fiil verilen cümle düzeninde asıl ögedir.

b) Sözcüksel ilişkiler, sözdizimsel yapı oluşturmada temel veya yan araçlardır. Örneğin, bileşik cümlelerdeki zıt anlamlı kelimeleri karşıt ifadelerde kullanırken bu ilişkiler göz önüne çıkar. Ele aldığımızı atasözleri üzerinden örnek verecek olursak;

- *“Готовь летом сани, а зимой телегу- Yazın kışağını, kışın ise dört tekerlekli arabayı hazırla. ”* Atasözünde gördüğümüz gibi *yaz mevsimi ve kışak* kelimeleri zıt anlam ifade ederken, aynı şekilde *kış mevsimi ve dört tekerlekli araba* da zıt konumdadırlar. Başka bir örnek üzerinden durumu ele aldığımızda:

- *“Летом в шубе ходим, а зимой в рубашке. - Kışın gömlek, yazın kürk giyer.* ”Bu örnekte de aynı şekilde *yaz mevsimi ve kürk* ile *kış mevsimi ve gömlek* kelimeleri duruma göre birbirlerine zıttırlar.

c) Yukarıda sayılan durumlar dışında, cümle yapımında öne çıkan önemli kelimeleri gördüğümüzde, bağlı metin içerisinde aktif bir şekilde işleyen kelimelerin hemen farkına varırız. Örneğin; *“Судите сами - kendiniz yargılayın”* veya başka bir örnek *“Заметим, что- dikkat ediniz ki”*, şeklindeki kullanımlar konuşan kişinin metne olan ilişkisinde öne çıkar.

Ele alınan bütün örgün araçlar belirli bir toplamda (ya da ayrı olarak) farklı sözdizimi açlarına ait olan sözdizimsel anlamı ifade etmek için hizmet ederler. Bunlar için bir sonuç örneğini aşağıdaki gibi verebiliriz. Böyle bileşik bir cümle yapımı için hangi örgün araçlar kullanılır?

- *“Бриллианты так блестили, что ослепили мои глаза- Pırlantalar öyle parlıyorlardı ki gözlerimi körerttiler. ”* Bu yapının temel araçları *-T ile başlayan sözcük*

olan «*mak- öyle ki*» ana öge konumundayken, asemantik bir kelime olan «*umo- ki* » yan, ek kısım ya da öge konumundadır. Yardımcı kelimelerin böyle bir ilişkisi, belirgin bir anlamın oluşmasını sağlamaktadır. Bundan başka, verilen cümle yapısı için morfolojik şekillerin (yani özne- yüklem gibi) oluşması için oldukça gereklidirler. Ayrıca henüz ele almadığımız başka bir dizine de dikkat çekmek gerekmektedir. Bu da yapısal bileşenler dizinidir. Öncesi ana öge, sonrasında ise yardımcı öge gelir. İkinci öge dediğimiz yan öge birinci ögenin önüne geçmemelidir.

1.1.5.9. Kelime Dizini

Kelime grubu; bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir¹⁷.

Burada kelime grubu dediğimiz durumu dil biriminin cümle içindeki yerleşmesi ve sıralanışını açısından ele alacağız. Rus Dilinde kelime dizini her zaman aynı kurallara riayet etmez, aynı zamanda farklılık gösterebilir. Bunu çalışmamızda detaylı belirteceğiz. Ayrıca çalışmamızda varlıkları ve durumları nitelemek için kelime dizinini çok sık kullanacağız.

Kelime dizini, kelimelerin sözdizim yapımında sözdizimsel birimler içerisinde birbirlerine bağlı olarak yerleştirilmesidir. Farklı diller için kelime dizini farklı bir biçim alabilir. Bu tamamen dillerin cümle yapısına bağlıdır. Cümlelerin farklı öğelerine bağlanmış, kelime dizinin kısıtlı olduğu bazı diller vardır. Bu diller analitik yapıda dillerdir. Örneğin İngilizce – Fransızca) ve özellikle Güney Doğu Asya Dilleri ve Çin dili gibi izole dillerdir bunlar. Rus Dili nispeten serbest (bağımsız) kelime dizinine sahiptir. Peki, bunun nedeni nedir? Tabi ki çekimli dil sistemine sahip olduğundandır. Sözdizimsel bağlar çekimler ile ifade edilir. Bu yüzden, doğrudan ilişkili kelimeler, birbirlerinin arasında farklı kelimeler girerek te gösterilebilirler. Günlük hayatta çok kullanılan bazı cümlelerden birini örnek verecek olursak;

-“*Рубашку она надела новую.* - *Yeni gömleği giydi.* ” Cümlesinde *sıfat- isim* tamlaması normalde ard arda gelmesi gerekirken, verilen cümlede *sıfat- isim* tamlaması arasına yüklem girmiştir. Böylece Rus Dilinde cümlede kelime dizinin yer değiştiğini

¹⁷ Karahan, 39

görebiliyoruz. Böyle farklı kelime yerleştirmeye rağmen cümle doğru bir şekilde kurulmuştur ve anlam ifade edecek bir yapıya sahiptir. Yani ele aldığımız cümlede önemli olan **“giydiği gömleğin yeni”** olduğu ve bunu cümlede kelimenin yerini değiştirmesine rağmen anlam kaybına uğratmamasıdır. Fakat serbest kelime dizini kuralları ve cümledeki kurallara bağlı olarak yerleştirmeyi engellemez. Rus dili için düz ve ters kelime düzeni kavramı vardır. Burada demek istediğimiz durum, düz kelime dizininde (yani devrik olmayan cümlede) yerleşim şu şekilde olabilir: **«подлежащее – сказуемое» (Özne- yüklem), «согласованное определение – определяемое существительное» (Uyumlu tanım- belirtili isim), «сказуемое – обстоятельство» (yüklem- durum belirtici) v. s.**

Örneğin;

«Зимой все студенты первого курса уедут на стажировку- Kışın bütün birinci sınıf öğrenciler staja gidecekler. » Bu cümledeki kelime şekli, her şekilde düz kelime düzenidir. Başka bir düzene göre de yapılabilir: **«На стажировку зимой уедут все студенты первого курса- Staja kışın bütün birinci sınıf öğrencileri gidecekler».** Bu cümlede düz kelime düzeninin değişimini iki durumda gözlemleyebiliriz: Cümlede özne yüklemden sonra gelmiştir, **“на стажировку- staja”** durum bildiren nesne ise fiil olan **«уедут- gidecekler»** ile ilişkilidir, çünkü fiilin kullanıma göre şekillenmiştir ve cümlede başında bulunmaktadır. Fakat bu tür değişimlerde kelime düzeni doğrudur, biz sadece eylemin kendisine değil de, eylemi yapanlar üzerine odaklanarak biraz bilgiyi değiştirdik.

Fakat bir noktada değinmekte fayda vardır ki, Rusçada serbest kelime düzeni sınırsız değildir. Kelime dizininin dilbilgisel kuralları uygun olması beklenmektedir.

Örneğin, cümle öğelerinin şu şekilde bir değişimi söz konusu bile olamaz: **«Курса студенты первого уедут на стажировку все. »**

Böylelikle eğer bir şekilde cümle içinde kelime düzenini değiştiriyorsak, bir şekilde anlamlı olması gerekmektedir, rastgele bir kelime düzeni yapılamaz.

Sözdizimsel ve sözdizimsel olmayan kelime düzeni olmak üzere Rus dili kelime düzeninin iki işlevi vardır. İki yapıda olan sözdizimsel işlev ile başlayalım.

İletişimsel - sözdizimsel işlev: İletişimsel- sözdizimsel işlev, kelime düzeninin en temel işlevidir. Gerçek bilgiye kendini adapte eden ve böylelikle ifadenin gerçek ögesi olarak kendini gösterir. Bu işlev özellikle yazma dilinde çok önem taşımaktadır. Burada asıl kural şudur: en önemli bilgi yani *rema*¹⁸ ifadenin (cümlenin) sonunda bulunur, daha az önemli olan bilgi (buradan kast ettiğimiz bilgi daha açıktır, cümlenin içeriğine bağlı olarak ulaşılabilen bir bilgidir) yani *tema*¹⁹ cümlenin başında bulunur. Aşağıdaki veriken örneklerde bu durumunu daha açık gösterebiliriz. Örneğin;

“Многие люди в моей стране / погибли в годы блокады. Погибли / и мои предедышники- Ülkemde çoğu insan kuşatma yıllarında öldü. Dedelerim de öldürdüler.

” Bu cümlede gördüğümüz (/) işareti tema ve rema arasındaki sınırı belirlemektedir. İkinci cümlede (yargıda) ters kelime düzeni (devrik yapı) vardır. Bu yüzden özne yargının reması konumundadır. Cümle içinde kelime dizinini düzenleyene “kurallar” ilgili metnin oluşturulmasında çok önemlidirler. Konuşmanın öznesi olan kişi, entelektüel ve dilsel olarak gelişmiştir

Yazılı metinler yaratılmasında özellikle deneyime sahip kişi, konuşma, zihinsel ve dil gelişimi konusunda, neredeyse düşünmeden, metin oluşturur. Fakat bu kuralları, (Rusça konuşan ilkokul öğrencileri veya yabancılar), metinler ile çalışan editörler, çevirmenler, başka bir deyişle bütün profesyonel alanlarda Rus Dili öğrenenlerin bilmesi çok gereklidir.

Yapısal - sözdizimsel işlev: Yapısal- sözdizimsel işlev, sözdizimsel yapının organizasyonunda kelime düzeninin aldığı roldür. Kelime dizini, sözdizimsel bağlar ve sözdizimsel işlevlerin göstergesidir. Örneğin, «Уставшая мама пошла отдыхать. (Yorgun anne dinlenmeye gitti.) – Мама пошла отдыхать уставшая. (Anne dinlenmeye gitti yorgun)». Farklı kelime dizini, bu oluşturduğumuz cümlelerde farklı kesitleri ifade ederler. Fakat verilen bu durumda kelime dizini rolü iletişimsel işlev ile sınırlı değildir. Yapısal, dilbilgisel fark, sadece cümlede kullandığımız «уставшая- yorgun» kelime şeklindeki işlev ve bağlardır. İlk cümlede verilen kelime şekli sadece «мама- anne » ismi ile ilgilidir ve cümlede niteleyici rolünü yerine getirir. İkinci cümledeki «уставшая- yorgun» kelime şekli sadece isim- özne ile ilgili değil, aynı

¹⁸ Tema - orijinal paragraf ifadelerini belirleyen fiili bölümün bileşeni; Önceden tanımlanmış bir bağlamın temasının önemi (bkz. Rema, Güncel öğelere ayırma).

¹⁹ Rema (teorem) – verilen ifadede en önemli bilgiyi, özellikle yeni bir bilgi veren ifadenin güncel öğelerine ayrılması ögesi. (Bkz. Güncel öğelere ayırma)

zamanda fiil- yüklem ile de ilgilidir («Ушла –gitti- ne durumda?) ve yüklem bir tamamı olarak rolünü yerine getirir. Böylece, burada farklı yapılar sunulmuştur.

Şimdi ise sözdizimsel olmayan kelime dizinleri işlevlerine bakalım.

Anlamsal (Semantik) işlev: Kelime dizinin bu işlevini, aslında yukarıda verilen bütün örneklerde gözlemledik. Bu işlev küçük veya büyük bir şekilde her zaman kelime dizinine eşlik eder. Fakat, kelime dizinin sadece anlamsal işlevi olduğu bazı dilsel gerçekler vardır. Örneğin, Rusçada herhangi bir sayıyı (burada kastettiğimiz zaman dilimi olarak bir sayıdır) tam olarak mı yoksa yaklaşık olarak ifade etmek istiyorsak; bunu kelime dizininde ifade edebilir. Durumu daha açığa kavuşturmak için aşağıdaki örneklerle göz atalım.

«Приду через три дня. Üç gün sonra geleceğim. » Bu cümlede zaman dilimi olarak sayı tam, kesin olarak belirtilmiştir. Yani tam üç gün sonra geleceğini ifade ediyor. Fakat bu cümlede ise: *«– Приду дня через три. Yaklaşık olarak üç gün sonra geleceğim. »* İfadesi ortaya çıkmaktadır.

Bu verilen cümlede yapısal olarak herhangi bir değişiklik söz konusu değil, sadece anlamda bir değişiklik vardır. Burada da karşımıza kelime dizinin anlamsal işlevi çıkmaktadır.

Üslupsel İşlevler: Bu işlev en çok edebi eserlerde ortaya çıkar, ritmik bir araç olarak kullanılan kelime dizinin devrik olduğu şair üslubunda ortaya çıkar. Örneğin, ünlü Rus şair *Aleksandr Blok* ve *Aleksandr Puşkin*'in birer dördlüğünü ele alalım.

Овин расстелет низкий дым

И долго под овином

Мывзором пристальным следим

За летом журавлиным (А. Блок)²⁰

Есть упоение в бою,

И бездны мрачной на краю

И в разъяренном океане

²⁰ Ünlü Rus Şair Aleksandr Aleksandroviç Blok (1880- 1921) «Осенний день»(Sonbahar günü) adlı şiirinden alıntıdır.

*Средь грозных волн и бурной тьмы
И в аравийском урагане
И в дуновении Чумы. (А. Пушкин)²¹*

Sözcüklerin yerlerinin değiştiği son örnekteki ikinci cümleye dikkat edelim. Bu cümlede düz kelime dizini şu şekilde değildir: **на краю мрачной бездны**- ama mısradaki kafiyeli bir kullanım sergileyerek sözcüklerin yerlerini değiştirmiştir.

Kodlanmış edebi dil ve yazı diline kıyasla daha fazla serbest olan kelime dizininin karakteristik özellikleri konuşma dilinde görülür. Kelime yerleştirme (kelime düzeni) serbestliği, hazırlıksız ve kendiliğinden konuşma dili ile açıklanabilir. Örneğe bakalım: «Очки она новые купила- Gözlük o yeni aldı. (Aslında cümlelerin tam çevirisi “ Yeni gözlük aldı” şeklindedir. Fakat cümlede kelimelerin yerleri değiştirilmiştir. » Bu şekilde «**Необычность- Sıradışı**» kelime dizini konuşma dilinde tonlama ile dengelenebilir.

1.1.5.10. Ton (Tonlama)

Titrem(ton): Sesi çıkaran kişi ve varlığın yapısından kaynaklanan ses rengine, ses bilgisinde titrem, akustikte tını denir²².

Ton: Tümcelerde, vurgudan başka, bir söyleyiş özelliği daha vardır. Anlatıma düşünce, duygu, coşkunluk, yumuşaklık, sertlik... Ayırtıları katmak için seslerde yükselip alçalma, perde değişikliği gibi başkalıklar yapılır; buna tonlama denir²³.

Интонация – это звуковое средство языка, с помощью которого говорящий, выделяя в потоке речи те или иные смысловые отрезки, передаёт своё субъективное отношение к высказываемому. Важно отметить, интонация в русской речи – это изменение (повышение или понижение) тона на одном из ударных слогов в синтагме (фразе). В речевом отрезке (фразе) может быть предцентровая часть, центр изменения тона (его повышение или понижение) и

²¹ Ünlü Rus Şair Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799- 1837) «Veba Döneminde Eğlence – Visonov Trajedesinden « adlı şiirinden alıntıdır.

²² Karaağaç, 799

²³ Tahir Necet Gencan, *Dilbilgisi*, (1. Baskı), Ayraç Yay., Ankara 2001, 93.

*постцентровая часть. Можно выделить семь интонационных конструкций (ИК) в русской речи*²⁴.

Tonlama, konuşanın, konuşmada şöyle veya böyle bir şekilde anlamsal kesitleri, konuşmanın akışını vurgulamak ve öznel bir tutum sergileyerek karşı tarafa aktarılmasını sağlayan dilin bir ses sistemidir. Rus dilinde tonlamanın, vurgu altındaki dizin(kelime, cümle) lerden birinin tonundaki (yükselme veya alçalma) olduğunu belirtmek gerekir. Konuşma(yazı) segmentinde ana odak kısmı, tonun odak(merkez) kısmı (yani tonun yükselmesi veya alçalması) ve odak sonrası kısım vardır. Rus dilinde yedi tane farklı tonlama yapısı vardır.

Rus dilinde tonlama vurgu ile beraber dilin aruz ölçüsüdür. Sözdizimi için en önemli araçlardan biridir. Türkçe de tonlama söze duygu değeri katmak, sözcüklerin anlatımında bir söyleyiş ahenki oluşturmak açısından önemlidir. Tonlamanın değişikliği anlamsal olarak farklılık gösterebilmektedir.

Sözdizimsel tonlamanın işlevlerini ele alalım.

a) İletişimsel- sözdizimsel işlevler

1) Ton ifadeyi bir bütün olarak şekillendirmesinin yanında aynı zamanda onu ritmik gruplara ayırarak şekillendirir.

2) İfadelerin iletişimsel türlerini şekillendirir: bildirme, soru, ünlem v. s. Bu durum için örnek verecek olursak:

- *Я забыл, какое сегодня число. (Bugün ayın kaç olduğunu unuttum)* (ИК- 1) Bu cümle birinci tonlama yapısındadır. Burada düz cümle formatı vardır. Bildirim cümlesi, bildirim vardır. Bu tür tonlama Rusçada (ИК- 1) ile ifade edilir.

- *Какое сегодня число? (Bugün ayın kaç?)* (ИК- 3) Bu cümle ikinci tonlama yapısında olup soru cümlesidir. Soru cümleleri Rus dilinde (ИК- 3)ile ifade edilir.

- *Какое сегодня число! (Bugün ayın kaç!)* (ИК- 5). Bu cümle ünlem cümlesidir. Şaşırtma durumunda veya heyecanlı olduğumuz durumları ifade eder. Rusçada bu cümleler (ИК- 5) ile ifade edilir.

²⁴ Гюнеш Б, *Фонетика и орфоэпия современного русского языка: Учебно- методическое пособие для студентов- бакалавров.* – Эрзурум: Serhat Bilişim, Erzurum 2014, 28

3) Anlamsal öneme göre ifadenin kısımlarını ayırır ve tam(gerçek) bir bölünme ifade eder.

- В апреле (ИК- 3 тема) она уезжает в командировку (ИК- 1 рема). (Nisan ayında görevlendirmeye gidiyor.) Bu cümlede zaman zarfı (ИК- 3 тема- тема) ile ifade edilmişken, bildirimi sağlayan kısım ise (ИК- 1 рема- рема) ile ifade edilmiştir.

- В апреле (ИК- 2 рема) она уезжает в командировку? (ИК- 3 тема). (Nisan ayında görevlendirmeye gidiyor.) Bu cümlede zaman zarfı (ИК- 2 рема- рема) ile ifade edilmişken, ifadenin ikinci kısmı soru cümlesi ise (ИК- 3 тема- тема) ile ifade edilmiştir.

İletişimsel- sözdizimsel işlevinde başka, tonlama konuşma işlevlerini de tamamlar. Örneğin, iletişimsel- faydacı işlevinde, durum veya kişi ilişkisini ifade eder.

- Сдал экзамен? Sınavını geçtin mi? Sorusuna iki şekilde cevap verecek olursak, burada tonlamanın duruma göre kişinin tavrının nasıl değiştiğini görürüz.

- Сдал! (радость)– Geçtim! (Sevinç) Bu cümlede sınavın geçtiği için sevinç içerisinde.

-Сдаал...(неудовольствие, самоирония) Geçtimmm... (tatminsizlik, kendini kendini alaya alma) Bu cümlede ise sınavını geçmesinde aslında çokta zor olmayan bir işi başardığını veya tam aksine zor bir şekilde sınavını geçtiğini ve istediği gibi geçmediğini ifade etmiştir.

b) Yapısal - sözdizimsel işlevler: Tonlama kendi somut gerçekliğinde herhangi bir yapıya eşlik edebilir. Fakat tonlamanın çok önemli olduğu bazı yapılar vardır. Örneğin, bazı cümlelerde yapı, büyük bir miktarın (çoğunluğun) mevcudiyeti ifade edebilir. Bu anlam Rusçada ismin hallerinden (**- in hali, sahiplik hali, tamlama hali olan (P. II.) roditelny padej** ile ifade edilir ve tonlama yapısı ИК- 6'dır. Örnek olarak şu kelime ele alalım:

Народу! (Halka!)

Цветов! (Çiçekler!).

Tonlama, edatsız basit ve bileşik cümlelerde önemli bir rolünü gösterir (tek ögeli edatsız basit cümleler, ayrılmış cümle ögeleri, edatsız bileşik cümlelerde). Bu duruma örnek verelim:

-*Уставшая мама пошла отдыхать.* (Yorgun anne dinlenmeye gitti.)

-*Мама пошла отдыхать уставшая.* (Anne dinlenmeye gitti yorgun).

Bu iki cümle arasındaki fark nedir?

«*Уставшая- yorgun*» sözcüğünün tonlamasını yok sayıyoruz veya var kabul ediyoruz. Peki, var olduğunu veya yok olduğunu kabul etmek ne demektir? Tonlama ayırmasında «*уставшая- yorgun*» sözcüğünün sözdizimsel bağları ve kelime şekli sözdizimsel rolü değişmektedir. Bu sözcük ikili bir bağ oluşturmaktadır (isim- özne ve fiil- yüklem) ve cümlelerin yarı yüklemlilik ögesi işlevini tamamlar.

Sözdizimsel farklılıklar tonlama ile ifade edilir. Yukarıda örnek verdiğimiz birinci cümlede tonlama yapısı ИК- 1 (bir dizim) ikinci cümlede ise tonlama yapısı ИК- 3, ИК- 1(iki dizim) mevcuttur.

- *Прочитаю книгу, поеду в кино* (Kitabı okuyacağım, sinemaya gideceğim) (ИК- 1, ИК- 1). - *Прочитаю книгу– поеду в кино*(Kitabı okuyacağım- sinemaya gideceğim) (ИК- 3, ИК- 1).

Bu cümlelerdeki tonlama farkları sözdizimsel anlam farkları ile ilgilidir. Birinci cümlede iki durum sıralanmıştır, ikinci cümlede ise şartlı bir durum söz konusudur. (Eğer kitabı okuyup bitirirsem, sinemaya gideceğim)

Aynı ИК (tonlama yapısı) herhangi farklı bir yapı, farklı ifade türkeri ile eşleşebilir. Örneğin, ИК- 1 bildirim cümlesi, basit veya bileşik cümlelerin bir parçası olabilir. ИК- 3 soru cümlesi, basit cümle veya bileşik cümlelerin bir parçası olabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

CÜMLE KAVRAMI

2.1. CÜMLE KAVRAMI İÇİN GENEL YAKLAŞIMLAR

Bilindiği gibi, cümle sözdiziminin temel kavramlarından biridir. Bu yüzden yıllardır bilim adamlarının dikkat noktasında bulunmaktadır. Fakat bununla birlikte, cümlenin tam bir tanımını belirlemek, cümlenin tanımı için yaklaşımların çeşitliliği nedeniyle hâlâ tutarsızlık ve belirsizlik ile karakterizedir.

Geleneksel olarak, cümle kavramının belirlenmesinde, dilbilimsel araştırmalarda yer edinen üç temel yönelim mevcuttur. Bunlardan birincisi mantıksal yönelimdir.

1) Mantıksal Yönelim «Логическое направление»: Bu yönelim, mantıksal önermenin cümlenin sözlü ifade edildiği dönemde ve dilbilimin mantığa bağlı olduğu antik çağlarda ortaya çıkmıştır. Antik çağdaki filozoflar cümleyi « fikri (söylenem isteneni) bitiren bir ifade olan sözcük grupları olarak tanımlarken, cümlenin bileşenleri ise ifadenin bileşenleri ile benzer olarak tanımlarlar. Örneğin, eski dil teorilerinde şu önermeler çok sık yapılmaktadır. "Предложение - взаимосогласованное сочетание слов, доводящее мысль до завершения"- Cümle, söz öbeklerinin fikri(eylemi, söylenmek isteneni) sonuçlandıran karşılıklı uyumdur. Предложение - сочетание слов, завершающее мысль." – Cümle, fikri(eylemi, söylenmek isteneni) sonuçlandıran söz öbekleridir²⁵.

Devamında, dilbilgisel cümleler ve mantıksal önermenin iddası ağır bir eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştirinin sebebi ise, herhangi bir şey hakkında mantıksal önermenin herhangi bir onayı veya retti olması durumunda, dildeki soru ve haber cümleleri bu tanımlama altında girmemektedir.

Böylelikle yukarıda belirtilen «законченная мысль»-tamamlanmış fikir kavramı ile belirtilen cümle, tamamlanmış fikir ölçütlerine belirlenen tanımlarına uymadığı için cümlenin böyle bir tanımı açıklanamamıştır. Bilindiği gibi, en genel

²⁵ Antikçniye teorii yazıka i stilya, Antologiya tekstov, perevod c drevnegrecheskogo i latinskogo, 1996, 124.

tanımı farklı dilbilimsel yapılardan ifade edilebilir, bunlardan bazılarında cümlenin tanımı yapılabilirken bazılarında ise cümlenin öğelerinin tanımlamasında ele alınır²⁶.

Ayrıca, «*подлежащее- özne*», «*сказуемое- yüklem*» terminlerinin sözlü cümleler içerisinde birbirleriyle yerlerinin değişemez olduğu ortaya çıkmıştır. Bu arada, ifadedeki mantık için, esaslı bir şekilde, iki kavramın birleşimi veya uyumsuzluğu, isim mantığına karşı farksız olmalıdır. Başka bir durumda ise sözlü ifade ve ortaya çıkma yeteneğine bağlı olarak her şekilde şöyle söylenebilir: «*лошадь - животное*», «*лошадь не собака*» или «*животное включает лошадь*» (в числе животных есть лошадь), «*собака не лошадь*»²⁷. Ayrıca cümledeki mantık için zaman, kişi ve kip gibi temel dilbilgisel kategoriler çok önem taşımazlar²⁸. Kelimeler ile ifade edilen cümlelerde, yargı mantıksal bakış açısıyla özne ve yükse olarak sadece iki şekilde olabilir. Bu bu görüş asla cümlenin diğer öğelerinin temelini vermez. Mantıksal bakış açısı söz diziminde olan bütün olayları kesinlikle karşılayamaz²⁹.

Fakat cümle tanımlaması yapılırken, cümle öbeklerinin az çok açık bir biçimde hüküm ifade etmeye yaradığını söylenebilir. Bunun neticesinde de cümlede mantıki öğeler olarak bir özne ve bir yüklem bulunur.

Sonuç olarak dilbilgisel ve mantıksal kurallar arasından karşılıklı aynı anlama gelen bir ilişkinin olmadığı çok açık bir şekilde belirtilebilir, böylelikle bir olmadan diğeri veya tam tersi durumda, dilbilgisel olarak yanlış cümle kurulumu, mantıksal çerçevede kurallı ve tam bir cümle olabilir.

2) Psikolojik Yönelim «*психологическое направление*»: Bu yönelim için en çok çalışma 19. Yüzyılda yapılmıştır. Doğal olarak dile psikolojik süreçleri ifade eden bir araç olarak yaklaşılmış ve onu psikolojik bir temele dayandırarak çalışmalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Ve cümleler psikolojik ifade(değerlendirme) olarak tanımlanmışlardır. Bu yönde çalışma yapan aksakalların başında ise ünlü Rus Dilbilimciler **A.A. Potebnya** ve **A.A. Şahmatov** gelmektedir.

²⁶ Ch. C. Fries, *The structure of English I*, London 1967, 304.

²⁷ A.A. Potebnya, *İz Zapisok Po Russkoy Grammatike*, Gosudarstvennoe Uchebnoe pedagogicheskoe izdatelstva ministerstva prjzveşeniya prosvesheniua RSFSR, Moskva 1958, 536.

²⁸ V.V. Vinogradov, *Osnovniye vaprosı sintaksis, na materiyalı russkoga yazıka*, Moskva – İzd. Vo Akad. Nauk SSSR, 1955, 389.

²⁹ M. N. Peterson, *Oçerk sintaksisa russkoga yazıka*, Petrograd, Gos. İzd. 1923, 132.

Psikolojik temel, şu an ki endişelerimizi abartan önceki tecrübelerimizin bize verdiği bir önermedir. Psikolojik olarak cümlelerin bu temeli, fikrimizi hakerete geçirdiğimiz önermelerin birleşimidir. Bu da diğer insanlar ile tekliflerin birleştirilmesinde ileşitim amacı sağlayan bir araç olarak görülmektedir. Diğerleri üzerinde baskın olan sunma, teklif ve öneri durumu psikolojik özne olarak adlandırılır, sunma belitsi ise psikolojik yüklem olarak adlandırılır³⁰.

Burada çok açık bir şekilde şunu belirtebiliriz ki ne mantıksal yönelimde ne de psikolojik yönelimde cümleyi tanımlamada cümlelerin şekline gereken özen gösterilmemiştir. Bu durumda üçüncü olarak şekilsel yönelim ele alınacaktır.

3) Şekilsel Yönelim «формальное направление»: Cümleyi tanımlama ve belirlemede ele alınan yaklaşım, 19. Yüzyılda ortaya çıkmıştır ve temelinde cümlelerin yapısal, şekilsel prensipleri ile değerlendirmelere yaklaşır³¹. Fakat farklı dillerdeki farklı söz dizimi kurallarının birbirlerine uygun olmaması bu yaklaşımı başarısızlığa itmiştir.

Bunun yanı sıra, «cümle» teriminin tanımlamasındaki farklılıklar, cümlelerin tarihsel bir kategori olduğu ve ele alınan dilin farklı sözdizimsel yapılarının olmasıdır. Cümlelerin şekilsel açıdan tanımlamasının zorluğu sözdizimine dayanmaktadır. Ünlü Rus Dilbilimci A.A. Potebnya şöyle demiştir: *"История языка, взятого на значительном протяжении времени, должна давать ряд определений предложения"*. - Ele alınan dilin tarihi uzun bir müddet boyunca, cümle tarifini vermelidir³².

Yu. A. Levitskiy çalışmalarında dilin sözdizim sisteminin gelişiminde dört türde dilbilgisel duruma dikkat çekmektedir ve bunlardan her biri cümle tanımlasında özel bir rol üstlenir. Bu dört gramer durumu Rusça adlandırılmaları ve Türkçe eşdeğerlilikleri ile şöyle sıralanabilir;

- 1)- *Первичная грамматика («протограмматика») – öngramer (ön dilbilgisi)*
- 2)- *Коммуникативная грамматика- bildirişimli, iletişimli dilbilgisi*
- 3)- *Ролевая грамматика (надежная грамматика- role göre dilbilgisi)*

³⁰ A.A. Şahmatov, *Sintaksis russkogo yazıka*, İz 2.ye M.; L., Uçnengiz 1941. – s. 620 .

³¹ Peşkovski A,M, *Russkiy Sintaksis v nauçnom osveşenii*, M., İz 2.ye M.; Uçnengiz L., 1956, 511.

³² Potebnya, 77.

4)- *Номинативная грамматика- nominativ(ad kökenli)dilbilgisi*

1)- Первичная грамматика(«протограмматика») – öngramer(ön dilbilgisi):

Первичная грамматика(«протограмматика») denilen ön- dilbilgisinde şeklinde birebir tercüme etmeye çalıştığımız dilbilgisi durumunda şu vurgulanmak istenmektedir: Tek sözcük ile ifade edilen, dili bilen insanların çıkardığı veya telafüz etmeye başladıkları ilk dil eğitimi olan tek sözcük ile ifade edilen yapıdır. Bu etapta şekil olarak kelime, cümle ve ifade rastlantıları vardır. Tek kelimelik ifade durumunda herhangi bir kelime herhangi bir şekilde kullanılabilir.

Örneğin;

- *Тишина.* – Sessizlik.
- *Народу!* - Halka! (bir hitap şeklidir.)
- *Холодно.* - Soğuk.
- *Светает.* - Gün doğuyor.

Tek kelimelik ifade tarzı (çocukta olduğu gibi) ilk kez deneyen insan için, birçok iletişim olayında durumu anlatan yegâne temsil olarak görülmektedir. O halde şöyle bir tanımlama yapmak mümkün olabilir: *"Современное однословное высказывание - это один из компонентов полного обозначения (наименования) ситуации. Выбирается наиболее важный и необходимый именно в данном акте коммуникации компонент, тогда как остальные уже известны, понятны, а потому менее существенны и не требуют обязательного наименования.* - Çağdaş tek kelimelik ifade, durumunun tam bir anlatının bir parçasılarından biridir. İleti sunulmak istenen durumun en önemli ve gerekli parçasığı seçilir, böylece diğer kısımlar artık bilindik ve anlaşıldır, artık az ortaya çıkarlar ve kesin bir isimlendirme istemezler "³³.

Tek kelime ile ifade edilen cümlelerde, ileti sunulmak istenen en önemli kelime alınarak, karşı taraf ile etkili bir iletişim sağlanmış olur.

Yetişkinlerin ana dilinde bu ifadeler, bağlı, ilgili kelimeler (söz öbekleri) ile daha detaylı söylenmesine rağmen, aslında iletişimde yine de tek parça kelime olarak kalırlar³⁴. Burada anlatmak istenilen, yukarıda örnekleri sunulan tek kelimelik iletişimde

³³ Yu, A. Levitskiy, *Osnovi teorii sintaksisa*, İzd. 3-e, dop. Perm. 2003, 363-364.

³⁴ Levitskiy, 366

(daha bilindik bir tabir ile tek öğeli cümleler olarak adlandırılan yapı.) aslında içeriği göz önünde bulundurulacak şekilde bir tamlama vardır.

Örneğin;

- *Тишина на дворе.*- *Sokak sessizdir.*

- *Народу всякого собралось.* -*Toplumdan her kesim bir araya toplanmıştır.*

- *Холодно- то как!* -*Ne kadar da soğuk hava!*

- *Уже светает.* -*Hava aydınlanıyor.*

Yukarıdaki verilen Rusça cümlelerde tek öğeli kullanımları da birer cümle niteliğinde olduğu gibi iki öğeli kullanımları da cümle niteliğindedir. Fakat Türkçede birinci örneklerde verilen cümleler her zaman tek başlarına birer cümle niteliği taşımayabilirler.

2)- Коммуникативная грамматика- bildirişimli, iletişimli dilbilgisi:

Bildirişimli- iletişimli dilbilgisinde iki kelimeli (iki öğeli) ifadeler söz konusudur. Bu iki öge birbirlerine zıt durumdadırlar ve konu başlığı ve açıklaması şeklindedirler. Yani söylenmek istenen söz ve onun nitelendiricisi olacak şekilde iki kelime (bileşen) içeren cümle türleridir. Örneğin;

Подарки — в студию!- *Hediyeler stüdyoya.*

Возражений - не имеется. *İtiraz yoktur. (İtiraz kabul edilmez)*

Снова - шум. *Yeniden görültü geliyor.(var)*

Fakat şöyle bir durum söz konusudur: Bu sözü geçen zıtlık ögelerin sıralanışı ve tonlamaya bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür ifadelerin özellikleri, birincisi, şahıs zamirine göre çekimlenmiş fiilin olmayışı, ikincisi, cümlelerin ögeleri yapısında zıt öge olmalarıdır.

Tek kelimelik ve iki kelimelik öğeli cümleleri, tek cümle ile ayırt edecek bir tanımlama yapacak olursak şöyle deriz: "*Если в однословных высказываниях предикативность выражается только интонацией, то в двухсловных - интонацией и порядком компонентов*" - Eğer tek kelimeli cümlelerde yüklem (yargı,

iş, oluş) sadece tonlama ile ifade edilirken, iki kelimeli cümlelerde tonlama ve kelimele düzeni (öge sıralanışı) ile ifade edilir ³⁵.

3)- Ролевая грамматика (надежная грамматика- role göre dilbilgisi: Rol- ismin haline göre olan dilbilgisinde özne şekil olarak (çok ögeli) çok yapıdır. Özne, ismin değişen hal şekilleri yardımıyla yani isim veya zamir ile şekillenir. Özne durumu, cümlelerin semantik yapısındaki rolünden bağımsız durur.

Örneğin;

- У нас дома у всех масса забот.- Evimizde herkesin çok kaygısı var.
- Нам подарили книги. -Bize kitap hediye ettiler.
- Этого мужчины я не знаю.- Bu adamı tanımıyorum.
- Депутатом был сделан запрос. – Milletvekili tebliğ yapıldı.
- В парке продают мороженое. -Parkta dondurma satıyorlar.

İsmin haline göre dilbilgisinde, nesne markalaşmış gibi görünür, özne ise genellikle markalaşmamıştır. (Markalaşmamış- yani bu sayılan kuramlara göre cümlede anlamsal olarak çok önemli yer tutmayan öğeler). Bunu daha iyi açıklamak için şu ifadelerle dikkat etmek lazım. İsmin haline göre dilbilgisinde, fiili ve semantik öznesi ile uyumlu olması önemlidir, yani fiil özneyi takip etmek zorundadır ve fiil ile özne uyumlu olmalıdır. Bu uyumdan kast edilen kısım ise semantik açısidir. Geçişli nesnenin rolü ise daha az hissediliyor ve şekil olarak fiil üzerinde az bir etkisi vardır.

4)- Номинативная грамматика- nominativ (ad kökenli)dilbilgisi: Aslında nominativ dilbilgisi, cümle öğelerinin güçlü bir biçimsel belirleme aldığı biçimsel gramer olarak adlandırılmaktadır. Özne her zaman ismin halin halindedir ve cümlelerin semantiğinden bağımsızdır. Daha önceden belirtilen öğeler (markalaşmamış- yani bu sayılan kuramlara göre cümlede anlamsal olarak çok önemli yer tutmayan öğeler) cümlelerin ana öğeleri değil de yan öğeleri konumundadır. Özne biçimsel olarak, herhangi bir semantik veya yüklem fiil ile uyumludur. Bundan başka, nominativ yapının bir başka özelliği de etken ve edilgen fiil yapısının zıtlığıdır. Etken fiil yapısı,

³⁵ Levitskiy, 368

markalaşmamıştır (cümlede belirgin bir yere sahip değildir). Bunun da sebebi, özneyi hiçbir zaman semantik açıdan karakterize etmemesidir.³⁶

Dilbilimsel ve kullanımın açısından değerlendirme yapmak gerekmektedir. Yukarıdan açıklanmaya çalışan söz dizimsel yapıların her biri kullanımdadır, günlük dilde insanın bilincinde saklı olup, etkili bir iletişimde çok sık kullanılan yapılardır.

Fiil, konuşma sürecinde, semantik açıdan sadece belgin cümle yapısı sisteminde kullanılan belirli bir gruba bağlıdır. Ve cümlelerin kendi yapısı belirli anlamlı öbekler ile birleştirilir. Bunun sayesinde, birbirinin yerine geçmeyecek, birbirini telafi edemeyecek farklı yapı cümleleri ortaya çıkmaktadır, fakat bu cümlelerin her biri kendi içlerinde değişmez yapıyla kuruludurlar. Bütün bu cümleler, hemen hemen bütün dillerde birbirine eşittir ve her dilde kullanılırlar. Fakat sadece dilin yapısına bağlı olarak yapı farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Bunun da sebebi dillerin sözdizimsel özelliklerinin birbirinden ayrılmasıdır. Cümle içinde nesneye yönelik bir iş, oluş, hareket belirtiliyorsa ve eğer içinde nesnesiz(durumsuz) bir eylem veya eylememin etkisine göre nesne algısı veriyorsa cümle nesneden bağımsız olarak kurulur³⁷.

Çalışmamızda dilbilgisindeki bütün cümle türleri çok detaylı bir şekilde incelenemeyeceği için, konunun biraz daha kısıtlanmasında basit cümleler ele alınmıştır. Basit cümlelerin tipolojisini çalıştığımızdan daha çok bu tür cümlelerin yapısına yöneleceğiz.

Kendi kendine yeten bir yargı, bir bakıma bir cümle sayılabilir. Cümle içerisinde çekimli bir fiil varsa cümle kavramı oluşur. Fakat bu yargı içerisinde, bir kişi zamirine göre çekimlenmiş bir fiil olmalıdır. İnsanın algı ve bilgilerinin tümü, varlık ve onun değişiminde oluşur. Varlıktaki değişim, başlıca iki yolla gerçekleşiriz: **Olmak ve yapmak**. Varlıkta görülen değişimlerin, varlığın gerçekleştirdiği bu olma ve yapmaların diğer adı ise zamandır; yani varlıktaki değişim süreçleri, zaman kavramının kaynağıdır. “Bir yapma veya olmanın nitelendirildiği dil yapılarına cümle denir “biçiminde tanımlanabilecek cümle, varlığın adı olan söz ve söz öbekleri yanında, varlıkta gerçekleşen değişimin adıdır³⁸.

³⁶ Levitskiy, 372

³⁷ İ.İ. Meşanikov, *Problemi razvitiya yazıka*, L. Nauka1975, 351.

³⁸ Karaağaç, 220.

Görüldüğü üzere cümle tanımlaması yapılırken, yargının olması en temel özelliklerden biridir. Ve bazen de cümle bağımlı veya bağımsız olabilmektedir.

Türkçede cümle, tek başına ve bazen bağımlı cümle öbeklerinin her zaman büründükleri biçimdir. Bunun sonucu olarak şunları ayırt etmek gerekir:

1. Bağımsız cümleler,

2. Bağımlı cümleler³⁹.

Rus Dilbilimciler ise Rusçada cümle kavramı için çeşitli tanımlamalar yapmışlardır.

Большое разнообразие определений предложения также обусловлено неразграничением понятий «предложение» как единицы языка, и «высказывание» как единицы речи, или непоследовательным их проведением. Предложение понимается как:

- 1) единица языка;*
- 2) единица речи;*
- 3) единица и языка, и речи.*

Cümlelerin daha büyük ve çeşitli bir tanımı, dilin bir birimi olan «*cümle*» kavramı ile şartlara uygun olacak şekilde sınırlanamaz ve «*ifade*» kavramı da aynı şekilde konuşma birimi ile sınırlanamaz. Cümle şu şekilde algılanabilir;

Dil birimi;

Konuşma(ifade) birimi;

Dil ve konuşma(ifade) birimi⁴⁰.

Cümle, dil ve konuşmanın en küçük iletişim biridir. Dil bakımından cümle, yapısal bir öğedir, yapım modelidir ve bu modeldeki ilgili dil seçeneklerinin belirli bir dizesidir. Konuşma bakımından cümle, bu modelin bir kompozisyonu ve onun leksik olarak tamamlamasıdır. Fakat verilen şu tanıma göre dil ve konuşma parçacığı(birimi) aynı şekilde bağlantılı, temaslıdır⁴¹.

³⁹ Jean Deny, *Türkçe Dil Bilgisi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2009, 713.

⁴⁰ L., S. Struktura Prostogo Predlojeniya Sovremennogo Angliyskogo Yazıka, M. Vışşaya şkola, 1966, 200.

⁴¹ E. A. Sedelnikov, *Struktura Prostogo Predlojeniya s Toçki Zreniya Sintagmatičeskih i paradigatičeskih otnoşeniy*, Filologičeskiye nauki 1961. - №3, 66- 77.

Terminolojik açıdan bu iki «cümle» terimi anlamının (yani hem konuşma hem de dil birimi olarak) sınırlanması hiçbir zaman lengüistik edebiyatta belirtilmemiştir.

Dolayısıyla dilbilimcilerin şöyle bir tezi ortaya çıkmaktadır. Cümle arasındaki dilbilgisel birim olarak farklılık, cümlelerin kesin mahiyetini verir, diğer taraftan konuşma parçacığı ya da birimi olarak değerlendirilen olay ise ifade etmez⁴².

Başka bir yaklaşımda ise konuşma birimleri «öz, gerçek cümle», dil birimleri ise herhangi sözdizimsel bir olayı betimleyen normatif dilbilgisi ve araştırmalarının tasviri ve öğrenimi ögesi olarak açıklanan ve yazar tarafından «uydurma cümle» adını alırlar. Böyle bir tanımlama ile konuşma, ifade üstünlüğünün altını çizilmektedir ve şöyle açıklar: *"Всякое полносоставное псевдопредложение, включающее субъект и предикат, модальность и пр. конечно, первоначально было предложением, т. е. возникало как речевое образование, служащее конкретным целям коммуникации"*⁴³-, Özne ve yüklem, kip içeren her tam ögeli uydurma cümle, kesinlikle ilk etapta bir cümledir ve iletişim amacıyla işlev gören konuşma biçimi olarak ortaya çıkmıştır.

Konuşma birimleri (ya da ifade) dediğimiz durum için ayrıca «фраза»(tümce, cümle) termini de ele alınabilir. Fakat bu termin ile dilbilgisinde tek bir anlam ifade edilmeyebilir, yani birden çok anlamda kullanılabilir. Tümce adıyla gerçek cümleye ek olarak dil- konuşma eğitimi de ortaya çıkabilir. Cümlelerin bu durumu, yani dilsel açıdan ele alınması, onun yapısal şeklidir. Yapısal durumu içinde cümle, ileti ve ifade işleviyle, içeriğiyle ve tonlaması ve sonuç bildiren kelimeleriyle konuşmaya ait olup semantik açıdan cümleden ayrıştır. Dil yapısaldır ve ifadedir.

Rus Dilbilimci, edebiyatçı Vlademir Grigoriyeviç Admoni⁴⁴, «Типология предложения- Cümleleri Tipolojisi» adlı çalışmasında cümle oluşumunda birbirleri içine giren ve birbirlerine bağlı olan, bazı açılarının gerekliliğinin altını özellikle çizmektedir. Admoni, cümlelerin tarifini anlam ve şeklen yaparken şöyle bir tanımlama yapmıştır.

⁴² J. Lyons, *Introduction to the Theoretical Linguistics I*, Cambridge University Press, Cambridge 1968, 519.

⁴³ V.A. Zvegintsev, *Zarubejnaya Lingvističeskaya Semantika Poslednih Desyatiletij*, Lingvističeskaya semantika, vip. KH, M, Progress 1981, 5- 32

⁴⁴ **Владимир Григорьевич Адмони** (29 октября 1909, Санкт-Петербург — 26 ноября 1993, Санкт-Петербург) — советский и российский лингвист, литературовед, переводчик и поэт, доктор филологических наук (1947), профессор (1948).

Mantıksal- gramersel yön (логико- грамматический аспект): Cümlenin morfolojik görünüşü tarafından şekil olarak farklı olan cümle türlerini "kapsamaktadır ve bu tür cümleler kendi genel gramer anlamlarına sahiptirler.

Kip yönü (модальный аспект): Yazarın negatif bir tedarik oluşturmaının ne kadar iddialı olduğunu ve güvenilirlik derecesine ilişkin önerilerin farkına varacağını belirler.

Eksiksizlik yönü (асспект полноты предложения), yazarın temel üye ve yan üyenin olduğu gibi cümledeki varlığı veya yokluğunu ifade ettiği cümle önermeleridir.

Genişletilmiş konuşmada (место предложения в развернутой речи), ya da başka bir deyişle detaylı anlatımda, cümlenin varlığı bağımsızdır, yani diğer cümlelerle dilbilgisel olarak daha yakın olmayan birliktelik" ile varlığını sunar.

Konuşmacının zihinsel tutumunun (асспект познавательной установки говорящего) cümlenin farklı bileşenlerinin konuşmacılarına atfedilen önem derecesinin değişkenliğine bağlı olarak farklılaştırmasıdır.

Cümlelerin iletişimsel görevi (коммуникативная задача предложения) haber(ileti), emir ve soru cümleleri gibi.

Cümlelerin duygusalılık derecesi (степень эмоциональности предложения).

Böylece, bu şekilde tanımlanan cümle bakış açıları sisteminde, yazar, cümlelerin karakteristik özelliklerini hem dilin birimleri hem de konuşma birimleri olarak verirken, cümlelerin değerler dizisini oluşturan gramer biçimlerinin bir özelliğini verir. Çalışmada, dilsel ve konuşma birimlerinin ayrıntılı bir analizi gerçekleştirilmiş, bunların yakınlık bağları ve etkileşimi ve konuşma olgusunun resmi ve semantik yapılarda ifade edilmesi daha derin ve dilsel birimlere uygulanması gösterilmiştir. Dilbilgisel yüklemcilik (eylem durumu) analizi (fiil- iş- oluş yüklemciliği" veya sadece "yüklemcilik") ve iletişimsel eylemlerde ("bireysel- iletişimsel yüklemciliği") de verilir ve bunların içsel benzerlikleri gösterilir.

Modern dilbilim açısından, cümle dilsel bir birimdir. "Çok önemli özellik - iletişim koşullarından bağımsızlık, yapısal eksiksizlik - cümlelerin bilinen birçok

tanımında eksikken, bir dil birimi olan cümle öncelikle yapısal eksiksizliğini sağlayan bir gramer biçimiyle karakterize edilmelidir"⁴⁵.

Basit bir cümle türlerin sınıflandırılması, modern dilbilgisinin Rusça dilinde kabul edilmesi, "Rusça Dili Sözdizimi" adlı çalışmasıyla A.A. . Şahmotova 'ya kadar uzanmaktadır. Cümlelerin yapısında ana üye, konu ve önergenin varlığı veya yokluğu ilkesine dayanmaktadır ve bu konuda tek ögeli ve iki ögeli cümleler arasındaki temel muhalefet inşa edilmektedir.

Verilen bu çıkarımlar ya da yaklaşımlar aşağıdaki açıklamaları doğrudan getirmektedir:

Tek ögeli cümlelerinin detaylandırılmasında ve onun yokluğunda iki ögeli cümlelerle ve aynı zamanda tek cümle cümlelerinin sınıflandırılması için birleşik bir ilkenin yokluğunda ortaya koyduğu yanlış gerçekçi bir görüntü vardır⁴⁶.

Rusça sözdiziminde tek ögeli cümlelerinin bulunmaması onaylanmış ve gerekçelendirilmiştir.

Özne konumunda (predikatif özelliğin taşıyıcısı), nominal formlar sadece yalın hal olarak değil aynı zamanda yalın dışındaki hal durumlarında da işlev görebilirler. Böyle adlandırılan belirli- kişisel, belirsiz kişisel ve genelleştirilmiş kişisel cümleler, tek ögeli cümlelerin çeşitleri değildir. Üç farklı şahıs anlamı kendilerinde gerçekleştirilir; kişisel özneyi temsil etmenin üç yolu vardır. Bunlar; adlandırılmış veya adlandırılmayan temsilci (şahıs) (ve genel anlam için - daha geniş: işaretin taşıyıcısı)dir. Diğer taraftan da sözdizimsel olarak anlamlıdır, yani bir şahsın belirtilen üç değerinden birini ifade etme yoluna muhakkak gidilmelidir. Bu durumun doldurulamıyor olması, bir ifade sistemi olup, yüklem adının ve taşıyıcının faydasız veya anlaşılabilir olduğu dil sistemi değildir. Bu tür ifade edilen cümlelerin gerekliliği durumunda, özneyi ifade etmek için herhangi bir isim halinden (yalın hal dışı) kişi zamirini veya ismi kullanıma sokmak gerekmektedir. Tek ögeli veya öznesiz adlandırılan cümlelere veya isim cümleleri bunun dışındadır, çünkü bu tür cümleler işaret değerlerine sahiptirler ve bu işareti (koşul) taşıyıcı çevreye prediktif olarak nitelendirirler. Örneklere bakacak olursak,

⁴⁵ Yu. A. Levitsky, *Söz Dizim Teorisinin Temelleri*, Uluslararası Bilim Konferansı, 14-17 Eylül, Editör URSS, Moskova 2002, 236

⁴⁶ I. P. Raspopov, "Cümlelerin Blok Diyagramı Nedir?", *Dilbilim Soruları*, Okulda Rus Dili Dergisi Yayınları, 1976, №2, 65- 70.

Öznesiz cümleler:

Морозит.

Светаает.

Морозно.

Светло.

İsim cümleleri:

Мороз.

Рассвет.

Дорога.

Сосны.)

Yukarıda verilen(cümleleri ifade eden) kişi tarafından «*здесь- burada*» ve «*сейчас- şimdi*» ile karakterize edilmiştir ve zaman ve alan olarak algılanmıştır. Böylelikle, Rus Söz diziminde tek öğeli cümleler kalmamıştır⁴⁷.

Cümlelerin yapısal özelliği, verilen sözdizimsel birimin, sözcükten ve deyimden ayıran temel karakteristik özelliği, predikatiftir ve dilbilimsel literatürde defalarca kaydedilmiştir. Vinogradov, Zolotov, Zvegintsev, Banaru, Tikeyev ve daha birçoğu gibi dilbilimciler çalışmalarında buna defalarca değinmişlerdir.

Bununla birlikte, «*предикативность- yüklemsilik, yüklemlilik*» terimi çok anlamlıdır. Yüklemlilik terimi hakkında şöyle tanımlamalar yapılmıştır.

1. Cümlelerin içeriğinin gerçeklikle ilişkilendirilmesi (отнесение содержания предложения к действительности)⁴⁸. Bu tanımla ile vurgulanmak istenen, gerçeklikliğin çok iyi anlaşılması ve yüklemliliğin eşit bir şekilde, cümlelerin her türlü somutluğunda öznel bir gerçeklik ile ilişkili olduğu ve aynı zamanda sadece mantıksal veya kurgusal fantastik gibi diğer olası durumlarda da ilişkilendirildiği kaydedilmelidir. Gerçeklilik, cümlelerin içeriği ile olan ilişkisinin yüklem temeli olmasıdır. Ve bu sadece öznel bir gerçeklik değil, ifade ile bağlı olan tam bir gerçekliktir. Yani «*burada ve şimdi*» sistem noktasıyla her bir somut ifade ile kesinlikle ilişkilidir.

⁴⁷ G. A. Zolotova, *Rusça Söz Diziminin İletişimsel Yönleri*, Ed. 2. Sr, Editörden URSS, Moskova 2001, 368.

⁴⁸ Vinogradov, *Osnovniye vaprosı sintaksis, na materiyalı russkoga yazıka*, 400.

2. Cümlelerin ifade edenini olan ilişkisi отношение признака к его носителю⁴⁹.Yüklemliliğin, verilen nitelendirmelerin temel farkı şudur ki, ilk verilen niteleme cümlelerin şekillerine hiçbir sınırlama getirmez, fakat ikinci verilen niteleme de sadece iki ögeli cümlelerin yüklemliliğidir⁵⁰.

Yüklemlilik hakkındaki ilk açıklama (tasfir) şu tepkileri de ortaya atmaktadırlar. Örneğin;

1). Cümlelerin ve yüklemliliğin tanımlaması hakkındaki kısır döngü varlığı, yani bu iki kavramın birbirleri vasıtasıyla belirlenmesi.

2). Gerçekliğe olan ilişki genel olarak bir ifade özelliğidir, ayrı bir cümle değildir. Yüklemlilik hakkında verilen bu tanımlama, bizi cümle kavramını konuşma birimi olarak algılamamıza götürür.

Çalışmamızda, konuşan kişinin nesneye olan ifade ilişkisi şekilleri olarak yüklemliliğin anımladılması temel alınarak, cümle sentezlemesi karakteristik bir biçimde yükleme anlayışına gitmekteyiz. Cümlelerin tamamlanması (cümlelerin bitmesi), cümle içerisindedir ki iki ana bileşenden dolayısıdır. Nesne ve ona atfedilen belirteç olmalıdır.

Temel olarak sözcük öbekleri bileşenleri ve cümlelerin ana ögeleri arasındaki farklı ilişkiler dilbilim literatüründe defalarca belirtilmiştir.

Niteleyen (niteleyici) söz öbeklerinde, ikincil element (адъюнкт) (öge) birinci kelimeye etiket veya ayırıcı bir özelliklik olarak bağlanmaktadır. **Адъюнкт** ve birinci kelime birlikte, nesne için karmaşık bir adlandırma olan bir belirteleme yaparlar. Kendini bağımsız cümle olarak gösteren **«нексыс- бүкүн»**, kesinlikle ayrı tutulması gereken iki kavramı bir tutmaya her zaman karşıdır. Yani ikinci kelime, daha önceden adlandırılana karşı hiçbir şeyi birleştirmez.⁵¹ Böylelikle, söz öbekleri ve cümlelerde işi (eylemi- olayı) farklı bağlantılarda yaparız. Tüm semantik planlarda, yüklemlilik kısmı niteleyeni atfeder ve her iki durumda da **(предмет и признак) nesne ve belirteci** birleşmesini görürüz. Fakat niteleyen bağ tek taraflıyken, yüklemlilik kısmı çift taraflıdır.

⁴⁹V. G. Admoni, *Cümle Tipoloji / Dilbilgisi Genel Teorisi Üzerine Araştırmalar Koleksiyonu*, Moskova 1968, 283.

⁵⁰ Levitskiy, 240.

⁵¹ O. Espersen, *Dilbilgisi Felsefesi*, V.V. Passek. Safronov. - M. Izd- vo inostr. Lit. 1958, 404.

Yüklemliliğin anlamı, kullanılan ve sorumlu olan fiilin şekline göre belirlenen şahıs, zaman, kip parçıcıklarından oluşmaktadır. Böylelikle, bir cümle dilbilimsel birimi olarak ana esas özelliği, iki parçalı olup, predikatif bir ilişkinin varlığıyla veya diğer bir deyişle gramer prediktivitesi (yüklemliliği) ile şartlandırılmış olmasıdır. Özellikle, dilbilgisel yüklemliliğin varlığı cümleyi hem bağımsız yapar hem de kendi kendine yeten bir birim var. Çünkü "her somut ve olası herhangi bir konuşma eylemi" ile ilişkilendirme potansiyeli "sağlanmalıdır"⁵². İki ögeli cümle temeldir ve özgün yapılıdır, farklı yapıdaki tek ögeli cümle ise somut iletişim şartlarından kaynaklanan onun konuşma realitesi, cümle varyasyonlarıdır.

Önemli bir dil birimi olan cümle, hem biçim hem de içeriğe sahiptir. Cümle formunun kavramı için geniş bir şekilde basit cümle modeli sorusunun ele alınmasını gerektirir.

2.2. CÜMLE MODELİ KAVRAMI

2.2.1. Basit Cümle Modelleme Problematiği

Özellikle dilsel gerçekleri sistematize etmede sahip olduğu önemden dolayı, model kavramı hem dilde hem de genel olarak sözdizim içerisinde oldukça yaygın kullanılan bir durum olmuştur. Bu kavram, dilin bütün basit cümle yapılarında şema oluşturmak için kullanılır. Ayrıca, dil cümle sisteminde de cümlenin tam yerini belirler.

Cümlenin modelleme sorununa olan ilgilin yapılandırma (şekillendirme) çerçevesinde ortaya çıkması tesadüf değildir. Cümlede bu şekillendirme denilen olay, dili bir sistem olarak görür ve bu sistemin elementleri arasındaki temel ilişkileri ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Dil bir sürü işaretin yardımı ve yeni yeni düzenlemeler sayesinde kurulmuştur. Dili oluşturan bu öğelerin, bu işaretlerin olmaması durumunda zaten dil oluşmadı ve aslı görevinden uzaklaştı.

Bir taraftan, adı geçen bu sorunun gelişmesinde önemli bir rol, doğrudan doğruya dönüşümsel gramer (DG) bileşenleri metodlar ile Z.S. Harris, N. Chomsky ve diğerleri (Harris, 1962), (Chomsky 1962; 1972) gibi dilbilimciler tarafından oynandı. Dönüşümsel gramere göre, bir veya birkaç dönüşüm (şekil değiştirme) yolu ile ele

⁵² Levitsky, 236.

alınan dilin bütün cümleleri gösterebilen dilbilgisinin çekirdeğine ait olan temel cümleler vardır. Bu temel cümleler, kök yapıya dayandırılarak kurulurlar. Kök yapıyı başka bir deyişle temel cümle yapıları olarakta adlandırılır.

Böylelikle, Z.S. Harris, yedi kök yapısı temelini tanımlamaktadır. Bunlar: N_VV ; N_VVPN ; N_VVN ; $NisN$; $NisA$; $NisPN$; $NisD$ [Хэррис 1962: 628]. Z.S. Harris, dönüşümleri “ bireysel çerçevede aynı durumlara sahip olan iki yapı arasındaki ilişkiler olarak belirlemektedir. Bu iki yapı fakat aynı olan durum ise eşit dağılımdır ve bu durumları aslında üç ana gruba ayırmaktadır.

Bunlar: Bağımsız cümlelerde dönüşümü Z.S. Harris (there, it) gibi öğeleri veya tersi cümle kelime yapılarını belirttiği pasif yapılar olarak değerlendirmektedir.

Cümle dizelerinde dönüşüm ($S/\wedge u$)», yani bağımsız cümleleri, cümle dizinine giren cümlelere çeviren dönüşüm. Grup öğelerinin yerini alan cümlelerde karşılaşılan dönüşüm $N(S<- >N)$ », yani cümlenin bu yolla ile sabitleştirildiği dönüşümlerdir⁵³.

Sınırsız farklı dönüşümlerin (transformasyonların) tekrarlanması sayesinde, kök cümle serisinden sınırsız uzunlukta farklı cümle yapıları oluşturmak mümkün olmuştur. Diğer taraftan, cümlenin modellendirilmesi sorununun daha detaylı çalışılması için, değerlilik teorisi gelişimi ve aynı zamanda ismin haline göre dilbilgisi için altyapı oluşturan, büyük bir öneme sahip olan semantik sözdizim L. Tenyer’ in çalışmalarında karşımıza oldukça fazla çıkmaktadır.

Modellendirme adı altında, araştırmacılarca bir dil sistemi "bir cümle oluşturmak için gereken asgari bileşenlerden oluşan soyut bir model" e ait bir araç sunulmaktadır⁵⁴.

Cümle modellendirilmesi, sadece verilen cümle üzerinden oluşturulan bir örnek değil, birçok farklı cümle üzerinden oluşturulmaktadır. Cümle modellendirilmesinin, yapısal öğelerin nesne arasındaki ilişkisinin Genel Yapısı ve Genel doğasını sabitleyen soyut ve şeklen belirlenmiş bir önemi vardır. Böyle bir belirleme, tanımlamayı ayrıca “*Н. Ю. Шведова*” ve “*Г.А. Золотова*” gibi duayenlerin çalışmalarında çok daha detaylı bir şekilde görebiliriz.

⁵³ Z. Harris, *Dilbilim Yapısında Kopuş ve Dönüşümle*, M. Izd- vo Inostr. Lit. 1962, 528- 636.

⁵⁴ V. A. Beloshapkova, *Modern Rus Dili Beloshapkova, Sözdizimi: Ders Kitabı*, M. Yüksekokul, 1981, 363- 552.

Çalışmamızda modellemenin dilbilimde en sık şekilde kullandığı üzere biz de bu terimlerin *Kiril* alfabesinden ziyade daha çok *Latin* harflerini kullanıyoruz. Bu modellemenin temel öğeleri arasında onların genellemesi, önemi, minimize edilmesi, içyapısı, şekli, açıklayıcı gücü ve uyarlanabilirliği vardır. Modelleme sorunu üzerinde çok sayıda yabancı ve yerli dilbilimciler, öyle ya da böyle birçok deneme yapmıştır.

İngiliz Dili cümle kalıpları modellemelerini **Z.S. Harris, C. Hokkettom, A.S. Espersenom, R. Quirk, E. Morokhovsky, V.V. Hornby, Burlakov, N.F. Irtenev** ve diğer birçok araştırmacı yapmıştır.

Rus Dilindeki basit cümlelerin modellemesi denildiğinde akla gelen dilbilimciler ise şunlardır: **N.Yu. Şvedova, G.A. Zolotova, V.A. Beloşapkova, S.İ. Kokorina, T. P. Lomtev, A. V. Velikova, L.A. Dubrovskaya, L. P. İvanova vb. (H. Ю. Шведова, Г.А. Золотова, В. А. Белошапкова, С.И. Кокорина, Т. П. Ломтев, А. В. Величко, Л. А. Дубровская, Л. П. Иванова и др.)**

Almanca cümle modeli analizi **X. Brinkmann, I. Erben, X. Hlynets', V.G. Admoni, O. I. Moskalskaya, Helbig** gibi dilbilimciler tarafından yapılmıştır.

Başka dillerde basit cümlelerin yapısal-anlambilimsel modellemeleri baktığımızdan karşımıza çıkan dil bilimcilerden bazıları şöyle listelenmiştir. Fransızca (V. G GAK), İtalyanca (T. B. alisova), Çekçe (I. F. Anders), Ukrayna (N. L. Ivanytska, I. F. Anders), Karaçay- Balkar (H. I. Akhmatov, Kameniev MB, CM. Hubolov), Başkır (D. Tukeev'le birlikte), Shor (VM Teliakov), Tuvan (NH Sereeter) gibi ünlü dilbilimcileri görebiliriz.

Terimsel olarak ne olursa olsun, aynı dilde bile olsalar basit cümlelerin modellerinin çeşitleri ve miktarlarında önemli bir fark vardır.

Böylelikle İngiliz dili için yaklaşık olarak yirmi beş temel cümle modeli tanımlanmaktadır⁵⁵.

Rus Diline gelince basit cümlelerin yapısal şemalarında da çalışmalar görülmektedir. Onaltı yapısal şema, basit cümlelerde otuz bir serbest yapı şeması ve beş

⁵⁵ Hornby, A.S. A Guide to Patterns and Usage in English I A.S. Hornby. -London: Oxford Univ. Press, 1962, 261.

çeşit deyimsel şema görülmektedir ⁵⁶. L. P. Ivanova, on dokuz modelden oluşan Rus dilinin basit cümle modellerinin listesini verir.

Alman dilinde ayrı ayrı dilbilimciler tarafından dokuz, dört [Erben], [Brinkmann], altmış dört [Moskalskaya], on [Stepanov] basit cümlelerin önemli modelleri vardır.

V.G. GAK, Fransız cümlelerinin on ana yapısal- semantik modelini belirler [Hook 1986: 142- 145]. Ukraynaca dili yirmi dört model N. L. Ivanytska [Ivanitskaya 1986: 34- 35] tarafından hazırlanmıştır. I. F. Anders, Ukraynaca ve Çek dili [Anders 1987: 13] gibi on beş asgari yapılardan söz etmektedir.

Yukarıda sayılan cümle modellemeleri hakkındaki çalışmaların nicelikleri üç temel tipten altıya temellemeye kadar farklılık göstermektedir. Bunu İngilizce için **Ч. Хоккета**, Almanca için için **О. И. Москальской** çalışmalarında detaylı olarak incelemiştir. Fakat bununla birlikte, bu farklılığın nedenlerinin incelenen dillerin yapısında o kadar çok farklılık olmadığı açıktır (belirli bir dil için model sayısı ile ilgili herhangi bir fikir birliği yoktur), ancak yazarlar tarafından kullanılan modellerin tahsis ölçütleri farklıdır denebilir.

Dilbilimsel analiz çalışmaları, basit cümle modellerinin izolasyonuna yönelik yaklaşımlarda aşağıdaki temel farklılıkları ortaya koymuştur:

Dil ve ifade kategorisine karışmış bir şekilde yol açan cümle ve ifade kavramlarının, doğrudan ve ayrımı yapılmadan ele alınması, özellikle, tek ögeli basit cümle modellerinin iki ögeli cümleleri çalışan bilim adamlarının ayrımında görülmektedir.

Araştırmalar ve çalışmalar sonucuna;

Basit cümlelerin (**predikatif veya nominatif**) minimum tanımlamasına yönelik farklı yaklaşımlara ve aynı zamanda basit cümlelerin isteğe bağlı veya zorunlu ögelerinin seçimleme modellemesi,

Basit cümle modelleme varyantlarının varlığı için ortak ilkelerin eksikliği (modellerin değerler dizisi değişkenleri ve düzenli uygulamaları),

⁵⁶ Beloshapkova, 443- 444.

Biçimsel yapının ikincil bir analizinde, semantik bakış ilkelerinde cümlelerin biçimsel yapısına dayanan veya basit cümlelerin biçimsel ve semantik yapılarının bir blok diyagramında eş zamanlı yansımalarıyla basit cümle modellemesinin tanımı, gibi durumları ortaya çıkarmıştır.

Bazı dilbilim araştırmacıları, yapıdan içeriğe ve içerekten yapıya olan her iki yolda da çalışmalar yapmışlardır. Aralarında basit cümle modellerinin yapısal ve semantik tipolojileri arasındaki ilişki incelendiğinde, açıkça uygunluk ya da yapısal / semantik model, kural olarak birincil / ikincil fonksiyonların adını elde eden çoklu semantik / yapısal yorumlarla ilişkilendirilir. Bu yaklaşım, dilsel işaretin biçim ve içeriğinin asimetrisinin tanınmasından kaynaklanmıştır.

Tasvirleme amacıyla önceden yapılan farklı soyutlama seviyeleri; yani, uygulama hedefi, yani pratik öğretim / dil öğreniminin amacı, daha özellikli modeller gerektirir; buna karşın, sözdizimsel sistemin teorik analizi, sınıflamayı daha yönetilebilir kılan daha büyük bir soyutlanma seviyesini içerir.

Analiz modelleri yalnızca nominal cümleler veya cümlelerin 'alternatif' gramerleridir.

Karakteristik dillerdeki isimlerin morfolojik formları, modellerin seçimi için bir ölçüt olarak öne sürülerek, tekliflerin niceliksel olarak artmasına yol açar.

Cümle kalıplarının incelenmesindeki en temel sorun cümle sınırlarının belirlenmesidir. Araştırmacılar arasında bu konuyla ilgili olarak, aynı dilde bile asgari cezanın anlaşılmasındaki farklılığa bağlı olarak fikir birliği yoktur. Cümlelerin minimum bileşeni modeli ve bu minimum temelinde, yaygınlaştırma ve karmaşa bileşenleri aracılığıyla herhangi bir uzunluk ve karmaşıklığa sahip bir cümle oluşturabilirsiniz.

Dilbilimi tarihinde, küçük (minimum) cümlelere iki ana yaklaşım geliştirmiştir. Bunlardan birincisi, N. Yu. Shvedova (Н. Ю. Шведова) tarafından sunulan *predicative (predikatif – yüklem cümlesi) cümlesi* ve V. G. Gak (В.Г. Гак), G. A. Zolotova (Г.А. Золотова), T. P. Lomtev (Т. П. Ломтев), V. G. Admoni (В.Г. Адмони), Yu. D. Apresyan (Ю. Д. Апресян), A. V. Velichko (А. В. Величко) tarafından sunulan **nominatif номинативный isim cümlesidir**.

Yüklemlilik temelinde cümle yapısının anlamı, fiilin birleşme değeri bağları, cümle düzeyini değil de söz öbeklerini ifade etme aslına dayalıdır ve bunu takiben cümlelerin minumum yapısında gösterilmemelidir, çünkü yayılımcıların yapısal plana dâhil edilmesi son sayısının adil olmayan bir şekilde artmasına neden olacaktır.

"Sözcüklerin sözdizimsel potansiyeli ile önerilerin soyut örnekleri arasındaki ilişkilerin gerçek resmini değiştiren ve bozan bu açıklama, öncelikle kendi nesnesinden yoksun bırakılacaktır; ikincisi, ikinci unsurun temsilcisi olarak temsil edilen dağıtımçı türlerini sonsuza kadar kopyalar. Şema, üçüncü olarak, temelde kapsamlı olmayan, kelimelerin olanaklarını birleşme değeri olarak - alan açıktır. Cümle analizinde dilbilgisel ve semantik yönleri karıştırılamaz, ancak tutarlı bir şekilde ayırdedilebilir: her biri kendi kategorilerine ve kendi asgari örneklerine sahiptir⁵⁷.

Bununla birlikte, seçilenlerin bileşimindeki konumların her sözlü doldurulmaması dolayısıyla şema gerçek bir cümle oluşturmaz. Bu bağlamda, tahmin edici yaklaşım, yeterli şema önerilerinden oluşturulmuş predikatların çeşitli semantik sınıfları için bu şemaların uygulanması için minimal modellerin (türleri) yapısal planını tamamlayıcı nitelikte önerilmektedir. Bu tür uygulama, zorunlu dağıtıcıların sunulması nedeniyle organizasyon şemasına uyabilir veya daha geniş olabilir⁵⁸.

Dolayısıyla, predikat (yüklemlilik) bir yaklaşımda, basit cümlelerin biçimsel yönü, gramer eksiksizliği, özne- yüklem yapısı göz önünde bulundurulur. Dağıtıcıların tümü, modelin sınırlarının ötesinde sergilenmektedir; bunlara nispeten eksiksiz bir cümle iması yaratma gereği dâhildir.

Bu yaklaşımın temeli, yargının klasik biçimi olup, bir yargının ait olduğu ya da olmayan bir özneyle ait olan orandır. Yargının iki unsuru cümlelerin iki ana bölümüne tekabül eder ve bunlar konuşmanın iki temel parçası olan isim ve fiildir.

Bununla birlikte, sadece iki bileşenden oluşan cümle, bilgilendirici içeriği açısından her zaman yeterli değildir. Bu yüzden, daha sonradan cümle öğelerinin ilişkisinin formül görünümünde sunulduğu ilişkiler mantığı sunulmuştur. Özellikle ilişkiler mantığı, basit cümle modelleme ayırımına olan dilbilimde nominatif bir yaklaşım temelinde şekillenen birleşim değeri teorisinin gelişmesidir.

⁵⁷ N. Yu. Shvedova, *Dilbilim Soruları*, 1973, Sayı: 4, 29- 30.

⁵⁸ S I. Kokorina, *Yapısal Plan Önerilerinin / Dilbilim Problemleri*, Moskova Üniversitesi Yayınları, Moskova. 1975, 73- 83.

Dikkat, yalın yaklaşımda, predikatif bir birim olarak cümlelerin yapısal şekline değil de aynı zamanda bir defada cümlelerin dilgisel ve semantik yeterliliğini de göz önüne alan anlamsal şekline de verilir. Yani böylelikle, cümlelerin gerekli özelliği, bildiri, haber veren bir içerikle kısmen de algılanmıştır. Bu nedenle, basit cümle modelinin yapısı açısından bileşenlere ilişkin gerekli tüm bilgiler zorunludur. Basit cümle, asgari şemasına yerleştirilmesine duyulan ihtiyaç, T.P. Lomtev, V.G. Admoni, Y. D. Apresyan, A.A. Holodovich, I. P. Raspopov, I. Metchaniniv, I. I. Menshikov ve diğerlerinin çalışmalarına önemli ölçüde yansımaktadır. (*T. П. Ломтева, В.Г. Адмони, Ю. Д. Апресяна, А.А. Холодовича, И. П. Расопова, И. И. Мещанинова, И. И. Меньшикова и др.)*)

Böylelikle, T.P. Lomtev'e göre, nesne isimleri biçimindeki yapısal şemadan, fiil ile birlikte bir sözcük birimi olarak birleştirdikleri temel alınarak, bu sözcüklerin gösterildiği bir karışım işaretçisine dayalı olarak içerikten hariç tutulmuştur. Fiilin anlamı vardır ve ikinci nesnenin sonraki ismi ile bağlantısı, ifade ettiği ilişkinin doğasına göre belirlenir. Bu oran ikiye katlanırsa, cümlelerin yapısında bir fiilin talebi üzerine değil, fiil tarafından ifade edilen ilişkinin talebi üzerine, ikinci konuyu ve ismi gerektiren nesneyi, ilişkilerin ikinci öznesinin adı ve bu fiilin içerdiği ilişkiyi tutar. Fakat tutum yalnızca bir isme ihtiyaç duyacağını belirler, ancak şekli önceden belirlenmez. İsim şekli, fiil tarafından önceden belirlenmiştir. Cümle yapısının, yüklem yerel işlev olarak gösterilmesine dayandırılması temel- yüklem bölümlenmesine dayanan cümle yapısının zengin bir temsildir ⁵⁹.

Bu nedenle, basit cümlelerin merkezinde nominal yaklaşım olduğunda, birleşme değeri özellikleri sayesinde basit cümlelerin zorunlu bileşenlerinin sayısını ve işlevlerini belirten fiildir.

Predikatif yaklaşımda, en azından biçimsel taraf üzerinde daha fazla vurgu yapılması olmasına rağmen, yalın yaklaşımın aksine semantik üzerine herhangi bir çağrışıyı reddettiği iddia edilemez. Bu iki yön arasındaki fark, yapı şemalarında ne tür semantiklerin yer aldığıdır: dilbilimi veya sözcük ya da diğer bir deyişle iç ya da dış yapı. Sonunda, sözdizimcilerin birinci ve ikinci yönleri arasındaki farklar, sözdizimi ve kelimelerin arasındaki ilişkinin farklı anlayışına dayanmaktadır. İkinci yön, sözlüğün

⁵⁹ T.P. Lomtev, *Cümle ve Gramer Kategorileri*, M.: Izd- vo Mosk. Üniversite Yayınları, 1972, 198.

sözdizimsel tanımlamaya daha doğrudan dâhil edilmesine yönelik bir talebin, yani belirli bir şemanın nitelikleri içindeki sözcük birimlerinin bazı semantik ve birlikte oluşum özelliklerinin vasıflandırılmasıyla karakterizedir.

Verilen bu yönelimler birbirini dışlar niteliklerde değildir askine birbirlerini tamamlar ve soyutlamanın farklı seviyelerini temsil ederler: çoğunlukla yüklemlik hedeflediğinde seviye düşük olan, nominatiflik hedef alırken ise seviye daha düşük olur. Böylelikle nominatif ve predikatif yaklaşımlara dayandırılan şemalar, V.A. Beloşapkova tarafından minimal ve genişletilmiş yapı şemaları adını alırlar. Minimal yapısal şemalar, varoluşuna kelime öncesi bağlar olarak adlandırılmayan yalnızca bu tür bileşenleri içerir; bunlar, birleşmelerin gerçeklerini düzeltmekten tamamen kurtulur ve yalnızca cümlelerin sözdizimsel örgütlenmesinin özel gerçeklerini sabitleştirir. Gelişmiş yapısal şemalar minimum yapısal şemayı temsil eder ve bunlara yapısal olarak dâhil edilmez, diğer bir deyişle öneri bileşenlerinin semantik yapısı için önemlidir. Böylece, minimal ve genişletilmiş yapısal şemalar arasında bir iç içe geçmiş ilişki vardır. Ayrıca, bu yapıların iki şemasal fikri, sözdizimsel sistemin yeterli tanımlanmasında farklı soyutlama seviyeleri örneklerinin açıklaması olmakla birlikte, sözdizimsel farkların nedeninin çeşitli derecelerde olduğunu soyutlamanın modellerini araştırdığını anlamamızı sağlar. Soyuttan somuta kadar belirli bir örnekte kullanılan kapalı kelime listelerinin sunulmasına kadar ilke olarak sistematize edilmiştir.

F. Danesh'in "*üç seviyeli sözdizimsel yaklaşım*" adlı çalışmasından sonra cümlelerin içeriğinde üç yapıdan bahsedilir. Bunlar: şekil olarak, semantik ve iletişimsel olarak cümle yapısı ele alınır.

Örgün bir şema, cümlede sözcüklerin sözdizimsel konumuna bağlıdır. Cümlelerin bazı sözdizimsel konumlarını işgal eden kelimeler cümlelerin vasıflarıdır.

Cümle semantik organizasyonu, cümlede yer alan lexemlerin anlambilimine bağlıdır.

Bu bakış açılarının analizi, cümleleri dil birimleri olarak incelemeyi içerir.

Cümlelerin iletişimsel organizasyonu (gerçek bölünme) iletişim durumuna dâhil olması ile bağlantılıdır ve demek oluyor ki bir bakıma konuşma birimi (ifade) olarak cümle araştırmaları ile ilişkilidir.

Cümle kalıplarını tanımlamaya yönelik yukarıda belirtilen özellikle nominal ve predicative yaklaşımların temelini oluşturan biçimsel ve semantik özelliklerdir.

Böylelikle, bir dil birimi olarak cümlemin minimal tanımında, dilbilgisel olarak tam bir cümle oluşturmak için gerekli cümle öğeleri açısından ve ve bir semantik tam cümleler oluşturmak için gerekli leksem bileşimi açısından yaklaşılmalıdır. Bu iki özellik birbirinin zıtları olmalarına karşın, modellerin seçiminde iki soyutlama seviyesini temsil ediyor.

Y. A. Levitskiy tarafından sunulan basit cümlelerin yapısal- semantik modelleme bize en yakın en uygun sunulan yapıdır. Örneklere bakıldığında;

Ni Be N2: *Mary is a student - Петр есть студент ;*

N Be A: *Mary is beautiful - Петр есть умный;*

N1 Be pr N2: *Mary is at a lesson- Петр находится на уроке;*

N Be D: *Mary is there - Петр находится здесь;*

N V: *Mary comes - Петр бежит;*

Ni V N2: *Mary reads books - Петр читает книги;*

Ni V N2 N3: *Mary gives her brother a book - Петр дает брату книгу;*

Ni V N2 pr N3: *Mary puts the book on the table - Петр кладет книгу на стол;*

Ni V pr N2: *Mary looks at a picture - Петр смотрит на картин);*

N1 Have N2: *Mary has a cat - Петр имеет коша*⁶⁰.

Modellerin bileşimi, yüklenici olarak hareket eden fiilin birleşme değeri türünden kaynaklanmaktadır. NV'nin (İsim- Fiil) yapısal modeli, yani, nominal ve sözlü komponentlerden veya nominal ve sözlü gruptan oluşan yapı, basit cümlelerin genel bir yapısal modelidir. Bu, yalnızca her bir dil için ayrı değil, büyük bir çoğunluk için ve belki de tüm diller aday nitelikte olan en yaygın modeldir. Saf bir ifade ile yapısal terimler, aynı zamanda basit bir cümlemin eğitimi için çok az olması iki ana bileşene sahip olmalıdır. Bu nedenle, bu model basit bir cümleyle yapısal bir model olarak adlandırılabilir.

İçerikleri genel yapısal şema ile bağlı olmadığı kadar fiil- yüklem türünün birleşme değerine de bağlı olmayan modellemeler yapısal- semantik olarak adlandırılabilirler çünkü fiilin değeri onun anlambiliminin bir tezahürüdür.

⁶⁰ Levitsky, 58.

Basit cümlelerin nerilen modelleri, yüksek derecede bir frekans isteyebilir, çünkü çoğu dilde fiillerinin birleşim değeri sınıfları oldukça benzer veya bir başka deyişle homojen olabilir, yani neredeyse tüm dillerde bir, iki ve üç birleşim değeri (üç değerli fiiller) varlığını saptamak mümkündür. Bu yaklaşım, *L. Tenyer*' in ismin halleri dilbilgisi kavramı temelinde tutarlıdır; buna göre, fiilin azami birleşim değeri sayısı üçtür.

Dahası, bu yapı modellerinin sıklığı, farklı dil türlerinde gramer sınıflarında görüldükleri gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Buradaki ismin biçimleri yansıtılmamıştır, çünkü bazı dillerde eksik olabilirler. Bu bağlamda, çekimser diller için bir dizi model artırılabilir.

Modellemenin minimum düzeyde olduğu dillerde, ilk nominal bileşenin ismin halinin birinde bir isimle temsil edildiği basit cümlelerin şemasını içeriyorsa, modellerin sayısı da değişebilir. Yukarıda belirtildiği üzere, bu tür cümleler "alternatif" dilbilgisine aittir ve bu çalışmada yer alan modeller dikkate alınmaz.

Rusçada şimdiki zamandaki fiilin genellikle ihmal edilmesine rağmen, ***olmak fiili olan -быть-*** diğer geçici yapılarda saklanır. Dolayısıyla, önerilen basit cümle modellerinin Rus dilinin doğasında olduğu savunulabilir.

Bu modeller, basit, genişletilmemiş cümleler olarak kabul edilebilir; çünkü bunlar içinde olası tüm fiillerin değerlilik birleşimi yansıtırlar. Diğer tüm cümle türleri, ya fiil değerliliğine bağlı olmayan ya da isteğe bağlı bileşenlerin ile oluşan fiillerdir. Karakterlerin (sembol) sırasına gelince, bir cümle söyleminin iletişimsel organizasyon alanına ait olduğu için, basit cümle modelinin kurucu özelliklerinden biri değildir. Sunulan modellerde, üslup açısından tarafsız cümlelerin karakteristik özelliklerinin en sık görülen yerlerini yansıtır.

Çalışılan basit cümlelerin minimal modellerinin bileşimi, fiil yüklemine birleşme değeri ile belirlendiğinden, basitçe birleşme değeri problemini vurgulamak uygun görünmektedir.

2.2.2. Fiilin Birleşim Değeri

Dilbilim literatüründe fiilin cümle yapısında özel rolü defalarca vurgulanıyor. Fiil, "*yapısal düğüm*" cümleleri olarak adlandırıldı ve birleşme değeri özelliklerinden dolayı çerçeveyi belirledi ⁶¹.

Birleşme değeri teorisi ünlü Fransız dilbilimci L. Tenyer'in çalışmalarının konusu olmuştur. Yazar, cümlelerin veronsellik teorisi temelinde fiil ile bağlantılı olarak, değerlik kavramını ekledi.

"Fiil, kancalı, kendisine daha çok ya da daha az sayıda aktancın çekebileceği, bu aktif maddeleri kendinde saklamak zorunda kaldığı kancaların sayısına bağlı olarak bir çeşit atom olarak düşünülebilir. Fiilin kullanabileceği bu kancalar ve dolayısıyla yönetebileceği eylemcilerin sayısıdır ve fiilin birleşim değeri olarak adlandıracağımızın özüdür" ⁶².

Değerlilik kavramı, dilbilimciler arasında geniş bir kabul gördü ve potansiyel uyumluluklarının değeri açısından genel konuşmanın diğer bölümlerine ve hatta dil öğelerine daha da yayılmış oldu.

Yerel (Rus Dilbiliminde) dilbilimde, değerlik kavramı önce S. D. Katznelson (С. Д. Кацнельсоном) tarafından ortaya atılmıştır. Daha sonra bu problem, V.G. Admoni, A. Holodovich, G. G. Silnitskiy vb. çalışmalarında değerlendirildi.

Anlamsal değerlilik, bir fiilin içsel yeteneği olarak belirli bir sayıda bağımlı faal yeteneği kendine eklemek gibi içeriğin olgusu olarak düşünülür. Başka bir deyişle, semantik değerler altında, çoğunlukla, değerlik birimlerinin, yalıtım birimlerinin, sözlüklerin birimlerinin anlaşıldığı anlaşılır. Bu değerler, sözlü lekçemlerin sözlü leksemografik yorumlamasında, bireysel değer bileşenleri - "özne değişkenleri" şeklinde kaydedilir.

Bu durumun uygulama seviyesinde, yani ifadeler veya formlar bakımından semantik değerlik, sözdizimsel değerlik kavramına karşılık gelir. Sözdizimsel değere

⁶¹ O. I. Moskalskaya, Problemy sistemnoy opisaniya sintaksisa: na materiale nemetckovo yazıka, : na materiale nemetckovo yazıka- İzd. 2. E, pererab. İ dop.- M. Vısshaya Shkola 1981. 175.

⁶² L.Teniers, *Yapısal Sözdizimi*, M, Progress yayınları, 1988, 653.

göre fiilin sözdizimsel ifadesini fiilin sözdizimsel yapıya dâhil ederek bulan fiil değerine atıfta bulunur.

Aralarındaki asimetri varlığından dolayı sözcüklerin anlamsal ve sözdizimsel değerleri arasındaki uyum sorununu da düşünüyoruz. Bununla birlikte, bazı diğer bilim adamlarının kavramlarında, değerlik yalnızca fiilin birleştirici kabiliyetidir. Bu kabiliyetin aynı uygulanmasına atıfta bulunmak "pozisyon" (N. Brinkmann), "uyumluluk" (M. B. Kameniev) vb. gibi ifadeler ile kullanır.

Teorik olarak, tartışmanın konusu, zorunlu ve isteğe bağlı değerlik arasındaki ayrımı ve dolayısıyla teklifin zorunlu ve isteğe bağlı bileşenlerini belirleme meselesidir.

2.3. ZORUNLU VE İSTEĞE BAĞLI BİLEŞENLER

L. Tenyer' e göre cümle içinde olay, aktant ve sirkonstantların olduğu "küçük bir dramadır". Ünlü dilbilimci aktant ile demek eylemde bulunan kişi, durumun katımcıları ve aynı zamanda pasif olanlar (eylemde aktif olmayanlar) da anlatmak istemektedir. Bu aktantlar her zaman isimler ve en azından isim türünde olabilecek eşdeğerlilikleridir. Sirkonstantlar, içinde sürecin konuşlandırıldığı (zaman, yer, yetenek vs) durumları ifade ederler. Aktant'ın⁶³ değeri açısından, fiille böyle bir birlik kurarsa (ve çoğunlukla bu olmadan fiilin tam bir anlamı olmaz, fiilin anlamı eksik olur) sirkonstant ise tamamen isteğe bağlı olan bir unsur duruma gelir.

Basit bir cümlede bir veya daha fazla bileşen bileşiminin yeterliliği / yetersizliği, fiilin özelliklerine, yani fiilin birleşme değeri özelliklerine bağlıdır. Fiilin birleşme değeri (aktantlar tarafından belirlenen konumları) "öngörülen" kayıtlı bileşenlerinin durumları, verilen yapı için zorunludur ve fiilin hiçbir ortak anlamsal özelliği (yani sirkonstantların kullandığı durum) ise isteğe bağlı olarak kabul edilir.

Kural olarak, zorunlu aktantlar, "eleme" yönteminden, bilim adamları tarafından isteğe bağlı olarak sınırlandırılmıştır, yani model bileşenlerinin ihmal edilmesi gibi değerlendirilmiştir. Modelin gerekli bileşenlerin ihmal edilmesi, gramer doğruluğunun veya fiilin sözcüksel anlamının değiştirilmesine yol açar. İsteğe bağlı bileşenlerin elimine edilmesi fiilin anlamını değiştirmez.

⁶³ **Aktant-** Özne, nesne v.b. gibi durumun katılımlarını ifade eden oranın ögesi.

Bununla birlikte, yapının zorunlu ve isteğe bağlı bileşenleri ile ilgili bir takım sorunlar halen tartışmaya oldukça açıktır. Bu açıdan belirli bir ilgi, birçok araştırmacının isteğe bağlı olduğunu ve genellikle model cümlesinin dışına çıktığı yerinde (yerel) ve zamansal öğelerdir. Bununla birlikte, bu bileşenler, S. D. Katsnelson, T. B. alisova, V.V. Bogdanov, G. G. Pocheptsov, T.P. Lomtev, E. Krizkova vb. gibi bilim adamlarının ilgi odağı olan cümlenin sözdizimsel ve anlamsal yapılarında farklı roller oynamaktadır. (С. Д. Кацнельсон, Т. Б. Алисова, В.В. Богданов, Г. Г. Почепцов, Т. П. Ломтев, Е. Кржижкова и др.)

Bir yandan, fiilin birleşme değeri tarafından tanımlanan ve bu nedenle basit cümle modelinde yer alan kalıcı ve geçici bileşenler vardır ve diğer taraftan ise fiilin birleşme değeri ile ilişkili olmayan diğer yerel ve zamansal bileşenler ise basit cümle modeline dâhil değildirler. Örneğin cümle üzerinde açıklayacak olursak;

- *В Анкаре Суат пробыл недолго-* (*Suat Ankara'da çok uzun kalmadı*). Örnekte verilen cümledeki *в анкаре* söz öbeği birkaç ilişkinin ögesidir ve cümle için gerekli olan bileşendir. *Пробыл-* fiili ise nesne kalmaya devam eden bir yeri (mekânı) içeren bir ilişkiyi ifade eder.

Başka bir örnek üzerinde duracak olursak;

- *В Париже нас повели в большую типографию-* (*Pariste büyük bir matbaaya götürüldük*). Cümlesinde *в париже* söz öbeği *повели-* fiili ile ifade edilen herhangi bir ilişki ögesi olmayan bir cümle unsurunu ifade eder.

Böylece, fiil semantiği ile belirlenen yerinde (mahallî) ve zamansal öğelerin varlığında, modelin zorunlu bileşenleri olarak kabul edilebilirler. Ancak, eğer bu bileşenlerin varlığı fiilin birleşme değeri özelliklerine bağlı değilse, onlara isteğe bağlı bileşenler olarak davranmalıyız.

Basit cümle modelinin zorunlu ve isteğe bağlı bileşenleri ile ilgili bir diğer tartışmalı nokta, özelliklerin değişebilen birçok fiilin birleşme değeri varlığıdır.

Örneğin, *писать-* *yazmak* fiili, fiilin iki birleşme değeri olduğu cümlelerde olduğu gibi tek birleşme değeri olduğu cümlelerde aynı görevi yapar. *Он пишет- о* *yazıyor Он пишет письмо- о mektup yazıyor.*

T. B. Alisov' un vurguladığı gibi «tekyerlilik» (ya da başka bir deyişle fiilin tek birleşme değeri), «ikiyerlilik» (fiilin iki birleşme değeri) ve benzeri durumlarda, sözcüğün geniş anlamına sadece yüklemeler sahiptir, yani verilen sözlükte fiisel leksemeler değil sadece yüklemsi yapılardan söz edilmektedir. Fiil grubunu ele alırken, fiilerin geçişli ve geçissiz anlamı, genel olarak fiilin lekseminde birbirine bağlı değildir ve dolaylı tümlecin varlığı veya yokluğuna bağlı olarak tam bir cümlede belirlenirler. İki cümle örneğinde durumun daha detaylı bir analizi yapılmıştır.

- *Он несет самый тяжелый чемодан. (O, en ağır valizi taşıyor.)*

- *Он несет чемодан на станцию. (O, valizi istasyona taşıyor.)* Bu iki cümlede yüklemelerin iki farklı şekli ve anlamını görmekteyiz⁶⁴.

Söz konusu ve fiilin bahsedilen farklı modellerdeki değeri ve işlevleri diğer bilim adamlarında ilgisini çekmiştir. (R. A. Close, A. B. Зеленщиков- A.V. Zelenschikov, E. C. Кубрякова- E. S. Kubrakova, A. B. Величко- A.V. Velichko, Л. А. Овчинникова- L. A. Ovchinnikov, vs.)

Fiilin değeri, fiilin semantik bir tezahürü, yani sözlü anlamın karakterine doğrudan bağlıdır. Bu nedenle, bir fiilin farklı modelleri farklı değerlerde görünür veya fiilin değeri işleyen kalıplarıyla açığa çıkar. Fiilin anlambilimini analiz ederken kaçınılmaz olarak fiilin ötesine geçiyoruz. Fiilin semantik terimlerle tanımlanması, yönetim modellerini tanımlayan birçok dilbilimciye benzer gözükmesi tesadüf değildir. Birçok fiil, birden fazla vaka ortamında olabilir ve fiil ortam durumuna göre kendisi girebilir⁶⁵.

Bizim bakış açımızla, *Он пишет и он пишет письмо (O yazıyor ve O mektup yazıyor) cümleleri писать- yazmak* fiilinin farklı birleşme değerini tasvir etmektedir. Yani fiilin birleşme değeri sıklıkla fiilin sözcüksel ve leksem olarak değil de onun kullanımı, leksik- semantik değişkenliğine göre karakterize edilmiştir.

Он пишет- o yazıyor cümlesinde fiilin leksik- semantik durumu geçissizdir ve nesneyi diğer nesnelere bakılmaksızın karakterize eder. “*Он пишет письмо- o mektup yazıyor*” cümlesinde fiilin leksik- semantik durumu geçişlidir ve nesneler arası ilişkiyi ifade eder. Bu nedenler bu iki cümle farklı modellemeler ile kurulmuştur ve *Он пишет*

⁶⁴ N. C. Avilova, *Fiilin Anlam ve Anlamı*, M. Nauka, Moskova üniversitesi yayınları, 1976, 328.

⁶⁵ C. Fillmore, *The Case of the Case Sentence Linguistic Semantics*, vol. X. - Moskova 1981, 496 - 530.

письмо- o mektup yazıyor cümlesindeki mektup ögesini zorunlu olarak görmekteyiz, seçmeli olarak değil. Onun elenmesi önemli ölçüde cümlelerin anlamını değiştirir.

Bu nedenle, modelin zorunlu bileşenlerinin bir fiilin sözlük- semantik varyantıyla ilişkili ve basit cümlelerin genelleştirilmiş modelinin değerlerini değiştirmeden atılamaz olan bileşenleri içermesi gerektiği açıklığa kavuşturulmalıdır.

Cümle modellemesi değişmez bir gerçeklik olarak algılanmamakta, aksine özü çerçevesinde belirli varyasyonlara izin veren bir değişim göstermektedir.

2.4. CÜMLE MODELİNİN DEĞİŞKENLİĞİ

Modeldeki varyasyon türlerinden birinin ifşa edilmesi, XX yüzyılın 50'lerin sonlarında dil bilimine giren ve yaygınlaşan değerler dizisi kavramıdır. Araştırmacılar, cümle paradigmasını geniş ve dar olmak üzere iki yorumlama metoduyla çalışmışlardır.

Geniş yorumlama hem modeldeki basit cümlelerin modifikasyonunu hem de semantik temelli modüller arası modifikasyonları içerir. Paradigmanın bu şekilde anlaşılması, eşanlamlı kıstasların yanı sıra yorumlama paradigmasının, sözde türevsel paradigmaların geliştirilmesinde geniş uygulama alanı bulan herhangi bir ilişkili dizi olarak çekilmesine dayanır. "Cümlelerin tüm sözdizimsel paradigmalarının birleşimi", yani en geniş anlamıyla paradigmayı (H. H. Матвеева вслед за Д. Уортом) N. N. Matveev, D. Worth'tan sonra hiperparatiroid paradigması veya paradigmalar olarak adlandırmaktadır. Paradigmanın geniş bir şekilde anlaşılmasını inceleyenler, devre içi (şema içi tablo) ve şemalar arası paradigmasını birbirinden ayırırlar.

Doğrudan morfolojiden gelen cümlelerin paradigmalarının dar bir anlayışı (kavramı), gramer değerinde, kelimelerin paradigmasındaki sözcük formlarına benzer bir cümle biçiminin bir sistemi olup, sadece cümlelerin bir dizi önemli devre içi değişiklikleri kapsar.

К основным требованиям при выделении словоизменительной парадигмы слова относят:

1) сохранение тождества слова при всех его грамматических модификациях,

2) наличие между формами слова оппозитивных отношений, чаще всего многомерных,

3) рекуррентность абстрактной модели оппозитивных отношений. - Sözcük eğilimli paradigmasının belirlenmesinde temel gereklilikler şunları içerir:

- 1) Kelimenin özünü tüm gramer sürümlerinde tutmak,
- 2) Çoğunlukla çok boyutlu bir sözcüğün karşıt ilişkileri biçimleri arasındaki varlığı,
- 3) Karşıt ilişkilerin özyinelemeli soyut model⁶⁶.

Cümle paradigması bu gereksinimleri tam bir şekilde karşılamalıdır, yani cümlelerin dilbilgisel şekillerinin karşıtları temelinde olan ve cümle modellerinin kurulumunda büyük kısımlar olan iç modellemelerdir. Basit cümlelerin paradigma değişkenlerinin farklı bir işareti, onların gramer biçimidir ve bir cümlelerin integral - sözdizimsel bileşenidir.

V.A. Beloshapkova tarafından haklı olarak belirtildiği gibi, basit cümle paradigmasının dar ve geniş anlamları birbirini tamamlıyor. "Anlaşmazlık, resmi sınıfların sunduğu dilsisteminde halkla ilişkilerle ilgili değil, bu ilişkilerin hangisi cümle paradigmasına dâhil edilmeli ve ayrı bir görüngü olarak ayrı ayrı ele alınmalıdır"⁶⁷.

Cümlelerin paradigması özel değerler (anlamlar) tarafından oluşturulmuştur. Çalışmamızda, Yu. A. Levitsky takip ettik. Yu. A. Levitsky önemli paradigma cümlelerin paradigmalarını aşağıdaki bileşenlerden kabul etmektedir:

- 1) Cümlelerin model yapısı: olumlu/olumsuz;
- 2) Cümlelerin bildirimsel yapısı: haber, soru ve ünlem;
- 3) Zaman ve emir şekli: gerçek yapılar, emir kipinin gerçek olmayan yapıları;
- 4) Şahıs ve teklik- çoğulluk yapılar.

Paradigma cümlelerinin üyeleri, değerler dizisi sözcüklerinin üyelerinin yanı sıra uygun bağlamlarda kullanılabilecek konumsal seçeneklerin özü olabilirler⁶⁸. Şüphesiz ki "değerler dizisi cümlesi" kavramının geliştirilmesi, cümle alanını, aynı tedarik modelini uygulayan cümlelerin gramer biçimlerinin sistemi olarak hayal etmenizi sağlar.

⁶⁶ Moskalskaya O.İ., Problemy sistemnoy opisaniya sintaksisa: na materiale nemetckovo yazıka- İzd. 2. E, pererab. İ dop.- M. Vısshaya Shkola 1981, 175.

⁶⁷ Beloshapkova, 456.

⁶⁸ Levitsky, 64

Model, aynı zamanda model çerçevesinde ortaya çıkan, ancak cümledeki dilbilgisel formların muhalefetiyle ilgili olmayan diğer değişikliklerden geçebilir. Bu modelleme modifikasyonları ilk kez N. Yu. Şvedova (Н. Ю. Шведовой) tarafından fark edildi ve cümle modellemelerinin «регулярные реализации- düzenli realizasyonlar» ismini almıştır.

Farklı araştırmacılar, çoğunlukla farklı dilsel olguların düzenli uygulamaları olarak kısmen örtüşüyor deninmesine rağmen bununla birlikte, bu kavramın hacmi veya başka bir deyişle detaylı incelenmesi, hala tam olarak tanımlanmamıştır. Bu nedenle, düzenli uygulamalar için şunları düşünebiliriz:

Cümlelerin yapısal planının eksik bir şekilde uygulanması;

Yarıya bakılmadan blok diyagramının eksik bir şekilde uygulanması:

1) Öznesiz cümleler;

Я иду / Иду, ve aynı zamanda 2. şahıs tekil ve çoğul yapılar ve 1. Şahıs çoğul yapılar.

-Читай!- oku,

-Пишите!- yaz,

-Давайте читать!- Haydi okuyalım,

-Будем(те) читать!- Okuyalım)

2) Aslında (ты) öznesi ile tamamlaman fakat daha genel bir ifade belirten yapılar;

- На всех не угодишь.- Herkesi memnun edemezsin.

-На эту печку дров не напасешься.- Bu ocağa odun yetmez.

-Скажешь - не воротнешь.- Söylediğinden geri dönemezsin. (Laf ağızdan çıktı mı tutamazsın)

3) **Стать-olmak, становится-olmak, сделаться-yapılmak u m. d.** Gibi (Çok bağlı) ya da başka bir ifade ile çok önemlilik şeklinde adlandırılan fiillerin cümlelerin içerisine girme olasılığı durumlarında,

4) Bazı şemalar için birbirine bağlı cümlelerin temel öğelerinin durumunda; Örneğin;

Учение есть главная задача.- Ana görevimiz okumaktır.

Учение — это главная задача.

Учение — это есть главная задача.

Учение - это и есть главная задача.

Учение - вот главная задача.

5) Cümleinin yapısına öznel kip parçacıklarının girme olasılığı durumu,

Örneğin:

-Ну и пишешь же ты! – Vay be yazıyorsun ha!

-Мальчишка этот ну и смышлен! – Ne zeki bir çocuk!

-Эх и покатали! – Vay be ne güzel gezdik!

-Вот так весна!- Ne güzel bir bahar!

6) Cümle öğelerinin veya sözcük grubu bileşenlerinden birinin sözdizimsel olarak yer değiştirme olasılığı:

Одежда у него - можно сейчас же переселяться на полюс (Одежда теплая)- Elbisesi ile şimdi kutuplara bile çıkılabilir. (Burada elbisenin sıcak olduğuna vurgu yapmaktadır.)

Вещь получилась — пальчики оближешь (Вещь — хорошая)- Çok güzel olmuş, parmaklarını yersin. (Yapılan şey güzel olmuş vurgusu yapılmaktadır.

7) Yalın hal durumundaki isimlerin -in hali durumunda değiştirildiği niceliksel düzenli uygulama, örneğin;

- Шуму сегодня! Gürültülü bir gün!

-Свету сегодня! Aydınlık bir gün!

-Натекла вода. Su damladı.

-Натекло воды! Ne kadar çok su!

8) Cümle içerisinde olumsuz yapının girişinde olumsuz düzenli uygulama;

-Везде пятнышки чернил. – Her yer mürekkep dolu.

-Нигде ни пятнышка чернил. – Hiçbir yerde mürekkep izi yok.

Böylece, yazarların belirlediği cümlelerin sözde düzenli uygulamalarının bir dizi olduğu, paradigma cümle üyelerinin yanı sıra gerçek cümleleri ve ifadeleri de değiştirmedeği açıktır.

Yüklemin kip ve seviye (bakış açıları) ile daha da zorlaştırılması gibi anlamsal yapı olarak düzenli cümle realizasyonu kavramı genel bir kabul görmüştür.

İki model arasındaki oran dikkate alındığında, üyelere düzenli paradigmlar ve uygulamalar sunulmaktadır - değerler dizisi seçeneklerinin cümleleri daha çok gramer değişiklikleri içeriyorsa, normal uygulama anlamsaldır. Bundan başka, dilbilgisel paradigmaya bağlı olan aitlik, cümlelerin varlığı için zorunlu olan koşul, verilen modelde olmayan anlamsal bir element anlamı katmaktadır. Bu semantik eleman herhangi bir gramer formu modelinde verilebilir.

1.5. CÜMLE SEMANTİĞİ

1.5.1. Cümle ve Yargı İlişkisi

Cümlelerin içeriğinin karmaşık yapısı ve araştırmacıyı seçen analiz yönü nedeniyle basit cümlelerin semantiği kavramı kesin değildir.

Cümleyi mantıksal bir yargının ifadesi olarak tanımlamaya başlandığı zaman olan antik çağdan itibaren cümlelerin semantiği sorunu dikkat çekmiştir. İçerik planlanmasında cümle yargı ile cümle öğeleri ise yargı bileşenleri ile belirlenmiştir, yani mantıksal nesne özneye, mantıksal yüklem ise yükleme dayandırılmıştır.

Böylece "biçim mantığı açısından, bir şeylerin onaylandığı ya da reddedildiği yalnızca belirli türde cümlelerin mantıksal olarak yorumlanmasıyla mümkündür:

-Серебро есть металл– Gümüş bir metaldir.

-Кошка есть животное- Kedi bir hayvandır.

-Ни одно живое существо не бессмертно- Yaşayan hiçbir hayvan ölümsüz değildir.

-Некоторые треугольники являются прямоугольными- Bazı üçgenler dikdörtgendir.

Bu gibi cümlelerin insan iletişimi sürecinde ve hatta akıl yürütme sürecinde çok önemli bir yer tutmadığı açıktır. Bu bağlamda cümle, bir şeyin onaylandığı veya reddedildiği, yani anlatıdaki(haber bildiren cümlelerde) tüm cümleleri kapsayacak şekilde genişletilmiş olan resmi mantık kurallarına uygundur. Haber bildiri cümleleri dışındaki soru, emir ve buyrum cümleler ve en önemlisi tek öğeleri cümleler ise normal cümle sayılmazlar, çünkü bu tür cümleler yargı bildirmezler⁶⁹.

Daha sonra, klasik özne- yüklem yargı biçiminin değiştirilmesi, fikirlerin birden fazla nesne arasındaki bir ilişki olarak sunulduğu ilişkilerin mantığına geldi. Bu dilbilimine de yansıyor; burada cümlenin böyle bir yargının ifade etmenin bir yolu olduğu anlaşılmıştır.

Bir dizi çalışmada, bu ilişkileri ifade eden başlıca türdeki ilişkiler ve cümleler türleri incelenmektedir. Bu tür cümleler, cümlenin anlamsal modeli olarak görülebilir.

V.A. Bogoroditskiy, işaretlerin doğasına bağlı olarak "**yüklemde ifade edilen ve konuyla ilgili**" üç temel cümle türünü tanımlar:

1) Gerçeği tasvir eden cümle türü,

-Лошадь идет)- At gidiyor.

2) Sınıflandırma, yani öyle veya böyle bir şekilde özüne göre kategorize etmek için kurulan cümle,

-Лошадь – животное- At bir hayvandır.

3) Konunun kalitesini belirten cümle türü,

- Лошадь пуглива. At korktu.⁷⁰

V.G. Admoni, mantıksal- gramer tipi cümleler kavramında, cümlenin şekli ile belli bir içeriğin değerlendirmesine ilişkindir. Bu yargılar "**insan düşüncesine yansır**" bir kişinin ilişkisi ve gerçekle bağlantısı için en genel ve en önemli şeydir " ⁷¹Yazar, dört temel mantık- gramer tipi ile cümleyi tanımlar ve bu cümle bir takım alt tiplere ayrılır.

⁶⁹ Levitsky, 94- 95

⁷⁰ Bogorodskiy V.A, Obshiy kurs russkoy grammatiki: İz universitetskoy chetenii, M. L. Sotsekgiz 1935, 213.

⁷¹ Admoni 61.

N. D. Arutunov'un çalışmasını, dünyayı anlayabilmek ile insanın dilin dilbilgisel sistem arasındaki ilişkiyi araştırmaya adanmıştır. N. D. Arutyunov, bu mantıksal-sözdizimsel ilkeleri "ilkeler" olarak adlandırıyor ve Rus dili için, cümlelerin mantıksal-sözdizimsel organizasyonunda yer alan dört "etkeni" tanımlıyor:

-varlık (экзистенции),

-tanımlama (идентификации),

-aday gösterme (номинации),

-karakterize etme (характеризация) ilişkileri olarak tanımlamaktadır. Bu ilişkiler, kavramı ve nesneyi, nesneyi ve özniteliklerini, nesneyi ve adını birbirine bağlar; aynı zamanda nesnenin kendisinin kimliğini de (tanımlama ilişkileri durumunda) kurar. Bununla birlikte, mantıksal ve sözdizimsel ilişkiler sadece ilişkili oldukları kategoriler için değil, aynı zamanda ilişkinin yönü, örneğin kavramın nesnelere ya da nesne ile işaretler arasındaki düşünce hareketine göre belirlenir⁷².

"Rus basit cümlelerin sözdizimsel kavramları" adlı çalışmada yer alan mantıksal-dilbilgisel "başlatılmış" ("kavramlar") biraz daha ayrıntılı bir sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada, sözdizimsel yapıların ikonik yapıları ve sözdizimsel kavramlarına sahip oldukları belirtilmiştir. Basit cümlelerin yapısal şeması, bazı kavramlar ile öne çıkmıştır.

Çalışmamızda bu konu ile ilgili belirtilen kavramları şu şekilde değinilmiştir;

1) «бытие объекта» (Nesnenin varlığı)

2) «бытие признака объекта» (Nesnenin karakteristiği)

3) «инобытие объекта» (Nesnenin ötekiliği)

4) «самостоятельное перемещение объекта» (Kendinden hareketli nesne-yer değiştirebilen nesne)

5) «агнс⁷³ воздействует на объект» (Olay-durum nesneye etki eder.)

⁷² Arutyunov, N,D, Predlojeniyе і ego smisl: Logiko-semanticheskoye problemı, Moskva, Nauka. 1976, 18-19.

⁷³ **Агнс** (от лат. *agens* действующий)

семантическая категория, одна из главных семантических ролей в языке. В высказывании агенсом является активный участник ситуации, производящий действие или осуществляющий контроль над ситуацией: «Мяч был брошен **игроком**» (агнс «игрок»). Синтаксически в русском языке для обозначения агенса чаще всего используется либо именительный, либо творительный падеж.

6) «речемышлительная деятельность человека» (*İnsanın konuşma-düşünme faaliyeti*)

7) «пациент⁷⁴ претерпевает состояние» *Nesnenin duruma katlanmasıdır.*

8) «небытие объекта». (*Nesnenin varoluşu*)

Yu. V. Koprov'un çalışmasında, basit cümlelerin değişmeyen anlamsal yapısı ile sınırlandırılan ve cümlelerin konuşma türlerinin bölümlerini ifade eden ana ilişkileri veya "*tipik değerleri*" ile tanımlamaktadır. "*Tipik değerleri*" kavramı ile yazar çalışmasında şunları ifade etmektedir;

1) *ситуативно- качественная репрезентация предметных ситуаций.* – *Konu durumlarının durumsal olarak nitelikli gösterimi.*

2) *субстанция и ее признак.* – *Madde(durum) ve belirtisi.*

3) *отношение между двумя субстанциями.* – *İki durum arasındaki ilişki.*

4) *отношение между тремя субстанциями.* – *Üç durum arasındaki ilişki.*

5) *отношение между четырьмя субстанциями⁷⁵.* – *Dört durum arasındaki ilişki.*

Böylece, her cümle kendi biçimine bakılmaksızın, yargıyı temel alan belirli bir fikri ifade eder. Bununla birlikte, mantıksal yargıların ve cümle şekillerinin yapısının oranı daima bire bir değildir.

Dilbilim ve mantık arasındaki ilişkinin özü, "herhangi bir mantık eğitimi varoluşu sadece dilde ve yalnızca dil bakımından analiz edilebilir. Mantıksal(Mental) durum, bizim ilk başta özneyi daha sonra bağı ve ondan sonra da yüklemi düşündüğümüz ile şekillenmemektedir. Mental durum, her iki kısmının aynı anda düşünülmesi sonucu şekillenmektedir⁷⁶.

İlk olarak belirtmek gerekirse mantık, varsayımsal bir bilimdir. Düşünülürse, bileşenleri arasındaki ilişki böyle olmalı, aksi takdirde fikir mantıksızdır deniliyor. Fakat mantık, bu düşünceye ne şekilde ulaştığımızı söylemiyor, yani bir psikoloji bilim

⁷⁴ **Пациент** (от лат. *patiens* «принимающий, терпящий») действие ср. также русское слово «пациент», образованное от того же корня) в языкознании понятие объекта действия. На жаргоне студентов филологов это слово часто зовется *жертвой*. Противопоставляется агенсу как субъекту, источнику действия.

⁷⁵ Koprov, V. Yu. *Sopostavitelnaya tipologiya predlozheniya*, Voronej, Voronejskiy gos. Uni, 2000, 192.

⁷⁶ Dixon, R.M.W. *Linguistic science and logic* / R.M. W. Dixon. - The Hague: Mouton, 1963.-108 p

genetiği değildir. Örneğin, yargılama mantığı, konuşma sürecini düşünmemekte, ancak tek taraflı bakış açısı ile gerçekleştirilen sonucun sonuçlarını değerlendirmektedir. İkincisi, mantık tüm bilimler içerisinde en resmi olanıdır. Her fikir, tek taraflı mantıksal teste izin verdiği için, herhangi bir bilgi alanı ile ilgili herhangi bir düşünceyi ifade eder: düşünce kimliğinin kendisi ile olması gerektiği konusunda veya anlaşma ya da uyumsuzluk konusunda. Dil aynı zamanda, dil dışında hiçbir şey bulunmanmaya bir düşünce biçimidir. Bu nedenle, linguistik materyalin mantıksal formalite ile karşılaştırılması söz konusudur. Dilbilim, özellikle de gramer, diğer bilimlerdeki herhangi bir mantıktan daha mantıklı değil⁷⁷.

Böylece mantık, iletişim sürecini değil de ve bilinenin sıkı bir şekilde tespit edilmesiyle ilgili doğru düşünce inşasını inceler. Resmi mantık kurallarına göre inşa edilen cümle, sıkı bilimsel akıl yürütme, bilimsel metinler ve tartışmalar çerçevesinde uygundur. Sıradan konuşma durumunda, dinleme seçeneği için en uygun seçeneği seçer. Bu çerçevede şöyle bir örneği inceleyecek olursa;

-Сумма чисел два и два есть число четыре и дважды два - четыре.-İki artı iki dört eder ve iki kere iki de dört eder.

Soru ve emir (ya da dilek cümleleri) cümlelerine gelince, bu cümlelerin temelinde kesin bir ifade vardır. Bir şekilde içinde soru bildiren cümleler, bir şekilde konuşmacıdan, başka bir ifade ile sohbet edilen kişiden bir onaylama alırlar ve uygun bir açıklama gerektirirler. Bu aynı zamanda emir ya da dilek cümleleri için de geçerlidir; soru cümlelerinden farkı ise, sohbet edilen kişinin özellikli bir eylemle ilgili olarak sözlü (sözel) yanıt vermemeye teşvik edilmesidir. Soru cümleleri, iletişim araçlarının özel bir donanımıdır, çünkü etrafımızda soru cümlesine denk gelecek başka bir olay yoktur. Böyle özellikli bir durum ayrıca buyrum cümleleri için de geçerlidir.

2.5.2. Cümle İç ve Dış Semantiği Kavramları

Bir cümlenin anlambilimini yalnızca dilbilimsel bir konumdan ele alırsanız ve yukarıda belirtildiği gibi uygun dil terminolojisini kullanırsanız, ***Ф. Данеш в работе «Трехуровневый подход к синтаксису» F. Danesh "üç seviyeli sözdizimsel yaklaşım" da üç yapıyı birbirinden ayırmak için öneride bulunmuştur: yapısal,***

⁷⁷ Potebnya, 63.

semantik ve iletişimsel. Basit cümlelerin bu yönleri, onların göreceli otonomisi ve asimetri nedeniyle farklı perspektiflerden incelenmelidir. Daha sonra, bu düşünce isimlerini saydıklarımızda aralarında bulunduğu pek çok dilbilimcinin çalışmalarında desteklendi ve geliştirilmiştir. Bu dilbilimcilere; (Admoni- Адмону 1968), (Beloshapkova- Белошапкова 1981), (Arvat - Арват 1984), (Yurchenko- Юрченко 1984), (Anders- Андерс 1987) gibi isimler örnek verilebilir.

Basit cümlelerin *yapısal şeması*, cümleciklerin sözdizimsel yapısındaki sözcüklerin konumlarıyla ilişkilidir.

Bükünlü dillerde, sözcük biçimleri ortaya çıkarak cümlelerin sözdizimsel ilişkileri sistemindeki yerlerine göre morfolojik olarak işaretlenir. İsmi hallerinin yokluğunda kök dillerde, adın sözdizimsel konumu, fiilin göreceli konumuna göre belirlenir.

Çalışmamızın bu bölümünde cümlelerin birincil üyeleri kavramından "ikili zirve" den yola çıkıyoruz; buna göre bir cümlelerin ana bölümleri özne ve yüklemidir.

Cümlelerin yorumlanmasında, sözdizimsel terimler ile anlaşılan iki ana kategori üzerinde yoğunlaşıyoruz. Cümlelerin konusu, yüklem tarafından tanımlanan "**sözdizimsel konu**" - "**sözdizimsel özellik**" olan nominal bir cümledir. Bu ana bileşenlerin her ikisi de bağlı iki yönlü iletişimdir, birbirine bağlıdır.

İkincil(yan) üyeler, ana üyeler veya birbiriyle, tek yönlü iletişimle ilişkilidir. Ek, bağımlı yüklem (ikincil nesne) önemli bir üyesidir; tanım, konuya ve / veya eklemelere bağımlı üyeyi (işaret) işaret eder; durum, yükleniciye ve / veya yükleniciye bağlı olarak üyeyi işareti (işaret işareti) eder.

Basit cümlelerin **semantik organizasyonu**, daha önce de belirtildiği gibi, cümlede bulunan lexemlerin anlambilimine bağlıdır.

Sözlü anlatımın semantiği, bir iç ilişkiler sistemi aracılığıyla belirlendiğinden, lexemlerin semantiği onu basit cümleler dışındaki nesne ve olgular dünyasına bağlarken, bir basit cümlelerin semantiğinin iki bileşeni sırasıyla basit cümlelerin iç (dibilgisi) ve harici (sözsöz) anlambilimlerini tanımlamaktadır⁷⁸.

Leksikojik veya bir başka deyişle dış etken semantiğinde cümle herhangi bir durum veya olay olmadan nominal bir yapı olarak kendini tanımlar.

⁷⁸ Levitsky, 66.

Cümle, durum tipleri ve bileşenlerin anlamsal rolleri açısından çalışılmaktadır, çünkü durum türünü ve eylemcilerin yaptığı işin anlamsal rolleri birbirine bağlıdır.

Yapısal ve semantik yönlerin analizi, basit cümleyi dilin bir birimi olarak incelemeyi içerirken, basit cümlelerin iletişimsel yapısında, basit cümle çalışmasıyla bağlantılı olarak konuşmanın birimleri olarak değerlendirilmesi yer almaktadır.

Böylece, bir dil birimi olarak cümlenin semantiği, iç (gramer) ve harici (sözcüksel- leksik) semantik yönünden incelenebilir. Basit cümlenin iç ve dış semantiği kavramı, bileşenlerin bileşiminin karakteristikleriyle ilişkilidir - biçimsel- sözdizimsel veya semantik. Model cümleler, kelimelerin belirli kelimeleri ve sınıflarından değil, bir tür genelleştirilmiş soyut tasarımlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASİT CÜMLELER VE BASİT CÜMLELERİN SINIFLANDIRILMASI

3.1. RUSÇA VE TÜRKÇEDEKİ BASİT CÜMLELER

İletişim kurmanın temelinde, dilin hem yaratıcısı hem de konuşanı olarak insan bulunmaktadır. İnsanoğlu düşünen bir varlıktır ve düşündüklerini karşıya iletme ihtiyacındadır. Bu durumda iletişim sağlayabilmenin en etkili yolu konuşma veya yazı dilidir. Düşündüklerini ifade etme noktasında ise, düşüncelerinin tam ve anlamlı bir yargı olabilmesi için cümleye dökmesi gerekmektedir. Bu ihtiyaçtan cümle dizimi problemi doğmuştur. Peki, cümle nedir?

Bir yükleme bağlı olarak oluşan, bir duyguyu, bir düşünceyi, bir eylemi veya bir isnadı, tam olarak anlatan ve birbirlerine belirli kurallarla bağlanan kelimeler dizisine cümle, denir. Cümle bir yükleme bağlı olarak oluşur. Çekimli bir fiilden, çekimli bir fiilikten veya isim unsuruyla ona eklenen çekimli bir ek- fiilden oluşan yüklem, bir cümlelerin var olmasına yettiği için, cümle, görünüşte bir yüklemden ibaret de görünebilir. Yüklemde bulunan kişi eki, özneyi belirlediği için, tek yüklemden ibaretmiş gibi görünen bu tür cümlelerde, özne eksiltilmiştir. Dolayısıyla öznenin bulunmayışı, biçimseldir ⁷⁹.

Aldı.

Metin, aldı.

*Metin, **çiçek** aldı.*

*Metin, **Sevda'** ya **çiçek** aldı.*

*Metin, **dün**, **Sevda'** ya **çiçek** aldı.*

*Metin, **dün**, **Sevda'** ya **çiçekçiden** **çiçek** aldı.*

*Metin, **dün**, **Sevda'** ya **büyütmesi için** **çiçekçiden** **çiçek** aldı.*

*Metin, **dün**, **büyütmesi için** **Sevda'** ya da annesine de **çiçekçiden** **çiçek** aldı.*

Türkçede cümleler yapılarına göre *a) basit cümle, b) bileşik cümle, c) sıralı ve bağlı cümle* olmak üzere üçe ayrılırlar. Çalışmamızda Rus Dilindeki basit cümlelerin

⁷⁹ Mehmet Özmen, *Türkçenin Sözdizimi*, Karahan Yayınları, Adana 2013, 5.

sınıflandırmalarını ele alıyoruz, dolayısıyla konunun Türk öğrencileri tarafından daha anlaşılır olması için Türkçe de basit cümleleri anlatmaya çalışacağız.

Basit cümle (simple sentence) bir tek çekimli eylemle kurulan yani yalnız bir yüklemi bulunan tumdur. Yüklem ad ya da eylem olabilir. Basit ad tımlerinde yüklem, ad soylu bir sözcük/sözcük grubu ile ek eylemden oluşur. Bu tımdenin olumsuz şekli *değil* ya da *yok* ile yapılır. Sözlü anlatımda, tonlama da tımdceye olumsuz anlam katılabilir. Özellikle söyleyişte, ek eylem düşebilir.⁸⁰

Basit cümlelerde en temel özellik, yüklemlerinin tek olmasıdır. Eğer yüklem tek ise bunun dışındaki öğelerin varlığı ve sayısının önemi yoktur. Bir cımlenin için de birçok söz ve söz öbeğı olabilir. Bu şekilde basit cımdlede yüklemın tek olması önemlidir.

Kuruluşunda tek yüklem bulunan, tek yargı bildiren cımdedir. Basit cımdlede tek bir yargı bulunur; bu yargıyı sonuca bağlayan tek yüklem vardır. Bu yüklem, ya çekimli bir fiil ya da ek- fiil almış isim veya isim gibi kullanılan kelime grubu olur. Bu cımdle yapısı, yalın bir anlatım bildirir ve bağımsız bir yargı ortaya koyar.⁸¹

Bugün hava çok soğuktur. Сегодня очень холодно.

Yarın birlikte kütüphaneye gideceğiz. Завтра вместе пойдём в библиотеку.

Rusçada cımleler yapılarına göre;

a) basit cımleler

b) **bileşik cımdle** olmak üzere ikiye ayrılırlar. Rus Dilinde cımdle tanıma bakacak olursak:

*Предложение – это основная единица синтаксиса. Предложение обладает набором признаков: 1) выражает законную мысль; 2) имеет цель высказывания; 3) грамматически организовано, имеет грамматическую основу/ основы; 4) оформлено интонационно.*⁸² Cımdle sözdizimin temel birimidir. Cımdlenin bir dizi nitelikleri vardır:

1) Belirlenen anlamı ifade eder;

⁸⁰ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2013, 365.

⁸¹ Özkan ve Sevinçli, 195.

⁸² Svetlana Aiupova, Bahar Demir, İskender Aiupov, *Çağdaş Rus Dili (Sentaks)*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2015, 6.

- 2) İfade etme amacı vardır;
- 3) Dilbilgisel olarak düzenli bir şekildedir ve dilbilgisel temeli/temelleri vardır;
- 4) Tonlama ile biçimlendirilmiştir.

Dilbilimi, sentaksis bir yapı olarak cümlelerin öğrenimine dair farklı yaklaşımlar olduğu herkesce çok iyi bilinir. Ama aslında karşılaştırmalı çalışmalar temel iki eğilimi verirler. Bunlardan birincisi cümleyi dilbilimsel olmayan anlamlar(mantıksal, mantıksal- psikolojik) yardımıyla belirlemektir. Bununla ilgili olarak, çalışmamızda farklı bilim adamlarının düşüncelerini sunacağız. İkinci eğilim ise, cümlelerin tam dilbilgisel ölçütlerini bulmaya yöneliktir. Bizim çalışmamız temel konusunu ikimci eğilim ortaya çıkarmaktadır.

Ünlü Rus Dilbilimci S. İ. Ojegov' un *Словарь Русского Языка*- Rus Dili Sözlüğündeki tanımına göre cümle: *Предложение, - я, ср. В грамматике: грамматически и интонационно оформленное сочетание слов или отдельное слово, выражающее законченную мысль. Главное п. Придаточное п. Безличное п. Простое п. Сложное п.* - Dilgisinde cümle: Tamamlanmış bir anlamı ifade etmede dilbilgisel ve tonlama olarak söz öbekleri ve ya sadece sözcüklerin şekillendirilmesidir. Ana cümle, Ekcümle, Öznesiz cümle, Basit cümle, Bileşik cümle⁸³.

Простое предложение – это такое предложение, в котором имеется одна грамматическая основа. Она может состоять из двух главных членов – подлежащего и сказуемого, например: С чего **начинается Родина?**, или из одного – подлежащего, например: **Зима.** Кругом лежит снег; сказуемого, например: **Вечереет.** Небона западе порозовело. К подлежащему и сказуемому могут относиться зависимые слова – второстепенные члены. Подлежащее вместе с зависимыми словами образует состав подлежащего, например: Задремали **звёзды золотые**. Сказуемое вместе с зависимыми словами образует состав сказуемого, например: Листья **в поле пожелтели**.⁸⁴

Basit cümle içinde bir dilbilgisel temel(yapı) bulunan cümledir. Basit cümle özne ve yüklem olan iki ana öğeden oluşabilir. Örneğin: *С чего начинается*

⁸³ S. İ. Ojegov, *Словарь Русского Языка*(*Rus Dili Sözlüğü*), Gosudrstvennoye izdatelstvo, Moskova 1952, 528

⁸⁴ <http://sergvelkovelli.com/category/prostoe-predlozhenie>

Родина?(Vatan nedir?) bu cümlede iki öge mevcuttur. (*Начинается*- подлежащее- yüklem ve *Родина*- сказуемое- özne) Veya sadece öznenen oluşan cümleler basit cümledir. “*Зима- (kış). Кругом лежит снег- Etrafda kar var.* ” Bu cümlede *Зима- (kış)* tek başına, tek öğeden oluşan basit bir cümledir. Bu tür cümleler Rusçada basit cümle ile Türkçede böyle bir karşılığı yoktur. Basit cümleler tek öğeli olduğunu yazmıştık ve sadece öznenen oluşan cümle örneğini de verdik. - Şimdi ise tek öğeli cümleden sadece yüklemden oluşan cümleye bir göz atalım. *Вечереет. Небо на западе порозовело. “Вечереет- Akşam oluyor. Batıda gün karatıyor. ” Вечереет- Akşam oluyor sadece yüklemden oluşan tek öğeli basit bir cümledir. Özneye ve yükleme yan öğeler olan bağımlı kelimelerde eşlik edebilirler. Bağımlı kelimeler ile birlikte özne, özne durumunu oluşturabilir. Örneğin: Задремали звёзды золотые- Altın yıldızlar şekerleme yaptılar. Bu cümlede звёзды- yıldızlar özne iken золотые- altın ona bağlı yan kelimedir ve ikisi birlikte öznelik durumunu oluşturmuştur. Bağımlı kelimeler ile birlikte yüklem, yüklem durumunu oluşturur. Örneğin: Листья в поле пожелтели- Yapraklar yerde sarardılar. Bu cümlede пожелтели- sarardılar kelimesi yüklemdir, в поле- yerde kelime ise durum bildirir yer bildirir ve ikisi birden yüklemi oluşturur.*

3.2. FARKLI CÜMLE TEORİLERİ: VERBOSENTRAZYON VE ÖZNE-YÜKLEM TEORİSİ

Basit cümlelerin sınıflandırılması herşeyden önce cümlelerin yapısındaki ortak bir yaklaşıma göre belirlenmektedir. Ve özellikle de cümle yapımında en gerekli olan bileşenler göz önüne alınır. Sözdizimi biliminde basit cümlelerin iki teorisi vardır. Bu teoriler Verbosentrazyon ve özne- yüklem teorisidir.

Verbosentrazyon teorisi Fransız Bilim adamı *Lucien Tesnière* tarafından çalışılmıştır. Verbosentrazyon termini verilen teoride, cümlenin temelinde özne- yüklem(fiil) özünü ortaya çıkarır. Bu durum cümlenin en temel ögesidir. Bunun dışında kalan diğer bütün öğeler *Lucien Tesnière’a* göre yan öğelerdir. Böylelikle, bir bakıma yükleme bağıllığı, yüklem görevi görmeyen bileşenler olup ama yüklem ile ilişkili olan nesne ve öznedir.

Rusça çalışma alanında ise diğer bir teori olan özne yüklemidir. 19 yüzyılda dilbilimcilerin cümlelerinde mantıksal ve psikolojik yargılarının bir yansıması olarak bakılan mantıksal ve psikolojik akımlarında ortaya çıkmıştır. «Ветер срывает листья» cümlesinde "Rüzgar yaprakları koparır" yüklem "keser- koparır" ve "ahşap kesici" ve "ahşap" - aktörleri, öznesi ve nesnesi eşit yüklemine bağlıdır. Bu teori, daima bir fiil içerdiği Avrupa dillerinde yaygınlaşmıştır.

Ünlü Rus Dilbilimci, tarihçi Aleksey Alekseyeviç Şahmatov cümlelerin psikolojik yaklaşımına önermesi şu şekilde dile getirir: *«Психологической основой нашего мышления является тот запас представлений, который дал нам предшествующий опыт и который увеличивается текущими нашими переживаниями; психологической же основой предложения является сочетание этих представлений в акте коммуникации»*. Düşüncemizin psikolojik temeli, bize önceki tecrübeyi veren ve duygularımızın güncelliğini arttıran fikir stokudur; çeklik için psikolojik bir temel, bu görüşlerin iletişim faaliyeti içindeki birleşimidir».

İletişim kurmanın, yargı bildirmenin her bir aşamasında özne ve yüklem vardır. Cümlede bu anlamlar belirli bir ifade, sentezleme alırlar ama daha çok özne ve yüklemde bölünmüş bir şekilde ifade edilirler. Özne ve yüklem arasında, yüklemlik-eylem bildirimlik bağda ortaya çıkan bir bağımlılık vardır. Özne ve yüklem arasındaki bu bağ yüklem durumuna göre ortaya çıkar. Zaten Rus dili de çekimli bir yapıya sahip olduğu için, bu bağımlılık özne ve yüklem çekimlerinde ifade edilir. Yani Rus Dilinde özne ve yüklem uyumu, Rus Dilinin en belirgin özelliği olan ismin cinslerine göre şekillenir. Tabi ki şu an bahsettiğimiz bu uyum bütün zamanlar için aynı derecede geçerli olmasa da, geçmiş zamanda kurulmuş şu basit cümlelere bir göz atalım:

- **Наступило лето**- Yaz başladı veya yaz girdi.
- **Наступил день** - Gün başladı veya gün oldu.
- **Наступила зима**- Kış başladı veya kış oldu, kış girdi. ”

Rusçada geçmiş zaman yapılırken fiilin sonundaki master ekleri alıtılır ve isimlerin cinslerine göre (dolayısıyla özneye göre) - **л**- **ла**- **ло**- **ли** eklerinden uygun olanı getirilerek cümle kurulmuş olur. Yukarıda örneklerini verdiğimiz cümlelerde de

görüldüğü üzere özne yüklem uyumu geçmiş zamanda isimlerin cinslerine göre belirlenmektedir.

Özne ve yüklem, bir ana ögede ayrılmadan ifade edilebilirler. Ama bu ana öge hem yüklem hem de öznenin anlamını kendinde toplar. Genelleme anlamlı cümlelerde bu durumu daha çok görürüz. Bu tür cümlelerde özne tam olarak belli olmazsa da karşımızdakinin anlayacağı bir yargı belirtiriz.

Örneğin; ***Ha всех не узодишь- Herkese yaranamazsın***, cümlesinde ikinci tekil şahsa göre fiil çekimi yapılmıştır. Burada ikinci şahıs genelleme durumundadır ve kesin öznenen soyut bir şekilde ayrı olmasa da yüklem ikinci şahsa göre belirtilerini taşır.

Rus dilinki basit cümlelerin bu teorisi üzerinde ünlü dil bilimci A.A. Şahmatov çalışmalar yapmıştır.

A.A. BAZI RUS DİLBİLİMCİLERİN SINIFLANDIRMALARI

Basit cümlelerin sınıflandırmaları birçok dilbilimcinin çalışmalarında görmek mümkündür. Biz çalışmamızda bu sistemin duayenlerinden olan A.A. Şahmatov ve G.A. Zolotova ‘nın yapmış oldukları sınıflandırmalara yer verdik.

Öncelikli olarak ünlü akademisyen A.A. Şahmatov’un “*Rus Dili Söz Dizimi*” adlı çalışmasındaki sınıflandırmayı görmekteyiz. Bu sınıflandırmanın temelinde yüklem yapısı iki önemli bileşeni vardır. Bu bileşenler özne ve yüklem veya ne özne olan ne de yüklem olan bir ana ögedir.

İki ögeli cümlelerde özne ve yüklem farklı anlamlar alırlar fakat tek ögeli cümlelerde ayrılamaz, bölünemez bir şekilde ifade edilirler. Şimdi konu açısından bir iki örneğe bakalım: “*Темнота сгущается- karanlık derinleşiyor*” cümlesi iki ögelidir. Özne ve yüklemden oluşmaktadır. “*Темнеет- karanlıklaşıyor*” cümlesi ise tek ögeli bir cümledir ve ifade edilmek istenen durum tek bir öge ile ifade ediliyor, dolayısıyla tek ögeli bir cümledir. İki ögeli cümlelerde iki tane odak kelime vardır ve bu iki kelime, ifadenin tam sağlanabilmesi için özne ve yüklem olmalıdır.

Как грустно мне твое явление, весна, весна, пора любви – А. Пушкин.- Senin var oluşun(vukun) bana ne kadar da keder verici, ilkbahar, ilkbahar, aşk zamanı. A.S. Puşkin. Cümlesini ele aldığımızda; «явление – твое» (durum- senin),

«грустно – мне» (keder verici- bana.) Bu tür cümlelerde bir merkez vardır, yani odaklanan durum, verilmek istenen ifade bir tanedir.

Örneğin; (*Мне грустно. «Грустно – мне. Bana keder vericidir.»*) diğer bütün birleşenler ise sadece cümleyi tamamlayan öğelerdir.

Şimdi de yine sözdizimler çalışmaların aksakallarında olan G.A. Zolotova'nın sınıflandırmasına yer verelim.

G.A. Zolotova'nın sözdizimsel teorisinde tek öğelilik – çift öğelilik muhalefeti yoktur⁸⁵. G.A. Zolotova'nın sınıflandırmasının temelinde cümlelerin sözdizimsel ve semantik ilişkilerine dayatılarak türeyen cümlelerin tipik anlamı ilkesi vardır. Cümlelerin tipik anlamı, özne ve yüklem çekiminin neticesi olarak genelleyici anlamsal bir sonuçtur. Farklı dilbilgisel yapılarda olan cümleler de (kip cümleleri) böyle tipik anlamlı olabilirler. Örneğin, cümlelerin geleneksel (normal) sınıflandırılmasını iki cümle ele alalım.

*** Мы строим дом и Темнота.** Her iki cümle de aynı tür cümledir. Rus Dili Grameri sınıflandırmasına göre bu İsim ve Fiil (Özne- Yüklem) N1 – Vf yapısına göre olan sınıflandırmadır.

*** Мы строим дом. На нашей улице строят дом.** Cümlelerinde ise hem geleneksel hem de Rus Dili Grameri sınıflandırmasına göre İsim ve Fiil (Özne- Yüklem 3. Çoğul Şahıs) (N1 – Vf и Vf3pl) olarak farklı bir sınıflandırma yapılmaktadır.

G.A. Zolotova'nın sınıflandırmasında başka bir ayırım yapılmaktadır. **Мы строим дом и На нашей улице строят дом** cümleleri sanki aynı anlama geliyormuş gibi aynı tipik anlam vardır. Bundan kast ettiğimiz yapı şudur: «субъект и его действие»- «özne ve öznenin eylemleri», **Темнота** cümlesi ise **Темнеет** yargısı ile birleşmekte (eşleşmekte) ve tipik bir anlam oluşturmaktadır. (Dinamik bir doğa olayı) Havanın kararmasının anlamına gelmektedir.

Приведем примеры типовых значений предложений, выделяемых Г.А. Золотовой: Burada örnekler verilecek benzer durumlar için.

⁸⁵ Гали́на Алекса́ндровна Зо́лотова — российский лингвист. Доктор филологических наук, профессор. Почётный доктор Стокгольмского университета, заслуженный деятель науки Российской Федерации, почетный член научных обществ Чехии, Болгарии и Франции.

Действие субъекта (лица, предмета): *Сестра уехал- Kız kardeşim gitti. Станок работает- Makine çalışıyor.* Bu iki cümlede öznenin (kişi ve nesne) etkisi vardır. Yani bu tür cümlelerde özne en etken cümle ögesidir.

A. Состояние субъекта (лица):

-Сестра спит- Kız kardeşim uyuyor.

-Сестре весело- Kız kardeşim neşeliydi.

Bu cümlelerde ise öznenin durumundan bahsedilmektedir. Bu tip cümlelerde öznenin durumu ön plandadır.

B. Свойство субъекта:

Сестра ленива- Kız kardeşim tembeldir.

Öznenin özelliği (karakteristiği) söz konusudur. Cümlesinde ise öznenin bir özelliğinden bahsedilmektedir.

Классификация субъекта: Öznenin sınıflandırılmasıdır.

Сестра – врач. -Kız kardeşim doktordur.

Bu tür cümlelerde özne bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Örneğin verdiğimiz cümlede özne *kız kardeş* ve *doktor* olması da öznenin bir meslek grubuna göre sınıflandırılmasıdır.

Her bir tipik anlam için tipik modeller vardır: fiil cinsinden, sıfat, ad, zarf, nicel türden modeller vardır.

Bu sınıflandırma, Rus Dilindeki basit cümlelerin tipolojisini çalışmada en önemli adımdır. Çünkü böylece dilbilgisi ve semantik (anlam bilimi) arasındaki bağı dikkate alır. Fakat diğer bir taraftan, bu dilbilgisel prensipten geri çekilmedir. Basit cümle türlerini çalışmada, klasik ve geleneksel yaklaşım tutacak ve dilbilgisi ile semantiği orantılı bir şekilde tutacağız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KİPE GÖRE CÜMLE ÇEŞİTLERİ

4.1. KİP KAVRAMI

Cümlelerin içeriğine giren, sözcüklerin semantik ve morfolojik şekilleri, kelime düzeni ve tonlama cümlede aslında ifade edilmek istenen içeriği oluşturmaktadır. Yani cümlelerin asıl bileşenleridir. Fakat cümlede buna ek olarak, cümlelerin gerçekliği açısından ifade edilen ayrıca başka bir değer daha olan **kiplik** vardır. Bu değere, özel belirteçler ile olduğu gibi aynı zamanda cümlelerin bütün yapı şemasında da ulaşılabilir. Bu değer farklı yönelimleri vardır. Örneğin; olumlu ve olumsuzluk bildiren yönelimler vardır. Bu durum, hem cümlelerin anlamı hem de cümlelerin tüm yapısı için oldukça önem arz etmektedir.

Kip: Eylemler, zaman ve anlam özelliklerine göre türlü eklerle değişik biçimlere girer. Bu biçimlerin her birine **kip** denir. Türkçede dokuz eylem kipi vardır.

- 1- Di’li geçmiş zaman kipi= Kesin geçmiş
- 2- Miş’li geçmiş zaman kipi= Sanılı geçmiş
- 3- Şimdiki zaman kipi
- 4- Gelecek zaman kipi
- 5- Geniş zaman kipi
- 6- Gereklilik kipi
- 7- İstek kipi
- 8- Dilek- koşul kipi
- 9- Buyuru kipleri⁸⁶.

Konuyu daha anlaşılır kılmak adına Türkçede kip ve kip durumları tanımlarına değindik. Fakat asıl konumuz Rus Dilinde kip durumlarında basit cümleler olduğundan Rus Dilbilimcilerin kip değerlendirmelerine bakacağız.

В современном русском языке категория модальности передается разными средствами, при этом различия в способах выражения этой категории отчасти связаны с внутренними различиями в самых ее синтаксико- семантических

⁸⁶ Gencan, *Dilbilgisi*, 304.

функциях, в ее функционально- синтаксическом существе⁸⁷. Çağdaş Rus Dilinde kip kategorisi farklı yollar ile iletilir, farklılıklar ile ifadelerin özelliklerinde bu kategori kısmen de olsa fonksiyonel- sözdizimsel durumlarında ve sözdizimsel- semantik gibi iç durumları ile ilgilidir.

Herşeyden önce şüphesiz bilinmelidir ki; kip türleri arasındaki farklılığın, genel olarak açıkça farklı tonlama yolları ile ifade edildiğidir. Cümlelerin ya da ifadenin kip ince ayarlarının ifade edilmesi için, tonlama- melodik araçların rolü, sözdizimsel birimlerin leksikolojik oluşumu ve dilbilgisel yapıdan bağımsız olarak aynı değildir. Konuşma ve yazı diline özgü olarak, ifadenin kip türleri arasında büyük farklılık gözlenmektedir. Genelde, duygusal veya duygusal- istemli ifadeler, bütün sosyo- pratik ilişkilerin ortak durumlarında konuşma dilinin temel kapsamını karakterize eder ve kendine has tonlama kiplerinde kendi özgü ifadelerini bulurlar.

Ünlü Rus Dilbilimci Viktor Vladimirovich Vinogradov, cümlelerin oluşturulması için, özellikle kip rolünün «отнесенности содержания речи к действительности- gerçekliğe ifade içeriğinin bağımlılıkları» altını çizmektedir.

Kipe göre cümlelerin sınıflandırılması (öznellik ve nesnellikte olduğu gibi) cümleyi olumlu ve olumsuz cümleye ayrılması ile göz önüne alınır. Nesnel kip durumu iki anlam bileşeninin birleşmenin ön görür. Olumlu cümlelerde, anlam ögesinde söylenmek istenen ne ise o savunulur. Bu durum için örnek olabilecek İvan Bunin' in Братья (Kardeşler) adlı öyküsünden bir cümle ile aktarımı şu şekilde sağlayabiliriz:

-Был конец марта, самое знойное время.-Martin sonuydu, en yakıcı zamandı.

-Уже с утра было жарко, как в полдень.-Gün ortasında olduğu gibi sabah bile çok sıcaktı.

Örnekte görüldüğü üzere cümle olumludur ve cümlelerin öğeleri arasındaki bağ ile cümlede söylenmek istenen anlam bir birbiriyle uyumludur ve olumluluk teşkil etmektedir.

⁸⁷ Viktor Vladimirovich Vinogradov, *О категории модальности и модальных словах в русском языке*, 58.

Olumlu veya olumsuz olaylar ve gerçekler hakkında bilgi içerdiğinden bağımsız olarak, kipin bir göstergesi olarak olumluluk, ifadenin içeriğine uygun olarak, konuşan kişinin olumlu ilişkinin ifadesidir.

Rus Dilinde, Türk Dilinde de olduğu gibi, eğer cümlelerin içerisinde olumsuzluk gösteren herhangi bir durum veya işaret yoksa cümle olumludur. Dilbilgisel olarak olumluluk, cümlede olumsuzluk araçlarından en az birinin olmaması olarak ifade edilir. Hatta bazı durumlarda, olumsuzluk bildiriren bir gösterge olmasına rağmen, cümle bir bütün olarak ele alındığı zaman, olumlu cümle olarak ifade edilir. Bu tür cümlelerde, cümlelerin anlamı daha çok ön planda tutulur ve olumsuzluk ekleri olmasına rağmen, cümlelerin ana anlamı esas alındığı için olumludur. Örnek verecek olursak;

-He могу не согласиться- seninle hem fikir olamam

-He стану отрицать- inkâr edemem

-He могу отказаться- reddedemem

-He могу пренебречь- saygısızlık edemem, boş veremem

-Нельзя не признать...- ... Olduğunu inkâr edemem cümlelerinde olumsuzluk ekleri olmalarına rağmen cümleler aslında olumludur.

Bu tür cümlelere Türk Dilinde de rastlamak mümkündür. Örnek verecek olursak;

Sizi sevmediğimi söyleyemem. (Sizi sevdiğimi söyleyebilirim.)

Sizi sevmiyor değilim. (Sizi seviyorum.)

Her iki cümlede de görüldüğü üzere aslında olumsuzluk ekleriyle oluşturulan iki tümce vardır, fakat ne kadar da yapısal olarak olumsuz olsalarda anlamsal olarak olumlu cümlelerdir.

Olumsuz cümleler dilsel olarak evrenseldir ve bütün dünya dillerinde görülürler. Fakat ifade etme biçimleri farklı dilbilgisel araçlar ile olabilir. Her dilde olumsuz cümleler vardır, fakat olumsuzluk biçimi her dilde aynı olmayabilir.

Cümleyi olumlu ve olumsuz olarak ayırma, cümle öğeleri arasında sözdizimsel bağ bulan, gerçek dünyanın ilişkileri ve araçları arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bilindiği gibi, ünlü Alman Dilbilimci Hermann Otto Theodor Paul ⁸⁸ cümleyi «iki önermenin bağı(ilişkisi)» olarak ayırmıştır. Ama olumsuz cümlelere gelince sanki hiç bu

⁸⁸ **Hermann Otto Theodor Paul** (Ağustos 7, 1846, Salbke – Aralık 29, 1921, Münih) Alman dilbilimci ve sözlük bilimci.

tanıma girmiyor, böylece birleşmeden çok daha fazla ayrışanı olan cümleler olarak sunulur.

Fakat Hermann Paul yaptığı bu tanımın (bu ayrımın) yasallığını, geçerliliğini kanıtlar göstererek desteklemektedir ve olumsuz cümle için de şöyle demektedir: *»Дело в том, что такое разъединение не может быть выражено, если соответствующие представления не окажутся рядом в сознании говорящего. Об утвердительном предложении с отрицанием мы можем сказать, что оно выражает неудавшуюся попытку установить связь между двумя представлениями. - Durum şöyle ki; eğer konuşanın bilinçaltısında gerekli takdimler bulunmuyorsa, böyle bir ayrım ifade edilmeyebilir. Olumsuzluk ekiyle yapılan olumlu cümleler için ise; iki takdim arasındaki ilişkiyi (bağı) kurmayı başaramamış bir durumu ifade ediyor olduğunu söyleyebiliriz. «*⁸⁹

Süer Eker “ Çağdaş Türk Dili” kitabında anlamlarına göre cümleleri olumlu ve olumsuz olarak ayırır. Olumlu tümce (affirmative sentence), esas olarak, yüklemi olumlu bir yargı bildiren yani yüklemnin ifade ettiği işin yapılacağını gösteren tümcedir.

Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir.

*Kültür işlerimiz üzerine, ulusça, gönüllerimizin titrediğini hepimiz biliriz*⁹⁰.

Olumsuz tümce (negative sentence), esas olarak, yüklemi olumsuz bir yargı bildiren yani yüklemnin ifade ettiği işin yapılmadığını gösteren ve *olumsuzluk eki* ya da *değil*, *yok* sözcüklerinden biri ile kurulan tümcedir. Olumsuzluk, eylem tümcelerinde eylem tabanına (- mA) ekinin getirilmesiyle, ad tümcelerinde de *değil* veya *yok* sözcükleriyle yapılır.⁹¹

Bu bizim geleneklerimizden biri değildir.

O dediğin saatte orada olmamalıydın.

Bu saatten sonra seninle konuşma ihtimalim bile yok.

Görüldüğü gibi anlamları bakımından bütün cümleler mutlaka, ya olumlu ya da olumsuz bir anlam taşırlar. Tabi ki, Türkçede olumsuz cümleler yukarıda gösterdiğimiz

⁸⁹ Paul Herrman, *Printsipte İstoriya Yazıka*, , Moskva 1960, 157.

⁹⁰ Eker, 372.

⁹¹ Eker, 373.

gibi sadece olumsuz eki veya diğer sözcükler ile yapılmaz, ayrıca başka kelimeler ve tonlama ile de yapılabilir. Daha detaylı olarak olumsuz cümle yapılarını inceleyeceğiz. Fakat ilerleyen bölümlerde olumlu cümleler üzerinde duracağımız için belirttiğimiz gibi çalışmamızın bu bölümde de daha çok olumsuz cümleleri ele alacağız.

4.2. OLUMSUZ CÜMLELER

Olumsuz cümle (negative sentence): Cümle ögeleri arasındaki ilişkinin gerçekte olmadığı veya olamayacağının, dil kullanımının değişik düzlemlerinde ve değişik araçlarla bildirilmesi, olumsuz cümledir. Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümle, olumsuz cümledir. Bu cümlenin yüklemi, bulunmama veya var olmama ile yapmama veya olmama bildirir.

Olumsuz cümle, cümle ögeleri arasındaki ilişkinin gerçekte olmadığı veya olmayacağının dil kullanımının değişik düzlemlerinde ve değişik araçlarla bildirilmesidir. Bütün insan bilgileri, söz (v), söz öbeği (v+v) ve cümleden (v+e) ibarettir. Söz ve söz öbeklerindeki bilgilerin gerçekleşmemesi, yani ad cümlelerinin olumsuzluğu, **değil**, **yok**, vb gibi olumsuzluk sözleri kullanılarak söz dizimi düzleminde ifade edilirken, eylem cümlesinin olumsuzluğu **-ma** olumsuzluk ekiyle biçim bilgisi düzleminde ifade edilir⁹².

Türkçede olumsuz cümleler, olumsuz fiil cümlesi ve olumsuz isim cümlesi olmak üzere ikiye ayrılır.

*Bugün de yağmur **yağmadı**.* (Olumsuz fiil cümlesi)

*Bu yüzlerce kız çocuğunun çılgın neşesi, sevinci bana dalgın bir hüzünden başka bir şey **vermiyor**.* (Reşat Nuri Güntekin- Çalıkuşu) (Olumsuz fiil cümlesi)

*Kardeş, senin dediklerin **yok**.* (Olumsuz isim cümlesi)

*Halay çekilen toprak **bu toprak değil**.* (Fazıl Hüsnü Dağlarca) (Olumsuz isim cümlesi)

Eğer durum ile belirtileri arasında gerçeklikte bir bağlantı kurulabiliyorsa cümle olumludur. Fakat eğer bu bağ yoksa cümle olumsuzdur. Olumluluk ve olumsuzluk prensibine göre zıtlık anlamsaldır. Yani cümlenin olumsuz veya olumlu olmasının

⁹² Karaağaç, 605

aslında gerçekliliğe göre belirlenmemektedir. Sadece yapısına ve anlamına göre belirlenmektedir.

-Я подарил маме любимую книгу. (Anneme sevdiğim kitabı hediye ettim.) (Olumlu cümle)

-Я не подарил маме любимую книгу. (Anneme sevdiğim kitabı hediye etmedim.) (Olumsuz cümle)

Yukarıda verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere, iki cümlede de eylemin gerçekliliğini onaylamaktadır. Yani hem olumlu hem de olumsuz cümle gerçek kiptedir.

Rusçada olumsuz cümle oluşturmak için yüklemün önüne olumsuz не eki getirilir. Olumsuz cümle nedir, peki?

ОТРИЦАТЕЛЬНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ — предложение, содержащее показатели отрицания. К ним относятся: частицы *не* и *ни*, отрицательные местоимения и местоименные наречия *некого*, *негде*, *некуда*, *никто*, *нигде*, *никуда* и др. слова с префиксами *не-* и *ни-*, безлично-предикативные слова *нет*, *нельзя*⁹³.

Olumsuz cümle- Olumsuz cümle içinde olumsuzluk durumu içeren cümlelerdir. Olumsuzluk eki *не* ve *ни*, olumsuz zamirler ve zamir- zarflar olan *некого- hiçbirseyi*, *негде- hiçbir yerde*, *некуда- hiçbir yere*, *никто- hiç kimse*, *нигде-, куда v. s. ve не- ve ни-* ön ekleriyle başlayan kelimeler, öznesiz- yüklemlilik bildiren kelimeler *нет- hayır (yok)*, *нельзя- olmaz (yok)*.

- ▶ Она не ест. (O yemek yemiyor)
- ▶ На улице ни души. (Sokakta(dışarda) hava almak zor)
- ▶ Ей некуда поехать. (O hiçbir yere gidemez)
- ▶ С ней невозможно говорить. (Onunla konuşmak imkânsızdır.)
- ▶ У него нет денег. (Onun parası yoktur.)
- ▶ Здесь нельзя курить. (Burada sigara içilmez.)

Yukarıda verilen örnek incelendiğinde Rusçada olumsuz cümleleri belirtmek için olumsuzluk ekinin veya olumsuzluk bildiren kelimelerin varlığı kaçınılmazdır.

⁹³ <https://slovari.yandex.ru/>

Olumsuz cümlelerde, bildirilmek istenen durum olumsuzdur, durum ve söylenmek istenen arasındaki bağ reddedilir yani gerçekte böyle bir durumun oluşmadığını bilir. Örneğin;

-Сегодня нелетная погода. Bugün yaz havası yoktur.

-Ему не спится. O uyuyamıyor.

Verilen cümlelerde, konuşma (söz) öğeleri ve onun belirteçleri arasında bir ilişkinin eksikliği ifade edilmektedir, yani verilen özneye göre verilen durumlara ait olan aittiiğin olumsuzluğu görülmektedir.

Yâdsıma, inkâr durumu bütün evrensel dil kategorilerinde de olduğu gibi, cümlelerin içinde bir bütün olarak olabileceği gibi aynı zamanda cümlelerin başka bir parçası da olabilir. Tümüyle yâdsıma alanını oluşturan cümle, genel bir sorunu kapsar ve genel olumsuz cümle olarak adlandırılır. Bu tür cümleler tam olumsuz cümleler olarak ta adlandırılırlar. Bu cümlelere daha detaylı bir şekilde bakacağız.

Sonuç olarak şunu bir kez daha belirtmeliyiz ki, olumsuz cümleler (veya dilbilgisel olarak olumsuz cümleler) kesinlikle olumsuz ekleri veya fiillerin olumsuzluk durumlarını kapsamalılırlar.

4.2.1. Genelolumsuz (Tamolumsuz) Cümleler

Ruşçada olumsuzluk yapısı ya tam ya da kısmi (parçalı) olabilir. Buna bağlı olarak iki türlü olumsuz cümle karşımıza çıkmaktadır. Geneleksek olarak Rus dilinde olumsuz cümle ikiye ayrılır: Tamolumsuz cümle ve kısmi olumsuz cümle. Rus Dili Terimleri Sözlüğünü baktığımızda karşımıza şöyle bir tanım çıkmaktadır: *Общеотрицательное предложение: Предложение с отрицательным сказуемым, т. е. предложение, в котором отрицается признак подлежащего (в двусоставном предложении) или действие- состояние, обозначенное главным членом бесподлежащего (односоставного) предложения. А я не говорю о каком-то нажмие (Шолохов). Молока у матери нет, кормить нечем (Горький). ср. : частноотрицательное предложение.* ⁹⁴Olumsuz yükleme cümleler; yani içinde

⁹⁴ <http://www.diclemedicaljournal.com/index.php/term/7-slovar-lingvisticheskikh-terminov,1759-obsheotritsatel-noe-predlozhenie.xhtml>

öznenin olumsuzluğunun (iki öğeli cümlelerde) veya (tek öge cümlelerde) öznesiz cümlelerde, cümlelerin ana ögesi olan durumunun anlatıldığı cümlelerdir.

-А я не говорю о каком- то нажуме (Шолохов)- Ben ise herhangi bir baskı hakkında konuşmuyorum(Şolohov).

-Молока у матери нет, кормить нечем (Горький) – Annenin sütü yok, hiçbir şeyle besleyemez (Gorki). Bu cümleleri kısmı- parçalı olumsuz cümleler ile kıyaslayınız.

Rus Dilinde tamolumsuz cümleler aşağıda sıralayacağımız yapılara göre oluşturulmaktadır:

1) Yüklemin içerisindeki **не** ekinin varlığı ile oluşturulur. Örneğin;

► *Я не хочу печалить вас ничем (А.С. Пушкин). (Sizi hiçbir şeyle üzmem istemiyorum.)*

► *Я не буду больше молодым. Не желаю, не зову, не плачу (С.А. Есенин). (Artık genç değilim(olmayacağım). Dilemeyeceğim, çağırmayacağım, ağlamayacağım. (S. A. Yesenin).*

Cümlelerde altı çizili sözcükler, yüklem görevindedir ve olumsuzluk eki ile olumsuz cümleler oluşturulmuştur.

2) Öznesiz cümlelerde yüklem görevinde olan **нет, не было, не будет** kelimeler ile oluşturulan cümleler. Örneğin;

► *Сильнее кошки зверя нет (Крылов). -Kediden daha güçlü hayvan yoktur. (Krillov)*

► *Когда в товарищах согласья нет, на лад их дело не пойдёт(Крылов).- Arkadaşlar arasında sulh yoksa işleri yoluna gitmez. (Krillov)*

► *В душе ее всё ещё не было ответа сыну. – Benliğinde çocuğa verecek bir cevabı yoktu.*

Her tamolumsuz cümlede, olumsuzluğa maruz kalacak semantik durumlar olabilir. Yani cümle aslında olumsuz yapıdadır, fakat anlamsal olarak olumsuz değildir. Örneğin; *Отец не рад, что я отслужил. (Babam, hizmet süresimi bitirdiğime*

memnun olmadı.⁹⁵) Bu cümledeki semantik parçacık «я отслужил» olumsuzluk bildirmez; fakat temelde aslında olumsuzluk durumu alanına girmektedir.

Rus Dilinde tamolumsuz cümlelerin oluşumunda не ekiyle yapılıyor ve karakterize ediliyor olmasına rağmen, bu olumsuzluk bildiren eklerin her zaman da cümlelerin olumsuz olacağını unutmamak gerekir. Не только, но и –(sadece. . . değil, aynı zamanda...) bağlacında gördüğümüz не eki cümle öğeleri arasında olumsuzluk durumunu göstermez⁹⁶.

Örneğin; Мой друг не только знает русский язык, но и говорит немного на арабском языке. (Arkadaşım sadece Rus dilini bilmekle kalmıyor, aynı zamanda biraz da Arapça konuşuyor.) Örnekte görüldüğü gibi olumsuzluk ekleri her zaman cümleyi tam olumsuz yapmaz. Bu cümlede bir bağlaç içinde kullanılan olumsuzluk eki cümleyi olumlu kılmıştır.

Olumsuzluk, cümlede ifade edilen anlamın tamamıyla gerçekçi olmayan durumlarını gösteren cümlelerin tümüyle de ilgili olabilir. Örneğin; Я не согласен с тобой в принципе. Он не пришёл сегодня на работу. (Seninle hem fikir değilim. O, bugün işe gelmedi.) Bu gibi durumlarda olumsuzluk yüklemnin içerisinde ve böyle durumlar genellikle tamolumsuz cümlelerde görülmektedir.

Rus Dilinde yüklemdeki olumsuzluk, olumsuzluk ifade eder, yani gerçek olmayan durum tüm cümledir ve tamolumsuz cümlelerin belirtecidir. Fakat özne önünde durum olumsuzluk eki de cümlelerin genel olumluluk anlamından yoksun bırakmamaktadır.

«Здравствуй, племя молодое, незнакомое! Не я увижу твой могучий поздний возраст» (А.С. Пушкин) (Merhaba, tanımadığım, yeni nesil(kabile), senin gelecek güçlü yaşımı görmeyeceğim. (A.S. Puşkin)

Ele aldığımız örnekte görüldüğü gibi не olumsuzluk eki hemen öznenin (я- ben)önce gelmiştir ve cümlelerin anlamını olumsuzlaştırmamıştır. Ayrıca ünlü Rus Dilbilimci A.M. Peşkovskiy «Русский синтаксис в научном освещении – **Bilim ışığında Rus sözdizimi**» adlı monografisinde bu tür cümleler için özellikle şöyle bir ibare kullanmaktadır: « Именно только отрицание, стоящее при сказуемом, делает все высказывание отрицательным, отрицание же, стоящее при другом каком- либо

⁹⁵ Bu cümle yapısal olarak basit cümle değildir. Bileşik cümledir.

⁹⁶ V. V. Babayetsyeva, *Çağdaş Rus Dilindeki Teköğeli Cümleler*, Flinta Yayınevi, Moskova 1978, 69.

члене, не колеблет общего утвердительного смысла высказывания. - Sadece yüklem önündeki olumsuzluk durumu(eki) bütün ifadeyi olumsuz yapar, herhangi bir diğer öge önündeki olumsuzluk eki ifadenin genel olumluluk durumunu etkilemez. »⁹⁷

Fakat şunu önemle belirtmeliyiz ki не olumsuzluk eki yüklemden önce geldiğinde yine de her zaman olumsuz cümle belirteci olmayabilir. İlk olarak, cümle olumsuzluk anlamını не olumsuzluk eki tekrar etmesiyle yitirir. Örneğin: *Перед слушавшимся не мог не улыбнуться.* (Olanlar karşısında kendimi gülmekten alamadım.) Bu cümlede не olumsuzluk eki tekrar edilmiştir ve cümleye anlamsal açıdan baktığımızda bu eklere rağmen cümle tamamen olumludur. İkinci olarak, не olumsuzluk ekinin diğer ince ayrımlarını ele alırken cümleyi yine olumlu kılarız. Örneğin;

Обрыскал свет, не хочешь ли жениться? Грибоедов- (Işıklar saçıldı, evlenmek mi istiyorsun? Gribayedov) cümleyi ele aldığımız zamanda görüyoruz ki yapı bakımında olumsuz görünsede anlamsal olarak olumlu bir cümledir. Genelleme yapılırken не olumsuzluk eki her zaman cümlelerin anlamını olumsuz yapmaz; örneğin,

-Кто не проклинал станционных смотрителей?(А.С. Пушкин) Kim stadyum seyircilerini lanetlemedi? (A. S. Puşkin).

Bazı korku, endişe, panik durumlarında da aynı olumsuzluktan bahsedebiliriz.

-Как бы чего не вышло!(А. П. Чехов) – Nasıl, hiç birşey yokmuş gibi! (A.P. Çehov)

Bazen gereklilik, zorunluluk bildirme durumlarında не olumsuzluk eki cümlelerin anlamını tamamen olumlu yapmaktadır. Örneğin,

-Как мне не плакать!- Nasıl ağlamayayım ki!

Rus dilindeki fiilsiz(yüklemsiz) cümleler de ayrı bir yer tutmaktadır. Eğer bu fiilsiz(yüklemsiz) cümleler tamamıyla olumsuz bir anlam içeriyorsa, genellikle yüklemlilik ile tamamlanmalı ve bu durumda yüklemlilik durumu olumsuzluk eki нет ile yapılır.

Другого ответа нет. (Başka cevap yok.)

Дома его нет. (O evde değil)

⁹⁷ А. М. Пеşкоyvский, *Russkiy sintaksis v nauçnom osveşenii*, Gosudarstvennoe Uchebnoe pedagogicheskoe izdatelstva prosvesheniua RSFSR, Moskva 1956, 387.

Olumsuzluk bütün dünya dillerinde olmasına ve aktif bir şekilde işlevlenmesine rağmen, yine de her dilin etnik özelliklerine göre farklı biçimlerde şekillenebilmektedir. Her dilde olumsuzluğun ve yasaklanmanın semantik alanı ve bu anlamları iletme ile ilgili leksikogramatik birimlerin mikrosistemi vardır. Aslında kendi başına olumsuzluk ve yasaklama evrensel bir yapıya sahip olmasına rağmen, leksiko alan mikrosistemi ve onların aktarımı için leksikogramatik birimler her dil kendine özgü belirteçlere ve kullanım şekillerine sahiptir.⁹⁸

Rus dilinde olduğu gibi Türk dilinde de olumsuzluk morfoloik ve leksikolojik birimler ile ifade edilir. Rus dilindeki olumsuz cümlelerin sınıflandırılması ve oluşumlarına değindik. Şimdi ise Türkçedeki olumsuz cümlelerin sınıflandırılmasını ele alacağız.

Temel olarak içinde olumsuz eki bulunduran cümlelerin olumsuz cümle olduğuna değinmiştik. Olumsuz cümleler ile ilgili olarak başlıca şu durumlar söz konusu olabilir:

- İçinde birden fazla olumsuz eki bulunduran cümleler, yapıcı olumsuz fakat anlamca olumlu olabilirler. Örneğin: **Söylediklerini duymamazlıktan gelecek değilim.** Bu cümlede Türkçeye özgü olarak fiilin içinde olumsuzluk eki olan -ma ve cümleyi olumsuz yapan değil kelimesi kullanılarak, cümle olumsuz yapıda fakat anlamsal olarak olumlu yapıda karşımıza çıkmaktadır. Rusçada ise yapı gereği olumsuzluk durumu не olumsuzluk eki yapıldığından bu ekin tekrar edilmesiyle cümle olumludan olumsuza çevrilebilir. Örneğin:

-Перед слушившимся не мог не улыбнуться. (Olanlar karşısında kendimi gülmekten alamadım.)

- Yüklemde olumsuzluk eki, değil, yok sözcükleri bulunmayan veya ne... ne bağlacı kullanılan olumlu cümleler soru eki, tonlama vb. yollarla olumsuz anlam taşıyabilirler.

Örneğin;

-Onu ne kadar sevdiğimi biliyorsun(!) tonlama ile olumlu cümle olumsuz anlam taşımaktadır. Aynı durum Rusça içinde de geçerlidir.

- Ты же знаешь как я люблю его!- Onu ne kadar sevdiğimi biliyorsun!

⁹⁸ Z. G. Abdullayev, *Dağıstan Dili- İkinci Bölüm- Morfoloji*, Mahaçkale 1993, 443.

-Yoksa bu sözünde yalan mı var? (Soru eki ile) soru eki ile olumlu yapıda olan cümle olumsuz anlam taşımaktadır.

- Bazı ikilemeli ve çekimli eylemlerin yeterlilik biçimiyle zorunlu ve koşullu olarak kullanılmasından olumsuzluk kavramı sağlanabilir⁹⁹.

- Haydi, bakalım gidebilirsen git! (Gidemezsin.)

- İşin içinden çıkabilirsen çık! (Çıkamazdım)

Bazı duraksanan durumlarda, önce olumlu- sorulu sonra da olumsuz- sorulu tümceler, sıralı tümce gibi kullanılır¹⁰⁰.

- Ankara'ya gideyim mi, gitmeyeyim mi, bilemiyorum.

- Bu işe girsek mi, girmesek mi, karar veremiyoruz.

Bazen de olumlu ve olumsuz tümceler sıralanabilir:

- Çocuk, ister uyuşun, ister uyumasın, biz gidelim.

- Mektubu okusunlar veya okumasınlar, bizi ilgilendirmez.

Türkçede **hiçbir şey** öbeği olumsuz anlamlı tümcelerde kullanılabilir:

- Hiçbir şey, beni kararımdan vazgeçiremez.

Rusçada olduğu gibi Türkçede de olumsuz cümlelerin farklı türlerde belirteçleri(göstergeleri) vardır. Bu belirteçler arasında en yaygın olanlar olumsuz- dilek ve olumsuz- özendirme cümleleridir. Olumsuz- özendirici cümleler olumsuzluk eki не ile ve emir kipindeki fiil- yüklem formuyla oluşturulur.

-He беру с него пример!(Ondan örnek alma!) He ешь так быстро!(Böyle hızlı yemek yeme!) Olumsuz- dilek cümleler olumsuzluk eki не ile ve dilek kipindeki fiil- yüklem formuyla oluşturulur.

-He брал бы с него пример!(Ondan örnek almasaydın!) He ел бы так быстро!(Böyle hızlı yemek yemeseydin!)

⁹⁹ Veciye Hatipoğlu, *Türkçenin Sözdizimi*, DTCF Yayınları, Ankara 1982, 167.

¹⁰⁰ Hatipoğlu, 167.

4.2.2. Kısmi Olumsuz (Yarıolumsuz) Cümleler

İçinde en az öyle veya böyle bir şekilde olumsuzluk alanına giren öge barındıran cümleler kısmiolumsuz veya tam- olmayan olumsuz cümleler olarak adlandırılır. Bu tür cümlelerde **tam-olumsuz** cümlelerin aksine **olumsuzluk durumu** sadece yüklem ile değil, cümlelerin başka öğelerinde de görülebilir. Eğer olumsuzluk eki **не**, yüklemden başka cümlelerin diğer bütün öğeleri ile ilgiliyse, o halde kısmiolumsuz veya tam- olmayan olumsuz cümleler söz konusudur.

Örnek üzerinden açıklayacak olursak;

-**Не все** пришли сегодня на работу. Bugün işe herkes gelmedi. (Bu durumdan anlaşılmaktadır ki, bazı kişiler işe gelmiştir.

-Это **не он** сделал. – Bunu o yapmadı.

-**Не я** отвечал на него телефонный звонок. – Telefon çağrısına ben cevap vermedim.

-**Не у всякого** есть свой близкий. (Есенин) – Herkesin bir yakını yoktur. (Yenesin)

Bu tür cümlelerde cümlelerin temel, yüklemsi bağı olumsuz değildir. Esas olarak olumsuz cümlelerde yüklem olumsuz olması, bu tür cümlelerin tam olumsuz olduğunu göstermekteydi, fakat yarı- olumsuz cümlelerde yüklemden başka diğer öğeler söz konusu olduğundan tam olumsuzluktan bahsedemeyiz. Durumun gerçekliği cümlede onaylanır, sadece cümlelerin bir öğesinden olumsuzlaşır durum yani yarı-olumsuz (kısmiolumsuz) cümlelerde sadece semantik bir parçacık ile olumsuz hale getirilir. Yarı- olumsuz (kısmiolumsuz) cümleler onaylama ile biterler.

Temel olarak Rus dilindeki yarı- olumsuz (kısmiolumsuz) cümleler şu şekilde ifade edilirler:

1) **ни- hiç** olumsuzluk eki ile örneğin; на небе **ни** облачка- gökyüzünde hiç bulut yok. Вокруг **ни** души- Etrafta nefes yok, nefes alınmıyor.

2) Tek öğeli cümlelerdeki olumsuz zamirler ve zarflar ile kısmi olumsuz cümleler oluşturulur. Örneğin;

-**Нечем** молодость вспомнить.- Gençliğim ile hatırlayacak **hiçbirşeyim** yok.

-Не с кем поговорить.- *Hiç kimseyle* konuşmayacağım.

-Некуда пойти.- *Hiçbir yere* gitmeyeceğim.

Bu cümlelerde olumsuzluk durumu zamirler ile sağlanmıştır ve tekrardan olumsuzluk eki kullanılmadan cümle olumsuzlaşmıştır. Türkçede böyle bir durum söz konusu değildir. Olumsuz zamirlerin kullanımından başka olumsuzluk eki olan *-ma*, *-me* de kullanılmalıdır.¹⁰¹

4.2.3. İki Olumsuzluk Durumu ile Yapılan Olumsuz Cümleler

Rus dilinde iki olumsuzluk durumu (eki), cümlelerin isim ögesinde olduğu gibi yüklemün önünde de kullanılır ve burada yani yüklemden önce kullanılmasıyla olumsuzluk anlamını güçleştirmekte ve daha etkin olarak ortaya çıkarmaktadır.

Örnekleri inceleyelim; «**Что бы ни случилось, я не останусь, не поехав на соревнования**» cümlesinde **я не останусь, не поехав на соревнования** iki tane olumsuzluk yapısını görmekteyiz. «**Ниоткуда мне помощи никогда не было**» (**Ниоткуда никогда не было**) Cümlesinde **ниоткуда- hiçbir yerden** ve **никогда- hiçbir zaman** yapıları olumsuzdur. Olumsuzluk anlamını daha da güçlendirmiştir. Aşağıdaki örnekleri daha detaylı bir şekilde ele alacağız.

-В деревне не было ни одной души. (*Köyle bir tane bile can yoktu.*) Altı çizili sözcüklerden **не было – yoktu** cümleye asıl olumsuzluk anlamını veren yapıdır, **ни одной- bir tane yok** yapısı ise cümlelerin olumsuzluk anlamını daha da güçlendirmek için kullanılmıştır.

-Никто не ответил на мой вопрос. (*Hiç kimse soruma cevaplamadı.*) **Никто- hiç kimse** ve **не ответил- cevaplamadı** sözcükleri ile iki olumsuz yapıya cümlelerin anlamı güçlendirilmiştir.

Мальчик ничем никогда не болел. (*Çocuk hiçbir zaman hiçbir şeyden hastalanmadı.*) Bu cümlede ise üç tane olumsuzluk durumu vardır: **ничем- hiçbir şeyden**, **никогда- hiçbir zaman** ve **не болел- hastalanmadı** şeklinde cümlede olumsuzluk durumu belirtilmiştir.

¹⁰¹ Bu durum Türkçe ile uyumsuzdur.

Rusçada olumsuzluk anlamı ни edatının cümleinin yüklemiden önce gelen her hangi bir ögesinin başına getirilmesiyle güçlendirilir.

Örneğin;

- *Анна ни разу не встретила с Андреем*- Anna bir kez bile Andrey ile görüşmedi cümlesindeki ни разу cümleinin olumsuzluk anlamını güçlendirmektedir. Rus dilindeki böyle kullanım daha çok olumsuz zamirler ve zarflarda görülmektedir. *Не вижу нигде никого*- Hiçbir yerde hiç kimseyi görmüyorum örneğinde görüldüğü gibi нигде- hiçbir yerde sözcüğü olumsuz zarf ve никого- hiç kimseyi olumsuz zamirdir, cümleinin olumsuzluk anlamını daha etkili bir şekilde güçlendirmiştir.

Rusçada olumsuzluk anlamını kuvvetlendirme için ayrıca genellikle olumsuz cümlelerin başında bulunan **нет- yok** olumsuzluk bildiren hayır- sözcüğü de kullanılmaktadır. Örneğin,

-**Нет, весь я не умру.** . . (А.С. Пушкин) (Hayır, tamamen ölmeyeceğim. A. S. Puşkin)

-**Нет, я не Байрон, я другой.** . . (М. Ю. Лермонтов). (Hayır, ben Byron değilim, başkasıyım. (M. Y. Lermontov.)

Türkçede olumsuzlukta kuvvetlendirme edatlarından biri *değil* edatıdır. Fakat değil edatı sadece kuvvetlendirme değil aynı zamanda sadece olumsuzluk anlamı da bildirir.

-**Değil** olumsuzluk ifade eden bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Bu edatın iki türlü kullanışı vardır. Biri isim fiilinin çekimli şekillerinin önüne gelerek onların olumsuzluğunu yapmasıdır. Burada **değil** edatı i- fiili ile birlikte sadece olumsuz bir hüküm bildirir, olumsuz bir fiil teşkil eder. Bir bağlama ve kuvvetlendirme ifadesi taşımaz: değildir, değilmiş gibi. Değil edatının ikinci kullanışı söz içinde karşılaştırılan iki unsurun arasına girerek sonuna geldiği unsuru daha sonraki unsura bağlaması bir karşılaştırma ifadesi içinde bir münasebet kurmasıdır. Burada değil olumsuzluk fonksiyonu ile bir red ifade eder. Karşılaştırılan iki unsurdan birinciyi, yani sonuna geldiği unsuru redderek ikinciye bağlar. Böylece olumsuzluk ve red ifade eden bir bağlama ve kuvvetlendirme edatı olarak kullanılır: **öyle değil böyle yapmalısın, elle değil ayakla oynanır, gitse değil iyi olur misallerinde olduğu** gibi. Misallerde de

görüldüğü gibi değil edatı hem isimlerden sonra, hem de fiillerden sonra gelebilmektedir¹⁰².

Rusçada belirsizlik zarflarının olumsuz şekilde fiiller ile kullanılmasıyla olumsuz bir semantik durumda olurlar ve olumsuz zarflar olarak sınıflandırılabilirler. Bu olumsuz zarflar cümlelerin olumsuz anlamını güçlendirirler ve sonuç olarak onların kullanımı ikili olumsuzluk etkisine ulaşır. Bu tür cümlelerdeki belirsizlik zarflarının kullanımı, olumsuz ifadenin sentaksiz bir araç olarak algılanmaktadır. Fakat şunu çok iyi belirtmeliyiz ki cümleyi olumsuzluk yapabilmek için sadece belirsizlik zarflarının kullanımı değil, asıl olarak büyük yükü olumsuz fiiller üstlenmektedirler.

Olumsuzluk zarflarının kullanıldığı cümleler arasında olumsuz- nicel grubunda değerlendirebileceğimiz cümleler ile de karşılaşabiliriz. Olumsuzluk zarflarının sayısı, cümlemin türünü, olumsuzluk derecesini ve gerçekleşen eylemin sınırlarını belirterek oluşturur. Nicel olumsuzluk zarfı olan *несколько- hiç (de) zerrece, zerre kadar* (bu sözcük soru zarfı *сколько –kaç* kelimesinde oluşturulmuştur). Ayrıca *ни разу- bir kez bile, и даже (хоть) раз- bir kez bile değil, ни одного- biri bile değil* gibi zarfları da bu duruma örnek verebiliriz.

Örneğin,

-Почему на субботник от вас не вышел ни один человек- Neden imeseye bizden bir iki bile gitmedi. Cümlesinde görüldüğü gibi olumsuz zarf olumsuzluk eki birlikte kullanılmıştır ve cümlemin iki olumsuzluk ile anlamı kuvvetlendirilmiştir. *Вы не подготовили ни одного борца, который бы мог выступить достойно на соревнованиях- Yarışmalara adanakıllı katılabilecek bir güreşçi bile hazırlamadınız. не подготовили- hazırlamadınız, ни одного bir tane bile* sözcük gruplarında aynı durumu görmekteyiz.

1- Ни один родственник не пришёл- Bir akraba bile gelmedi.

2. Ни одного животного нет- Bir hayvan bile yok.

Birinci örnekte fiil cümlesinde iki olumsuzluk durumu söz konusu iken ikinci cümlede ise isim cümlesinde iki olumsuzluk durumu mevcuttur.

Bu bölümümde sonuç olarak çıkardıklarımızı şöyle sırayabiliriz:

¹⁰² Muharrem Ergin, *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri için Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım, Bayrak Basım, Yayımlar, Tanıtım Yayınevi 2013, 364.

1. Rus Dilindeki cümlelerin kiplere göre sınıflandırılması, cümlelerin olumlu ve olumsuz olmasına göre ayırım ile başlamaktadır.

2. Olumlu cümlelerde düşünülen ifade onaylanmaktadır.

3 Olumsuz cümleler, söylenen durumun gerçekleşmediği bilgisini içermektedir.

4. Rus Dilindeki olumsuz cümleler Türk Dilindeki olumsuz cümleler ile yapı olarak hemen hemen aynıdır. Fakat bazı durumlar için bu geçerli değildir. Ayrıca olumsuzluk edatları ve ekleri her iki dile aynı değildir.

5. Tamolumsuz ve yarıolumsuz cümleler tamamen farklı bir kullanım olup Rus Diline özgüdür, Türkçe ile kıyaslamadık fakat durumun daha anlaşılır olması için Türkçe örnekler vermeye çalıştığımızda böyle bir kullanımın Türk dilinde olmadığını gördük.

6. Rus Dilindeki olumsuz cümlelerde olumsuzluk morfolojik ve leksikolojik araçlar ile ifade edilmektedir.

7. Genelolumsuz cümlelerin ifadesinde Rus Edebi Dilindeki morfolojik araç *не* ekidir.

8. Rus Dilindeki olumsuzluk durumu olan *нет* Türk Dilinde de *yok* ile yapısal olarak benzerdir.

9. Rus Dilinde kısmi olumsuzluk durumu cümlelerin ilgili ögesinden önce gelmektedir. Burada kastığımız kısmi cümlelerde olumsuzluk anlamını vermek istediğimiz öge hangisi ise olumsuzluk eki o ögeden önce gelmektedir. Genelolumsuz cümlelerde ise genellikle yüklemden önce gelir.

10. Öncelikli olarak çalıştığımız Rus Dili ve ayrıca örneklerinde Türk Dilini ele aldığımız iki olumsuzluk durumlu yapılarda şunu belirtmemiz gerekmektedir: İki olumsuzluk durumunda olumsuzluk yapısı hem belirlene öge hem de yüklemden önce gelmektedir, fakat asıl olumsuzluğunu vurgulamak istediği öge ise yüklem değil de cümlelerin diğer ögesidir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İŞLEVSEL (DEĞİŞİMLİ) CÜMLE TÜRLERİ

Rus Dilinde ifadenin amacına ve ifade edilmek istenin cümledeki doğrudan rolüne bağlı olarak bazı cümle türü ortaya çıkmaktadır. Bunlar, *Повествовательное предложение: Bildirme Cümlesi (Haber Cümlesi)*, *Вопросительное предложение: Soru Cümlesi*, *Побудительные предложения: Özendirme Cümlesi*, *Восклицательное предложение: Ünlem Cümlesi* gibi cümle türleridir.

Sürekli herhangi bir sebepten ötürü ve herhangi bir amaçla bir şeyler söyleriz. Eğer kendi fikirlerimizi başkalarına iletmek istiyorsak, bu iletmek şeklini cümle kurarak sağlarız ve bu tür cümlelere *Повествовательное предложение: Bildirme Cümlesi (Haber Cümlesi)* denir. Eğer düşüncelerimi ifade etmek ve aynı zamanda da bu düşüncelerimiz sayesinde ortaya çıkan duygularımızı ifade etmek istiyorsak, kurduğumuz cümle *Восклицательное предложение: Ünlem Cümlesidir*. Eğer iletişim kurduğumuz karşı taraftan bir cevap almak, iletişimde olunandan bir bildirim almak istiyorsak soru sorar ve *Вопросительное предложение: Soru Cümlesi* oluştururuz. Nihayetinde eğer kullandığımız ifadelerinin karşımızdakini etkilemesini, onda istek uyandırmasını, öyle veya böyle şekilde onu özendirmek istiyorsak kurduğumuz cümle *побудительные предложения: Özendirme Cümlesidir*.

Повествовательное предложение: Bildirme Cümlesi (Haber Cümlesi) belirli bir içeriği vardır ve diğer insanlara bu içeriğini aktarır.

Вопросительное предложение: Soru Cümlesi bitmiş bir içerik hakkında bilgi verir, fakat konuşan, soran kimse verilen bu içeriğin (mesajın) ne kadar gerçek olduğunu bilemez.

Побудительные предложения: Özendirme Cümlesi çok yönlüdür, emirden başlayıp yalvarma, yakarıya kadar birçok durumu ifade etmeyi kapsar.

Восклицательное предложение: Ünlem Cümlesi ise şaşırma, korku, hayret ifade eder.

Birleştirme değeri teorisi kurucusu ünlü Fransız Sözdizimcisi Lucien Tesnière şöyle demiştir: “Cümlelerin içeriğine giren her kelime, sözlükte olan has olanı, özgü olan

yalıtlmışlığı kaybeder”¹⁰³. Aynı zamanda ünlü dilbilimci şöyle bir ifadede bulunur: “Sentaksis bağlar, semantik bağlar olmadan ortaya çıkmaz, oluşmazlar.”¹⁰⁴

Bu yüzden tam genelleyici bir dilbilgisel ifade ile cümlelerin sentaksis olarak tamamlanmasının yanı sıra anlamsal olarak da tamamlanması gerekmektedir. Hatta özellikle cümlelerin anlamsal olarak tam olması, ifade etme sürecini etkiler.

Rus Dil Bilimci Admoni Vladimir Grigoriyeviç, somut konuşma sürecinde cümleleri göz önüne alarak, problemler hakkında konuşarak şöyle bir yargıda bulunmaktadır. “*Bir söz birimi olarak her cümle, sadece insanın bilincinde nesnel etkenliğinin öyle veya böyle yansıtılmış bir parçasını ifade etmez, aynı zamanda öyle ve böyle bir şekilde ifade sürecinde insanlar üzerinde bir etki de bırakmalıdır*”. Bu nedenle, bu iki durum birbirleriyle sıkı sıkıya bağlıdırlar. Böylece cümlede etkenlik yansıma amaca uygun olur. Ancak dilbilgisi ve kısmen de sentaksis, cümlede amaca uygunluk olarak ortaya çıkan en genel tipleri, en temelleri amaçlar. Böylelikle ileti sürecinde doğrudan bir rol oluşturur ve özellikle bu tür cümlelerde iletim verme sürecinde cümleler kendilerine uygun genel dil bilgisel ifadeler alırlar¹⁰⁵.

5.1. BİLDİRME CÜMLESİ (HABER CÜMLESİ)

En yaygın tür haber cümlesidir. Haber cümlesinde genellikle karşı tarafa iletilmesi gerekli olan herhangi bir olay, gerçeklik, durum, bilgi ve zaman vardır.

Yüklemi, bildirme kipinde olan cümleler, bildirme cümlesidir. Bildirme cümleleri, bir yargının gerçekleşmekte olduğunu, gelecekte gerçekleşeceğini, geçmişte gerçekleştiğini veya her zaman gerçekleşebileceğini bildirir.¹⁰⁶

Rus Dil Bilimci A.M. Peşkovskiy’ nin tanımına göre bildirme cümlelerini şu şekildedir:

1. Bildirme cümlelerinde bildirim anlamı taşıyan **parçacık kelimeler** kullanılır ve bu kelimeler cümleye bildirim anlamı katar. Örnekler şu şekilde sunulabilir;

¹⁰³ Lucien Tesnière, *Sentaksis Yapısının Temelleri*, Moskova 1988, 22.

¹⁰⁴ Tesnière, 56.

¹⁰⁵ V.G. Admoni, *Çağdaş Alman Dili Sözdizimine Giriş*, Moskova 1955, 238

¹⁰⁶ Özmen, 245.

► - *ка (поди- ка сюда, возьми- ка это!)* Eklendiği fiile –sene, - sana anlamını katar. *Gelsene buraya, alsana bunu, baksana buraya* gibi durumlarda kullanılır.

► - *ну- ка (ну- ка посторонись!)* Kendinden sonra gelen eylem ile kullanımında bir uyarma anlamı taşır. Ya da bir önerme anlamı da taşıyabilir. Hadi yol ver! Dur bir bakayım! Gibi durumlarda karşımıza çıkmaktadır.

► - *пусть, пускай (Если в магазине нет сока, пусть он купит молоко.)* O zaman, o halde, bırak anlamı katar cümleye. Bir bakıma onaylama anlamı da taşır. Eğer markette meyve suyu yoksa o halde (bırak) süt alsın gibi durumlarda kullanılır.

2. En yaygın haliyle bildirme cümlesinde yüklem vardır. (İş, oluş bildirir.)

3. Eğer cümlede yukarıdaki iki maddede saydığımız özelliklerden biri bulunmuyorsa, soru ve ünlem cümlelerinden farklı olarak cümlelerin özünde bir emir, rica, tavsiye v. b. özelliklerin bulunması gerekmektedir.¹⁰⁷

Bildirme (varoluş): Var oluş bilgisinin bir varlık mı bir eylem mi olduğu sorusunun cevabı ne olursa olsun, bütün dillerde, yapma ve olmaların, yani eylemlerin söz konusu olduğu eylem cümleleri yanında, hiçbir eylemin yer almadığı, sadece varlık ve var oluş bildiren ad cümleleri de vardır.

Türkçe ile ilgili dil bilgisi çalışmalarında, *cevher eylemi, cevheri eylem, salt eylem, boş eylem, ana yardımcı eylem, ad eylemi, ekeylem, bildirme eki* vb. gibi değişik terimlerle karşılanan ana yardımcı eylemi bildirmek için, diğer diller gibi, Genel Türkçede de “*olmak, bolmak, ermek, turmak*” gibi var oluş ve süreklilik bildiren eylem çekimleri kullanılmıştır¹⁰⁸.

Haber verme, bilgi aktarma amacıyla oluşturulan cümlelerdir. Bu cümleler, bir eylemin gerçekleştiğini, gerçekleşmekte olduğunu, gerçekleşeceğini bildirir. Kişi, birine bir düşünce ve duygu açıklayacağı zaman bu tür cümleleri kullanır. Ders kitapları, öğretici metinler, gazete yazıları, haber dergileri, televizyonun haber bültenlerindeki metinler haber cümleleriyle yazılır. Bunların yüklemi, haber kiplerinden biriyle çekimlenmiş bir fiildir. Haber cümleleri bilgi vermek veya bir konuda bilgisinin olduğunu belirtmek için söylenir. Cümlede verilen bilgiler doğru ya da yanlış olabilir. Bu onun haber cümlesi niteliğini engellemez.

¹⁰⁷ Peşkovskiy, 394.

¹⁰⁸ Karaağaç, 198

Haber cümlesinin yüklemi fiilin dışındaki sözcüklerden, yani isim grubundan da olabilir. İsmi yüklem olması ek- fiille gerçekleşir.

Haber cümlelerinde dil daha çok göndergesel (ilk anlam) işlevde kullanılır. Yan anlamlı kelimeler pek kullanılmaz. (göndergesel işlem açıklanacak)

Haber cümlelerinde kelime ve kelime grupları göndergesel işlevde kullanıldığında cümlelerin anlamı nesneldir.

Göndergesel işlev heyecana bağlı işlevle zenginleştirilirse bilgiler kişisel değerlerle (öznel) anlatılmış olur.

5.1.1. Haber Cümlelerinin Özellikleri

- Haber cümlelerinde dil daha çok göndergesel işlevde kullanılır.
- Haber cümleleri, mekân ve zamana da bağlı olarak bu göndergeler hakkında bilgi, düşünce, kanaat ve tavır bildirir; göndergelerin durum ve görünüşlerini belirtir; haber cümlelerinde kavram, eşya, olay, kişi ve görünüş gibi hususlar cümlelerin göndergesidir.
- Haber cümlelerinde kelime ve kelime grupları yalnızca göndergesel işlevde kullanıldığında cümlelerin anlamı nesnel olur; göndergesel işlev, heyecana bağlı işlevle zenginleştirildiğinde nesnel olanın kişisel değerlerle (öznel) anlatılmasını sağlar.
- Bir eylemin gerçekleştiği, gerçekleşmekte olduğu, gerçekleşeceğini bildiren cümleler; bilgi vermek veya bir konuda bilgisinin olduğunu belirtmekle görevlidir.
- Haber cümlelerinde verilen bilgiler doğru ve yanlış olabilir.
- Haber cümleleri bilgi ve haber aktarmak üzere düzenlenir; alıcı durumundaki kişi, verilen haber ve bilgi karşısındaki tavrına göre cümlede bazı düzenlemelere ihtiyaç duyabilir.
- Dinleyicinin haberin doğruluğuna kanaat getirmesi için haberi pekiştiren söz ve söz grupları kullanılır.
- Gönderici, verdiği haberin dile getirdiği bilginin doğruluğunu yemin ifade eden sözlerle bildirebilir.

► Haber cümleleri, dinleyicinin bilmediği bir hususu öğretir veya dinleyenin bildiğini söyleyenin de haberdar olduğunu ortaya koyar.

► İsim cümleleri de haber kipindeki cümleler gibi bilgi vermek üzere düzenlenir
109 .

Türk Dilinde de olduğu gibi Rus Dilinde de eğer cümlede olumsuzluk bildiren herhangi bir durum yoksa o halde cümle olumludur.

Her dilde olduğu gibi Türkçede de basit bildirme cümlesi herhangi bir olayın, durumun gerçekleştiğini veya gerçekleşmediğini bildirir ve burada herhangi bir gerçek, olay söylenen kişi tarafından yapıldığı veya gerçekleşmediği olumlu veya olumsuz bir şekilde ifade edilir.

Basit cümle haberi (bildiriyi) realite olarak tuttuğu gibi aynı zamanda iletişim sağlayan kişinin herhangi bir gerçekliğe ilişkisini de ele alır. Olumlu ve olumsuz cümleler kip cümlelerine bağlıdır bu yüzden bu tür cümlelerde doğrudan konuşanın realite ile ilişkisi ifade edilir.

Haber cümleleri, herhangi bir işlevsel stile bağlı bir metnin olduğu kendileri özgü yapıcı bir madde oluştururlar.¹¹⁰

Rus Dili haber cümlesi kendine özgü bir tonlamaya sahiptir ve bu tonla ifade edilirler, vurgulanmak istenen kelimenin üzerine mantıksal bir vurgu yapılır ve cümlelerin sonuna doğru ses tonu yavaş yavaş alçaltılır, bu durum sintagmatik bir ritmik olaydır ve yani singatmatik pausa olarak adlandırılabilir.

Kiplik ifadelerine göre leksiko- dilbilgisel yapısıyla olumlu olan cümleler, dinleyicilerce başka durumlarda olumsuz cümleler olarak algılanmaktadır. İşte tam da burada demek istediğimiz tonlamanın önemi ortaya çıkmaktadır.

Cümle öğelerinin oluşmasında morfolojik bir araç olan tonlama, Rus Dilinde olduğu gibi Türk Dilinde de cümlelerin esas öğelerinden bir olarak cümlede yer almaktadır. Fakat bir noktada yapısal olarak farklılık ortaya çıkmaktadır. Türk Dilinde soru cümleleri yapılırken, eksiltili soru cümleleri dışında, evet veya hayır cevabı isteyen soru cümleleri oluşturulurken kesinlikle soru eki olan –mi (yuvarlama)

¹⁰⁹ <http://www.edebiyatogretmeni.org>

¹¹⁰ A. V. Dudunikov, *Çağdaş Rus Dili*, Yükseköğretim Yayınevi, Moskova 1990.

kullanılmadır. Ancak Rus Dilinde bu durum söz konusu değildir, soru eki olmadan sadece tonlama ve soru işareti ile düz cümle gibi gözüken bir cümle soru cümlesine çevrilebilir.

Tonlama, farklı durumlarda farklı kip cümle türlerini belirlemede rol oynayan yegâne araç olarak değerlendirilir. Burada farklı kip cümle dediğimiz ise, haber, soru ve ünlem cümleleridir. Karşılaştırmalı örnek verecek olursak;

► *Sen haklı değilsin. « Ты не прав. »*

► *Sen haklı değil misin? « Ты не прав? »*

► *Sen haklı değilsin! « Ты не прав!»*

Yukarıda ki Rusça cümlelerde görüldüğü gibi, düz cümle tonlama ile ünlem ve soru cümlesine çevrilebilmektedir.

Birinci ve benzeri durumlarda (► *Sen haklı değilsin. « Ты не прав. »*) tonlama sayesinde gerçekliğin içeriği hakkında farklı etkileşimler ifade edilebilir. Haber cümlelerinde tonlama cümlenin her aşamasında eşit alçak bir tona sahiptir fakat cümlenin sonuna doğru yavaşça bir alçalma görülmektedir.

Birinci cümledeki durumla özdeş olan ikinci cümlede (► *Sen haklı değil misin? « Ты не прав?»*) konuşan kişi karşısında konuştuğu kişinin beklenmedik bir durumuna karşı şaşırarak tepki vermiştir ve onu bir soru formatında sormuştur, dolayısıyla buradaki tonlamanın etkisiyle ele alınan cümle soru cümlesi olmuştur. Bu gibi durumlara özel bir ilgi göstermek gerekmektedir çünkü böyle durumlarda birincisi şaşırtma ve konuşan kişinin karşısındakinden beklemediği bir durumdan dolayı memnuniyetsizliği ifade eder ve soru sorarak aslında bunu bir kez daha soru ile pekiştirmek istemektedir. Başka bir durumda ise bu tür sorular ironi ile aynı anlama gelebilir. Tonlama her iki durumda da eşittir fakat bir önceki cümlede biraz daha yüksek olur çünkü burada soru kelimesi görevine düşen sözcükte tonlama yükseltilmesi fazla olur.

Böylelikle net bir şekilde şunu diyebiliriz ki tonlama Rus Dilinde birkaç çeşit cümle oluşturulması için özel ve önemli bir yere sahiptir. Olumlu, olumsuz, soru ve ünlem cümleleri gibi birçok cümle türünün oluşmasında yardım etmektedir. Rus Dilinden farklı olarak Türk Dilinde sadece tonlama yolu ile düz cümle soru cümlesine çevrilmektedir. Bir soru kelimesi veya soru eki kesinlikle kullanılmalıdır.

Sözcükte olumsuz veya yasaklayıcı kelime parçacıklarının oluşu, fonetikselle vurgunun özellikle **bu hecede** olmasına sebep olmaktadır, fakat olumsuz veya yasaklayıcı kelimenin cümle içinde olması yani kelime bazında değil de cümle bazında olması tonlama vurgusunun özellikle *bu kelimede* olmasına sebep olmaktadır. Tonlama vurgusunun kelimelerin olumsuz veya yasaklayıcı şekillerinde bulunması kiplikte olumsuz cümlelerin en önemli belirtilerinden biridir.

Örneğin;

► « *Кто не сможет добро для себя, тот не способен сделать добро и другим*» (*Kendisine bile iyiliği dokunmayan biri, başkası için hiçbirşey yapamaz.*)

► « *Не продавай свой язык за хлеб, и в сердце зла не держи*» (*Ekmek için dilini satma, kalbinde kimse için kötülük besleme.*)

► « *Не выходи на дорогу без друга* » (*Yola arkadaşsız çıkma*)

Yukarıda verilen cümlelerde her bir durumda da tonlama vurgusu olumsuz fiil ile ifade edilen kelimenin üzerine düşmektedir. Ya da olumsuzluk bildiren parçacığın üzerindedir vurgu. Başka bir deyişle ifade edecek olursak, tonlama vurgusunun bulunduğu olumsuz anlamlı sözcüklerin cümlede bulunuşu, bu cümleleri belirleyen temel kriterdir ve bu cümlelere olumsuz cümle denir.

Rus Dilinde kelimeler ve cümleler arasındaki oran şekli birkaç şekilde farklıdır. Rus Dilindeki cümlede kelimenin büyük bir hareketliliği vardır ve bu duruma göre cümle içerisinde daha küçük bir şekilde sabittir. Böylelikle Rus Dilindeki cümlelerin oluşmasında daha çok serberstlik ve esnekliğe sebep olmaktadır. Bu tür cümlelerdeki esneklik ise kelime düzeninin güçlü (sert) bir grametik sabitleme eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Cümleler ve kelimeler arasındaki böyle bir ilişkiye dayalı meyil Rus Dilinde kelimelerin bükünlülük zenginliğine bağlıdır. Bu nedenle belirtmek gerekir ki, yine de Rus dilinde cümleler ve kelimeler arasındaki böyle bir ilişkinin temelinde ortaya çıkan bütün meyiller edebi dille bütünleşmemektedir. Bununla ilgili olarak ünlü Rus Filolog Aleksandr Afanosyeviç Potebnya -Rus Grameri Üzerine adlı eserinde şöyle demektedir. *А.А. Потебн: отмечает, что за пределами литературной нормы осталось такое*

*очень распространённое в диалектах, часто встречающееся в древнерусских грамотах, блинах и т. д. явление, как многократное употребление предлогов*¹¹¹.

“Edebi şekil olarak bu durumlar çok yaygın olarak diyalektlerde kalmıştır ve edatların kısa kullanımları olarak sıklıkla eski Rusça belgelerde, destanlarda ve benzeri durumlarda görülür.”

Böyle ve daha detaylı yapıların Rus Dili ile uyuşmaması gerçeği, aşikâr bir şekilde cümlelerin anlamsal ve dil bilgisel karakter yapısı bakış açısıyla baktığımızda bunun çok ta gerekli olmadığı ile ilgilidir. Edebi Rus Dilinin böyle had derecelerden uzak olması sayesinde bir taraftan esneklik ve serbestlik, diğer taraftan kurallılık ve düzgünlük harmonisinde çok karakteristik bir noktaya ulaşmıştır.

Rus Dilindeki haber, bildiri cümlesi, bir durum, olay, gerçeklik ve benzeri durumların olumluluk veya olumsuzluk gerçeğini bildiren bir bilgiyi içinde barındıran cümlelerdir.

Örneğin;

► *Природа страны и история народа, отражаясь в душе человека, выражались в слове. (Ülkenin doğası ve halkın tarihi, insanın kalbinde yansır, kelimelerde ifade bulur.)*

► *Человек исчезал, но слово, им созданное, оставалось бессмертной и неисчерпаемой сокровищницей народного языка. (İnsanoğlu yok olur fakat onun kurduğu sözcükler ulusal dilin yok olmayan ve ölmeyen serveti olarak kalır.)*¹¹²

Daha önce de belirttiğimiz gibi tonlama haber bildiri cümlesinde önemli bir yer sahiptir. Özellikle haber cümleleri için karakteristik haber cümlesi tonu ile cümlede ton bir ögede yükselir ama özellikle bildiri yapılacak ögede daha çok önem kazanır, belirginleşmeye başlar ve cümlelerin sonuna doğru ise tonlama da inme görülür.

Rus Dilbilimci N. S. Valgina haber cümleleri için bir tanımlama yapar. Tüm cümleler içerisinde en geniş ve yaygın olan tür haber cümleleridir, yapı ve içeriklerine göre, diğer cümlelerden farklı olarak ifade edilmek istenen düşünce bitirilecek şekilde

¹¹¹ Александр Афанасьевич Потебня, *Из записок по русской грамматике*. Ч. 1-2. Москва 1958.

¹¹² Konstantin Dmitriyevich Uşinskiy (Rus Pedagog, yazar, Rusya’da pedagoji kurucusu)

belli bir ses tonu ile iletilir. Bu tonlama ise belirli sözcükte (bir veya birden daha fazla da olabilir) yükselirken, cümlelerin sonunda ise tonlama daha sakinir. ¹¹³

Çağdaş Rus Dilinde haber cümleleri, sözdizimsel öğelere ayırmada en üst derecede karakterize edilirler. Özne genellikle konuşmanın(ifadenin) temel esası olarak değerlendirilir, yüklem ise cümlelerin kipliğini tutar. Özne genellikle verilen ifadeyi, yüklem ise yeni bir ifadeyi bildirir, çünkü cümle öğelerinin genel düzeni çoğunlukla haber cümlelerinde karşımıza çıkar. Aynı zamanda özne ve yüklem kelime düzeninden bağımsız iki öğeli yapılara sahip haber cümlelerinde genellikle tema remadan önce gelmektedir ve bunun sonucu olarak cümle özneli yapı olarak aktive edilebilir.

Çok önemli bir yapıdan daha bahsedecek olursak, Rus Dilinde kelime parçacıklarının yer değişimidir ve bu da Rus Dilinin karakteristik özelliklerinde biridir. Farklı dilbilgisel anlamlara sahip parçacıklar olan бы, ли, то ve benzeri parçacıklar cümlede dilbilgisel- semantik yükten bağımsız olarak yer değiştirebilirler. Örneğin,

А была ли девочка? – А девочка ли была?

Она бы это сделала. – Она сделала бы это.

Я написал то. – Я то написал.

Вы сказали то. – Вы то сказали.

Они бы не сделали. – Они не сделали бы.

Cümlelerde görüldüğü üzere altı çizili parçacıklar yer değiştirmiştir ve buna bağlı olarak asıl söylenmek istenen, ifade edilmek istenen kelime vurgulanmaya çalışılmıştır.

5.2. SORU CÜMLESİ

Soru cümlesi, çalıştığımız dil açısından değerlendirilmeye tabi tutulduğunda daha geniş bir şekilde ele alınacak ve analizler yapılacaktır. Fakat Türkçe Söz diziminde de soru cümlelerinin yapılarını da ele alacağız ve gerekli durumlarda kıyaslama yolu ile yapısal açıdan benzerlik ve farklılıklarını belirtmeye çalışacağız.

Bir kimseden veya kişiden bilgi almayı, bir şey öğrenmeyi amaçlayan cümle, soru cümlesidir. Soru kavramı taşıyan cümlelerin son derece geniş kullanım alanı vardır.

¹¹³ Nina Sergeyevna Valgina, *Çağdaş Rus Dili Sözdizimi*, Moskova 1978, 74.

Soru cümlesi, basit veya birleşik olabilir. Olumlu veya olumsuz cümle olabilir. Gerçek veya sözde soru cümlesi olabilir. Soru cümleleri, soru unsurunun türüne, sesin titremine veya metin bağlamına göre de, türlü anlam değişikliklerine uğrayabilir.¹¹⁴

Soru cümleleri kurulmak istendiğinde, soru sözcükleri, soru sıfatları, soru zamirleri, soru edatları ya da soru ekini kullanmak mümkündür. Bu tür cümlelerin kurulumunu ve analizini daha çok Rus Dilinde ele alacağız.

Soru, söz söyleyenin bilmediği bir şeyi öğrenmek istemesidir. Dilimizde bu kavram, “*mi, ne, kim, nasıl, hani, hangi, nere, kaç, nice*” lafızlarıyla temin edilir.¹¹⁵

*Ankara’ya **mi** gideceksin?*

*Adın **nedir**?*

*Sana bunu **kim** söyledi?*

*Sizce, Ahmet Bey **nasıl** bir insandır?*

***Hani** bana göstereceğiniz kitaplar?*

***Hangi** şehre yerleşmeyi düşünüyorsunuz?*

*Bu tatilde **nereye** gideceksiniz?*

*Ablanızın **kaç** çocuğu var?*

Soru cümleleri içinde soru kelimesi olan veya soru kelimesi olmadan da soru anlamı taşıyan sözcükleri konuşan kişinin karşıdaki kişiye ilettiği cümlelerdir. Soru cümlelerin temel noktası, kesinlikle bir belirsiz bir düşüncenin olmasıdır ve konuşan kişiyi soru kelimeleri yoluyla veya tonlama yardımıyla, kendisine belirsiz olan bilgiye öğrenmek istemesidir.

V.G. Admoni soru cümlelerini şu şekilde iki gruba ayırır;

1. Cümlelerin içeriğinde gerçeklik ifadesi değerlerini isteyen soru cümleleri, yani cümlelerin içerisinde gerçeklik bilgisini içeren soru cümleleridir.

2. Cevabın içerisinde ek gerçeklik bilgisini arayarak soru sorulan cümlelerdir.¹¹⁶

Birinci gruptaki soru cümleleri bitmiş ifade bildirir, gerçekliğe özel olarak bir ilişki göz önüne serer. Burada aslında her araştırmacı aynı fikirde değildir. Örneğin

¹¹⁴ Özmen, 234.

¹¹⁵ Prof. Dr. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Salkımsöğüt yayınları, Erzurum, 2014, 60.

¹¹⁶ Admoni V.G., *Çağdaş Alman Dili Sözdizimine Giriş*, Moskova, 1955, 242.

cümle ve önermeyi analiz ederek ünlü Rus Pedagog V. C. Popov¹¹⁷, soru cümlelerinin gerçekliği ifade ettiği durumunu yansıttığını inkâr eder. Gerçeklikte ifade anı, yani nesnel dünyanın durum ve olaylardaki düşüncelerin yansımadaki ifadeler, her sözcükte ortaya çıkar ve bunu istinaen her cümle küçükte olsa bir gerçeklik yansıtır ki aslında bu yansımanın gerçeklik değerini ifade etmiyor olsa bile.

Rus Dilinde soru cümlesi, ileti verilmek istenen kişiye, konuşan (soru soran) kişinin düşüncesini, merakını gidermesini sağlayan cümledir.

-Зачем тебе в Петербурге? (А.С. Пушкин) – Peterburgta ne işin var? (A. S. Puşkin)

*-Что ты теперь скажешь себе в оправдание? (А.С. Пушкин)- Şimdi kendini aklamak için ne söyleyeceksin? (A. S. Puşkin)*¹¹⁸

Soru cümlesi ile ilgili olarak çok sayıda tanımlama vardır ve soru cümlelerinin anlaşılması için de bazı belirteçleri mevcuttur, bunlardan bazılarını sunacak olursak,

1. Soru cümlelerinde sadece cümleye soru anlamı vermek üzere özel parçacık kelimeler bulunabilir. Bu parçacık kelimeler:

► *ли - mı, mi, acaba?*

Она знает ли это ?- O bunu biliyor mu?

Стоит ли об этом говорить? – Lafı mı olur?

Придёшь ли ты в театр? – Tiyatroya geliyor musun?

Не болен ли ты?- Hasta olmayasın? Acaba hasta mısın?

Это она ли спрашивает обо мне?- Beni soran o mu acaba?

Рубля три, что ли?- Üç ruble mi ne?

► *разве – 1. doğru mu? Gerçekten mi? sahiden mi? Gerçek mi? Öyle mi? 2. Belki, olabilir ki, şayet. 3. Değilse bile, hariç, hariç olmak üzere, - den başka, müstesna olmak üzere.*

-Разве она приехала?- Gerçekten geldi mi?

-Разве он работает на этой фабрике. - O gerçekten bu fabrikada mı çalışıyor?

¹¹⁷ V. C. Попов **Виктор Сергеевич Попов** (1934—2008) — хоровой дирижёр, педагог. Народный артист СССР (1989)

¹¹⁸ Nina Sergeyevna Valgina, *Çağdaş Rus Dili Sözdizimi*, Moskova 1978, 307.

-Разве ты их не видел?- Sahiden onları görmedin mi?

-Разве ты их не знаешь?- Onları tanımadığın doğru mu?

-Разве сказать ему? Ona söylesem mi? Ona söylememe gerek var mı?

-Разве пойти ей к врачу? Onun doktora gitmesine gerek var mı?

► **ужели, ужель (уст. Неужели) – Acaba? Gerçekten mi?**

-Неужели это правда?- Acaba bu doğru mu?

-Ужели? – Acaba? Yok sanım?

-Неужели мы увидели их?- Gerçekten onları gördük mü?

2. Soru cümlelerinde, cümlenin soru bildiren özel öğeleri olabilir. Bu öğeleri tek başına soru ifadesi bildiren sözcükler olabilirler:

► **Кто (Kim) ve Что (Ne)** soru zamirleri bu tür kelimelere örnek gösterilebilirler. Ayrıca bu sözcükler neden- sonuç zarfı olarakta kullanılabiliyorlar.

-Что ты ржешь, мой конь ретивый? – Ne kişniyorsun, benim çevik atım?

-Что вы таким гневом смотрите?- Ne öyle öfkeyle bakıyorsun?

-Что вы так плохо смотрите?- Niçin böyle kötü gözüküyorsun?

Ну что?- Е?- İyi o zaman?

-Ну что ж, позвоните завтра- İyi o zaman yarın arayınız.

-Ну что, он не прав?- Е, o haklı değil mi?

Что... за, что за- Nasıl? Ne tür? Ne türden?

-Что за там книги?- Bu kitaplar da ne böyle?

-Что за шум?- Bu ne gürültü?

-Что за глупость?- Bu ne aptallık?

► **Как –nasıl** (Kendi ilk anlamı dışında, karşı taraf ile sohbet halindeyken anlaşılmadığını düşünerek yeniden soru sorarak anlam pekiştirmek için kullanılır.)

Игорь: Дайте мне книги, которые я тебе отдал в Уфе убрать. (Ufa' ya götürmek için sana verdiğim kitapları bana verir misin?)

Антон: Какие книги? (Hangi kitaplar)

Игорь: Как какие книги? (Nasıl yani hangi kitaplar?)

► Где? Куда? Откуда? Когда? Почему? Сколько?

3. Bilhassa soruya bağlı sözcüğün cümlenin başına gelmesiyle soru cümlelerinde kelime düzeni değişebilmektedir.

Örneğin;

-*Хотел ли вы этого?* – *Bunu ister misiniz?*

-*Этого ли вы хотели?* - *Bunu mu istersiniz?*

-*Вы ли хотел этого?* - *Siz mi bunu istersiniz?*

4. Cümle içerisinde soru anlamı bildiren sözcüklerin olmaması durumunda, özel bir soru tonlaması olabilir ve özellikle soru sorulmak istenen kelimenin üzerinde vurgu yapılarak soru cümlesi oluşabilir. Örneğin;

1. Durum: Студенты завтра *будут* с нами в театре? - Öğrenciler yarın bizimle tiyatrodaki *olacaklar* mı?

2. Durum: Студенты *завтра* будут с нами в театре? - Öğrenciler *yarın* bizimle tiyatrodaki olacaklar mı?

3. Durum: Студенты завтра будут *с нами* в театре? - Öğrenciler yarın *bizimle* tiyatrodaki olacaklar mı?

4. Durum: Студенты завтра будут с нами *в театре*? - Öğrenciler yarın bizimle *tiyatrodaki* olacaklar mı?

Yukarıda söz ettiğimiz vurgu şekli sadece bir soru şekli için olan vurgu türüdür. Fakat bunun yanı sıra birçok soru türü vardır, konuşan kişinin soruda neyi öğrenmek istediğini sorunun kendisinde anlarız. Bu tür soruların tümü geçişli bir özellik taşımaktadır. Yanı soruda iletiye doğru için soruyu soran kişinin kafasında zaten cevap kendiliğinden tasarlanmıştır. Bu tür cümleler vurgusundan dolayı, soru bildiren haber cümlesi olarak ta adlandırabilirler.

Belirttiğimiz gibi Rus Dilinde soru cümlelerinin oluşturulmasındaki en belirgin özellik soru kelimeleri ve kelime düzenine göre şekillenen soru tonudur. Peki ya nedir soru tonu? Soru tonu, soru kelimesi ile ilgili olan sözcükteki tonun yükselmesidir. Merak edilene verilecek cevabı alabilecek olan sözcükteki tonlamadır.

5.2.1. Gerçek (Kesin) Cevap Bekleyerek Kurulan Soru Cümleleri

СОБСТВЕННО ВОПРОСИТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ: Предложения, заключающие вопрос, обращенный к собеседнику и требующий ответа, предполагающий ответ. С помощью вопроса говорящий пытается узнать что-то неизвестное. По способу выражения вопроса они делятся на: 1) местоименные и 2) неместоименные предложения.¹¹⁹ Kesin Cevap Bekleyen Soru Cümlesi: Muhatap olan ikinin karşıdakinden beklenir cevabı isteyen soruyu içeren cümlelere de denir. Soru yardımıyla konuşan kişi kendince belirsiz olan şeyi öğrenmeye çalışmaktadır. Sorunun ifadesin göre 1) Zamirli cümleler 2) Zamirsiz cümleler olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Konuşan kişi tarafından bilinmeyen bir durumun, karşı tarafından alınacak muhtemel cevabı alabilecek cevabı bekleyen cümlelerdir. Örneğin;

- *Написали ли вы свое завещание? (Лермонтов) – Vasiyetinizi yazdınız mı? (Lermontov).*

- *Сказали ли вы свое последнее слово? – Son sözünüzü söylediniz mi?*

- *Отдали ли вы свой последний долг родителям? - Ebeveynlerinize son borcunuzu ödediniz mi?*

Kesin Cevap Bekleyen Soru Cümleleri bazen, yayıncının, şairin, yazarın kendisini endişelendiren ve henüz çözümü yapılmayan problemlerini düşünerek ortaya çıkardığı bir an olarak ta karşımıza çıkabilmektedir.

Bunun en güzel örneğini, Aleksandr Blok'un şu cümlesinde görmekteyiz: *“Какие сны тебе, Россия, какие бури суждены? Александр Александрович Блок” – Rusya, kaderinde nasıl fırtınalar, nasıl rüyalar seni bekliyor? (Aleksandr Aleksandroviç Blok)*

Fakat daha önce de sık sık belirttiğimiz gibi **Kesin Cevap Bekleyen Soru Cümlelerinin** en temel işlevi içerisinde soru barındıran, doğrudan cevap bekleyen diyalog konuşmasıdır.

¹¹⁹ http://gerebilo.ucoz.ru/load/leksikogoaficheskie_izdaniya/katalog_slovarnykh_statej/sobstvenno_voprositelnye_predlozhenija_sopolozhennost/56-1-0-382

Kesin Cevap Bekleyen Soru anlamı bazen farklı kipler ve duygu değerleri ile de güçlendirilebilir. Örneğin şaşırma, teklif, öneri gibi durumlar da daha da anlamı güçlendirir.

Soru cümlelerinin kendilerine özgü bir özelliği olan ve aynı zamanda kesin cevap bekleyen soru cümlelerine de yakın bir özellik, iletişimde olunan kişiden alınan cevap aslında sorunun kendisinde onaylama bekleyen bir cevaptır.

Örneğin;

- *Так вы едете? (Александр Александрович Блок) – Nasıl gideceksiniz? (Aleksandr Aleksandroviç Blok)*

- *Так это решено, Герман? (Александр Александрович Блок) – Bu böylelikle çözüldü mü? (Aleksandr Aleksandroviç Blok)*

- *Значит, в Москву теперь? (Антон Павлович Чехов) – Demek ki, şu an Moskova'ya gidiyoruz? (Anton Pavloviç Çehov)*

5.2.2. Olumsuz - Soru Cümleleri

Rus Dilindeki soru cümlelerinin içerisinde soru sorulan şey hakkında olumsuzluk bildirin bir ifade varsa bu tür cümlelere olumsuz- soru cümlesi denir. Bu tür cümlelerde soru soran kişi aslında sorulananın içinde olumsuzluk olduğunu bilmektedir.

Örneğin; *“Что же вам тут может нравиться? Кажется это не особенно умно?”- Burada hoşuna gitmeyen ne olabilir ki? Bu çok ta akıllı bir şey değil mi?*

Hem olumlu- soru cümleleri hem de olumsuz soru cümleleri, soru bildirme cümlelerinde ortak bir nokta bulabilirler. Çünkü bu tür cümleler sorudan bildirmeye geçen bir özellik taşırlar ¹²⁰.

Türk Dilinde olumsuz soru cümleleri hem akademik alanda hem de günlük hayatta oldukça fazla kullanılmaktadır. Örnek verecek olursak;

- *Ahmet Bey de bu evraklara imza atmayacak mı?*

- *Doktorun verdiği ilaçları kullanmayacak mısınız?*

¹²⁰ Vangina, 308.

- *Böyle bir hatayı sen yapmış olsan utanmaz mıydın?*
- *Düşük not almanın ne demek olduğunu bilmez miyiz?*

5.2.3. Özendirme (Kibar Bir Şekilde) Soru Cümlesi

Özendirme soru cümlesi, olaya, harekete karşı hem sorunun hem de teşvikin aynı zamanda olduğu cümle türüdür. Konuşan kişi, karşısındakine ciddi konular üzerine soru sorarak, onu olaya karşı özendirir, teşvik eder. Özendirme soru cümlelerinde sorulan soru üzerine hemen cevap beklenmez. Bu tür cümlelerde daha çok soru soruyla gerçekliğe, olaya karşı bir özendirme, teşvik söz konusudur. Bu tür cümleler genellikle iki veya daha fazla kısımdan oluşmaktadır. Dolayısıyla basit cümleden ziyade bileşik cümle olurlar. Örneğin;

- *Почему вы медлите, храбрецы? Не видите что ли, что враг дрогнул?*
(C.A.) -*Neden tereddüt ediyorsunuz cesurlar? Düşmanın korktuğunu görmüyorsun değil mi?* (S. A.)

- *Ты чего это, ринулся словно слепой? Не видишь что ли, человека прямо перед твоими глазами?* (A. Б.) -*Ne yapıyorsun, koştı, sanki körmüş gibi koşuyorsun? Adamın gözlerinin önünde olduğunu görmüyor musun?* (A. B.)

Rusça özendirme- soru cümleleri soru aracılığıyla ifade edilen gerçekliğe veya olaya karşı bir özendirme içerir.

Örneğin;

- *Итак, может быть, наш прекрасный поэт продолжит прерванное чтение?* (Александр Александрович Блок)—*Ve böylelikle, belki de güzel şairimiz okumaya devam etsin mi?* (Aleksandr Aleksandroviç Blok)

- *Не поговорить ли нам сначала о делах?* (Антон Павлович Чехов)—*Önce iş hakkında konuşsak daha iyi olmaz mı?* (Anton Pavloviç Çehov)

- *Так, вы дадите мне Гоголя?*- *спрашивает Иван Матвеев.* (Антон Павлович Чехов)—*Bana Gogol' u veriyor musunuz?*- *İvan Matyeviç soruyor.* (Anton Pavloviç Çehov)

Ayrıca Rusça özendirme- soru cümlelerinin başka bir karakteristik özelliği de soru şeklinde ifade edilen herhangi bir duruma zıt (karşıt) olan bir olayı soru yoluyla ifade etmektir.

Örneğin;

- *Что же ты стоишь? («садись, не стой»); Что же ты молчишь? («говори, не молчи»)* - *Ne duruyorsun? («otur, bekle»); Ne susuyorsun? (« söyle söyle»)*

5.2.4. Retorik Soru Cümlesi

Retorik Sorusu(rhetorical question, erotema): Herhangi bir şeyi sormaktan çok, soruyu vurgulayarak onun doğruluğuna inandırmak, beğenilip beğenilmediğini vurgulamak vb. gibi cevap alma amacını taşımaksızın kurulan soru cümlesidir. *Krş. Soru*¹²¹.

Bu tür cümleler genel retorik bir soru içerir ve bu soru ya cevap beklemezler ya da cevap beklemeleri zorunlu değildir. Retorik soru cümleleri, olumsuz soru cümlelerinde farklı olarak sadece olumsuzluk değil aynı zamanda bir onaylama da içinde barındırır. Retorik sorunun kendisi sohbet edenler(konuşanlar) üzerinde biçembilim bir araçtır ve kendi fikrini beyan etmek için belirli duygu ifadelerini karşıya iletmek için bir araç olarak da değerlendirilir. Sözünü ettiğimiz duygu ifadeleri: kuşku, şüphe, güvensizlik, itimatsızlık, isyan, hiddet, öfke, teklif, öneri, şaşıрма, umut, ümit gibi... Retorik soru cümleleri kendini ifade etmede biçembilim araçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır ve çok geniş bir şekilde poetik anlatımda, dilde edebi nesirde, günlük konuşma ve özellikle folklorik anlatımda, atasözleri, bilmece, bulmacalar, deyimler, özlü sözler vb. durumlarda oldukça sık kullanılmaktadır.

Örneğin;

- *Разве с таким выражением лица встречают друга? (Александр Алексеевич Блок)*- *Hiç böyle bir yüz ifadesiyle arkadaş karşılanır mı?(Aleksandr Alekseyeviç Blok)*

- *Вот- вот наступит зима, идёт война, а ты думаешь, как бы выгоднее продать бурку? Как можно после этого тебя умным человеком назвать?*

¹²¹ Karaağaç, 642

(Александр Алексеевич Блок)- *Hemen hemen kış geliyor, savaş devam ediyor ve sen kepenek satmanın daha nasıl karlı olacağını mı düşünüyorsun? Bundan sonra sana nasıl akıllı insan densin ki?* (Aleksandr Alekseyeviç Blok)

- *После уборки урожая, разве не кладут серп на свое место? Разве больше не созреют хлеба? Ürün hasadından sonra orağı yerine koymazlar mı? Ekmegi daha büyük dilimleri ayırmazlar mı?*

Rusça retorik soru cümlelerinde onaylama veya olumsuzluk vardır. Bu tür cümlelerden cevap bekleme zorunluluğu yoktur, çünkü zaten olası cevap sorunun içinde bulunmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi retorik soru cümleleri edebi metinler içerisinde duyguları ifade etmek için çok sık kullanılır.

Örneğin;

- *Ты что, с ума сошёл ? Ne yapıyorsun sen, delirdin mi?*

- *Ты что, дорогу не видишь? Ne yapıyorsun sen, yolu görmüyor mu?*

- *Ты что, язык проглотил? Ne oldu, dilini mi yuttun?*

Retorik soru cümleleri soru şeklinde onaylama veya olumsuzluğu soru anlamına zıt olarak içerebilirler.

Örneğin;

- *Разве самая скорбная в мире музыка не даёт счастья?* (Иван Алексеевич Бунин)- *Sanki dünyadaki en samimi-içten mutluluğu müzik vermiyor mu?* (İvan Alekseyeviç Bunin)

- *Кто в силах удержать любовь?* (Александр Сергеевич Пушкин)- *Aşkı neyin hükmünde tutmak gerekir?* (Aleksandr Sergeyeviç Puşkin)

Verdiğimiz örneklerden retorik soruyu ilk **сüмlede самая скорбная в мире музыка даёт счастье?** Durumu vurgularken ikinci cümlede ise soru **некто в силах удержать любовь** şeklinde olumsuz olarak onaylanmaktadır.

Ayrıca retorik soru cümlelerinde (soru formunda) karşıt sorular da olabilir. Örneğin;

- *Скажите, Степан, вы женились по любви?- спросила Маша.*

Maşa: - Söyle Stepan, siz severek mi evlendiniz? Diye sordu.

- Какая у нас в деревне любовь? – ответил Степан и усмехнулся. . (Антон Павлович Чехов)

- Bizim köyde ne aşkıdan bahsediyorsunuz? Diye gülümseyerek cevap verdi. (Anton Pavloviç Çehov)

Retorik soru cümlelerinde soru bazen kip durumlarıyla ilişkili olabilir. Örneğin, kuşku, dilek, emin olmama gibi durumlarda görülebilmektedir. Bazı örnekleri inceleyelim:

- Разве ты меня не узнаешь? (Александр Сергеевич Пушкин)- Sanki beni tanıtmıyor musun? (Aleksandır Sergeyeviç Puşkin)

- И как могла она допустить до этого Курагина? (Лев Алексеевич Толстой)- Nasıl oldu da bu kadın Kuragan'a düşecek kadar değeri azaldı? (Lev Alekseyeviç Tolstoy)

Rus Diline baktığımızda retorik soru cümlelerinin geniş bir yer kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu tür soruları özellikle günlük konuşmada çok sıkça görmek mümkündür.

5.3. BUYRUM(EMİR) KİPİ CÜMLESİ

İçinde kategorik istek, buyrum, emir, hızlı yapılması istenen eylemlere çağrı ifadeleri bulunan cümleler emir cümleleri olarak adlandırılırlar. Bilindiği üzere söz dizimi, duygu, düşünceleri ifade etmek için şekillenen sözcüklerin birbirleriyle kurallara uygunluklarını inceler. Fakat emir cümleleri cümlenin doğasıyla örtüşmeyen bir yapı ile diğer cümlelerden ayrılır.

Emir çekimi (imperative sentence): Bir eylemin emir çekimidir; zaman bildirmez zaman bildirmez, yalnızca bir şekil veya kip çekimidir. Konuşanın istek ve dileğinin gerçekleştirilmesini buyuran bir cümle kuruluşudur. Emir çekimi, yalnızca şekil bildirir ve tasarlanan hareketin emir şeklinde olduğunu ifade eder. Emir çekiminde zaman

ifadesi bulunmaz; buyurulan yapma veya olmanın, dil kullanıcısı tarafından gerçekleştirilmesi istenen eylemin belirli bir zamanı yoktur.¹²²

Rus Dilinde Emir Cümlesi olan *Повелительное предложение* aynı zamanda *Побудительное предложение* olarak geçer. Rusça da geniş bir şekilde tanımlı yapılan emir cümlesi şu şekilde açıklanmıştır: *Побудительное предложение*— функциональный тип предложения, выражающий адресованное собеседнику побуждение выполнить названное действие. Формой, специально служащей для выражения побуждения, является повелительное наклонение (императив); ср. : *Приходи поскорее! Не делай этого!* Нужно, однако, заметить, что полного соответствия между П.П. и повелительным накл. нет. С одной стороны, повелительное наклонение может выражать и целый ряд значений, непосредственно не связанных с побуждением. С др. стороны, в функции П.П. используются и предложения иных типов, различающиеся сферой употребления и степенью категоричности побуждения, в соответствии с чем оно может принимать форму разрешения, пожелания, просьбы, требования, приказа и т. п. К ним относятся:

1) П.П. с формами изъявительного наклонения в разл. временных формах, обозначающие ожидаемое действие адресата; ср. : *Вы постараетесь, вы употребите все свое влияние, чтобы я и муж уехали отсюда сегодня же!* (А. Чехов); *Пошел прочь!*

2) инфинитивные односоставные П.П. типа *Молчать! Без стука не входить!*

3) отрицательные вопросительные П.П. с частицей *ли*; ср. : *Не зайдешь ли к врачу? Не зайти ли тебе к врачу?*

4) П.П. с формами сослагательного накл. или инфинитивом с частицей *бы*; ср. : *Съездил бы ты на юг! Съездить бы тебе на юг!*

5) П.П. построенные по образцу придаточных предложений, обозначающих нефактивные действия, в автономном употреблении; ср. : *Чтобы завтра тебя здесь не было! — Хочу (требую), чтобы завтра же тебя здесь не было!*

¹²² Karaağaç, 368

6) П.П. включающие слова разл. частей речи со значением необходимости или возможности в сочетании с инфинитивом; ср. : *Ты должен ему помочь! — Помоги ему! Можешь немного отдохнуть! — Отдохни немного!*

7) безглагольные предложения с подразумеваемой формой повелительного накл. ср. : *Иванов, к доске! Воды! По местам!*

Помимо этого, имплицитное (подразумеваемое) побуждение способны выражать и повествовательные констатирующие предложения типа *Здесь очень душно* (в кач. косвенного выражения просьбы закрыть окно) или *В библиотеке не шумят; Здесь не курят* (как призыв не шуметь или не курить в данном месте)¹²³.

Emir cümlesi kategorisi, içinde açık bir şekilde dilin iletimsel- gramatik işlevin olduğu anlam kategorileriyle ilişkilidir. Emir durumu konuşan kişi ve ileti verilme istenen kişi arasında konuşanın bilincinde bir yansıma olarak karakterize olur. Bu durum çok daha büyük bir alan ile ilişkilidir. Olaya, duruma karşı olan emir sadece gerçekliğe olan ilişki değil aynı zamanda yapılması planlanan, hayata yeni bir gerçeklik getirme, yapılan şeye değiştirmek üzere ortaya çıkan ifadeler de olabilir.

Doğrudan emir cümleleri, dinleyiciye hitaben doğrudan bir buyrum, istek veya çağrı ifade ederler. Doğrudan emir cümleleri farklı bir şekildedirler, bu cümlelerde ifade ya emir ya da yasaklama kipindedir. Örneğin;

- *Не хочу я иметь такого друга, как ты, на кого нельзя опереться спиной в трудную минуту!*- Böyle zor bir zamanda senin gibi arkamı dönemeyeceğim bir arkadaşla sahip olmak istemiyorum.

- *Исчезни из глаз моих!*- Gözümden kaybol (yok ol)!

- *Больше ты не появляйся там, где я бываю!* Artık benim olduğum yerde olma!

- *Нет у меня к тебе жалости, погибни ты, старый мир, превративший жизнь бедных людей в суицид ад!* Eski dünya kahrol, sana hiç bir acıma duygum yok, çünkü sen fakir insanların hayatını gerçek bir cehenneme çevirdin!

¹²³ Лит: Храковский В. С, Володин А. П. Семантика и типология императива. Рус. императив. Л., 1986; Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты // Новое в заруб. лингвистике. Вып. 17. М., 1986; Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Л., 1990.

- *Передохни храбрый юноша! Сойди с коня!* (Александр Алексеевич Блок)-
 Biraz dinlen cesur delikanlı! Attan in! (Aleksandr Alekseyeviç Blok)

Rus Dilinde emir cümleleri için oldukça farklı imkânlar vardır. Emir cümleleri birçok durumda oluşabilmektedir. Rus Dilinde emir cümlelerinin şu şekilde olabilir:

- 1) Emir tonu;
- 2) Emir kipi şeklinde yüklem yoluyla;
- 3) Semantik açıdan emir bildiren kiplik parçacıkları: *давай, ну, пусть, ну- ка и т. д.*

Emir kipi durumundaki yüklem formatında, emir kipi- emir şeklindedir. Örneğin;

Возьми!, - Gel! Принеси!- Getir!, Иди! Gel! v. b.

«Традиционно императив трактуется как одно из косвенных наклонений в силу того, что в семантическом плане он как бы переводит действие, называемое глаголом из области объективной реальности в область субъективной реальности- желаемой, казуируемой. » - En yaygın haliyle, emir kipi, nesnel gerçeklik alanından öznel gerçekliğe çağrılan eylem fiillerini alıp almadığı anlam bakımından dolayı anlatım hallerinden biri olarak kabul edilir.¹²⁴ Semantik işlevi göz önüne alındığında emir kipi, emir bildiren cümleyi iletmedeki en temel durumlardan biridir. Bu şekil ile emir anlamı daha çok verilirken, içerekten ise daha az bağımlı hale gelir. Cümlenin içeriğine az bağlı kalarak emir kipiyle asıl anlatılmak istenen durum göz önüne gelir. Dedğimiz gibi semantik açıdan emir kipi en etkin emri iletme yöntemidir. Bu durumda emir kipinin farklı şekillerde kullanımı da karşımıza çıkabilir.

Dil sisteminde emir kipinin başka bir yeri ve rolu de vardır. Örneğin, V.V. Vinogradov şöyle yazmıştır: «повелительное наклонение находится на периферии глагольной системе и стремится от нее отпасть, так как его притягивают междометия»- Emir kipi fiil sisteminin tam ortasında değil de sınırında durur çünkü kendini daha çok ünlemlere yakın hissediyor.¹²⁵ V.V. Vinogradov 'un bu düşüncesine katılmakla beraber sondan eklemeli diller ile ilgilenen A.P. Volodin ve B. S. Hrakovskiyy aynı zamanda diyorlar ki emir kip bazı özelliklerinde dolayı kip sistemine

¹²⁴ İ. B. Dolina, *Emir Yapıları Tipolojisi*, Moskova 1992, 276

¹²⁵ V.V. Vinogradov, *Rus Dili, Sözcük Dilgisel Eğitimi*, Gosudarstvennoe Uchebnoe pedagogicheskoe izdatelstva prosvesheniua RSFSR, Moskova 1972, 470

dahil değildir. Bu fikri geliştirerek araştırmacılar şunui vurgularlar: « Emir kipi hakkında daha geniş bir şekilde birşey söyleyecek olursak: emir kipi cümleleri herhangi kesin olan veya olmayan bir olayı bildirmemektedirler. »¹²⁶

Bu konu ile ilgili daha net bir bilgiyi D. A. Şteling bir çalışmasında vermektedir. Araştırmacı, Rus Dilindeki geleneksel üç kipli sistemin, tamamen emir kipinin amacının ve semantiğini önemsemediğini ortaya koyuyor. « Yani, onların özünü ortadan kaldırarak, farklı olan hatta birbirini ortadan kaldıran dil sistemlerini bir araya koyuyor. »¹²⁷ Steling, emir yapısına dilbilgisel çekim kategorisi dışından bir tutum ile yaklaşıyor. Emir kipinin diğer kiplerden farklı olduğunu aşağıda sırayalacağımız bulgular ile belirtmektedir.

- 1) Emir hali, dilin duyumsal işlevinden, konuşan kişinin iradesine bağlı olan ifadelerde kullanılır, fakat yine de olay hakkında herhangi bir bilgi vermezler.
- 2) Emir hali, fiil sisteminde işlem görmez, daha çok zaman ve kip şeklindedir.
- 3) Emir fiil sistemi, sözcükler ile değil de, dürtünün özel dilbilgisel şekilleri ile kıyaslanmaktadır.¹²⁸

Emir kipini, fiil kategorisinden farklı olarak çalışan Sterling, emir kipini dürtü ve iletişim sınıfına koymaktadır.

Emir kipinin, fiil sisteminden ayrı olan özelliklerine değinen ünlü dilbilimci V.V. Vinogradov şöyle demiştir: «*Кроме особенностей морфологического строя повелительное наклонение отличается экспрессивностью, эффективностью своих грамматических значений. В категории повелительного наклонения экспрессивные смысловые оттенки господствуют над отвлеченными, интеллектуальными значениями форм*»¹²⁹ Morfolojik sistemin özelliklerine ek olarak, farklı ifade gücü, onun gramer anlamlarının etkinliği açısından da emir kipi farklılık gösterir. Emir kipi kategorisinde, anlam verici tonlar, soyut entelektüel değer biçimlerinden daha ağır basmaktadır.

Emir kategorisindeki özellikle anlatımcı unsurların üstünlüğü, emir şeklinin oluşmasında çok önemli bir tonlama anlamı belirtir. Hatta bu yol ile kendine özgü bir

¹²⁶ B. S. Hrakovskiy, A. P. Volodin, *Emir Kipi Tipolojisi ve Semantiği*, 1986, 277.

¹²⁷ D. A. Şteling, *Emir Kipi Kategorisi ve Amaçlı Cümle Yurt dışında Rus Dili*, 1973, No: 3, 68.

¹²⁸ Şteling, 68-69.

¹²⁹ Vinogradov, *Rus Dili, Sözcük Dilgisel Eğitimi*, 469.

emir durumunu dahi oluşturduğu söylenebilir. V.V. Vinogradov tarafından Rus Dilindeki emir kipinin bu karakteristik özelliği hakkında şöyle söylemiştir: «*Повелительное наклонение, выражая волю говорящего, побуждающую собеседника стать производителем, субъектом какого-либо действия, принадлежит к эмоционально-волевому языку и характеризуется особой интонацией. Это интонация сама по себе может превратить любое слово в выражение приказания. В системе повелительного наклонения эта интонация является органической принадлежностью императива. Вне этой интонации повелительного наклонения не существует*»¹³⁰ - *Konuşanın iradesini ifade eden emir kipi, duygusal ve istekli dile ait olan konuşan kişinin üretici yani asıl muhattap ve herhangi bir olayın öznesi olarak dürtüler ve özel bir tonlama oluşturur. Bu tonlama kendi kendine herhangi bir sözcüğü ifade emrine dönüştürebilir. Emir kipi sisteminde bu tonlama organik(doğal) bir zorunluluktur. Bu tonlama dışında emir kipi oluşmaz.*

Dürtünün farklı nüanslar ile iletilmesin tonlamanın önemli bir rolünü ünlü dilbilimci A.M. Peşkovskiy şöyle belirtmiştir: « Emir kipinde istisnai olarak tonlama unsurları ile özel nüanslar vardır. *уду- git(gel), удуме- gidiniz(geliniz) u m. d. - v. s.* şekillerine baktığımızda bu durumlar tonlama dışı kullanımlardır ve emir, ikaz, istek ve tavsiye gibi durumlar bildirir.

Burada biraz daha farklı bir durumdan bahsedecek olursak, buyrum sadece emir kipi formatında yapılmaz. Ayrıca emir, buyrum dilek kipinde de verilebilir.

Örneğin;

-Взял бы ты...!- Sen alır mıydın?

-Принес бы ты... -Sen getirir miydin?

Fakat bu kullanım daha çok konuşma dilinde vardır. Dilek kipi eğer emir işlevinde kullanıyor ise, o halde kesin olarak tavsiye, teklif veya istek vardır.

Örneğin;

- Мы бы поговорили с Антоном, а то у него проблемы. – Anton ile konuşsaydık iyi olurdu, onun sorunları var.

¹³⁰ Vinogradov, *Rus Dili, Sözcük Dilgisel Eğitimi*, 469.

- Помог бы мне по хозяйству, чем без дела стоять. - Evde boş duracağına bana ev işlerinde yardım etseydin ya.

Yukarıda verilen örneklerde yumuşatılmış, güzelleştirilmiş bir emirden söz edebiliriz. Konuşmacı aslında emir vermek istiyor, fakat bunu biraz daha yumuşatarak dilek kipi gibi sunmaya çalışmaktadır.

Kategorik olarak emir kipi cümlelerinde **чтобы- мек, - мак için** yapısı ve fiilin mastar hali yapısı da kullanılmaktadır.

Örneğin;

- И чтобы ты здесь не появился! – Ve burada ortaya çıkmaman için!

- Чтобы я тебя больше не слышала!- Seni burada bir kez daha görmem için!

- Молчать!- Ses kesini!

- Сидеть!- Otur!

- Не разговаривать!-Konuşma!

Burada belirtmek gerekir ki, çalıştığımız dil olan Rusça, Türkçeden bir noktada daha farklılık göstermektedir. Yukarıda gösterilen örneklerde fiilin mastar hali verilen emir durumuna uygun olarak, Türkçede böyle bir kullanım bulunmamaktadır.

Çağdaş Rus Dilinde emir ifadesi için, 3. şahıs fiil çekimi gösterilir, çoğunlukla da emir- istek bildiren kelime parçacıkları olan «**пусть**», «**пускай**» 3 şahıs fiil çekimi ile beraber analitik olarak kullanılır.

Örneğin;

-Пуškai придет!- Bırak gelsin!

-Пусть напишет! Yazsın!

Ayrıca başka önemli bir durumdan daha bahsedecek olursak; Rus Dilinde istek, buyrum bildiren ifadelerde fiilsiz olarak emir kipi kullanımı da bulunmaktadır.

Örneğin,

- Вон отсюда!- İşte buradan!

- Скорей сюда!-Hemen buraya gel!

- За мной!- Peşimden gel!

- Ко мне!- Bana doğru lütfen!

- Карету мне!-Peşimden gel!

- Карету!-Peşimden!

Ayrıca emir cümlelerinde başka bir yapıda kullanılmaktadır.

Örneğin,

- Воды!- Su!

- Прочь! Orada, uzakta!

- Айда¹³¹ ко мне! (Иди ко мне!) – Bana gel! (Peşimden gel)

Çağdaş Rus Dili Sentaks adlı eserinde şöyle bir ifade geçmektedir « *разные виды побуждения различаются не только по степени категоричности, но и по другим признакам (положение собеседников в социальной или возрастной иерархии, степень их знакомства, характер личных отношений и правила вежливости)*»- farklı buyrum türleri sadece kategorik basamağa göre farklılaşmaz, aynı zamanda başka durumlarda da farklılaşır(örneğin, konuşan kişilerin sosyal ve yetişkinlik durumları, onların tanışma durumları, kişisel ilişkilerine ve nezaket kurallarına göre değişkenlik gösterebilir. »

Emir cümlelerini, yapılış ve içerekleri bakımından diğer cümle türlerinden ayıran bazı ayırıcı özellikleri vardır. Yapılarına göre eliptik şekillerine göre de değişirler. Sözdizimi açısından, kural olarak bu durum tek ögeli, öznesiz yapıdır.

Rus Dilinde emir cümleleri değerlendirilirken, zamirler de geniş bir yer tutar. Dünyaca ünlü Rus Dilimcilerinin zamirlerin buyrumlar üzerinde olan etkileri hakkındaki değerlendirmelerine yer verelim. ilk olarak, A. H. Vostokov, emir cümlelerinde « belagatlı bir söylev» 'in kalitesinde zamir- özne kullanımı açısından kendi düşüncesini sunmuştur¹³². Daha sonra A.A. Şahmatov kelime parçacıkları ve zamir yardımıyla buyrumun farklı tonları ortaya çıkabileceğini belirtmiştir¹³³. Ayrıca diğer bir ünlü dilbilimci olan V.V. Vinogradov ise şöyle demiştir: kişi zamirleri emir cümlelerinde farklı nüanslar ortaya çıkarabilmektedir¹³⁴.

¹³¹ Айда¹³¹ ко мне!- Bana gel! Bu kullanım edebi dilde değil de daha çok halk dilinde kullanılmaktadır.

¹³² A. H. Vostokov, *Rusça Dilbilgisi*, 6. Baskı, 1842, 113

¹³³ A. A. Şahmatov, *Rus Dili Sözdizimi*, 2. Baskı, 1941, 68- 69, 166- 167

¹³⁴ Vinogradov, *Rus Dili, Sözcük Dilgisel Eğitimi*, 596

Rus Dilinde zamir- özne kullanımı epeyce sıklıdır, yoğundur. İsteğe bağılı olarak cümlede zaminin bulunması, mantıksal ve duygusal- ifade içeren bir işlev rolünü almaktadır. Eğer bu zamirler cümlede buyrumdan önce kullanılıyorlar ise, o halde cümlede buyrumu biraz daha yumuşak bir tonla anlatmak istedikleri için kullanılmışlardır ve diğeri dil araçlarından ve içerektten biraz daha bağımsızlardır. Fakat, zaminin kullanımı buyrum bildiren sözcüklerden sonra ise o zaman buyrumun daha da kuvvetli ve etkili bir tonda bildirildiğini ifade eder. Aşağıda verilen cümlelerde zaminin her iki şekilde kullanımına örnekler verilmiş olup, aralarındaki farklılıklar belirtilmiştir.

Örneğin,

- *Ты ему позвони!*- Sen, ara beni!

- *Она пусть придет!*- Bırak o gelsin!

- *Ты позвони мне!*- Ara beni sen!

- *Пусть придет она!*- Bırak gelsin o!

Özne rolündeki daha çok kişi zamirleri ortaya çıkmaktadır. A.V. Hrakovskiy ve A.P. Volodin'in düşüncesine göre, zamirler sebep olduğu olayı söyleyen kişinin «odaklanması» durumunda içerek açısından karakteristikdirler. Zamirlerin kullanıldığı cümlelerde, olayı gerçekleştiren kişi ya olayı gösterir ya da eylemi yapan kişiye özgü olacak veya başka bir kişinin eylemine zıt olacak şekilde gösterilen olay veya eylemi yapan birçok kişi arasından konuşan kişiyi belirlemesi söz konusudur.

Rus Dilinde isteği dile getirme tonundaki en yaygın ifade araçlarından biri emir kipi fiilleri şekillerinde parçacıklarının kullanımıdır. Kip parçacıkları, sözdizimi işlevinde yardımcı kelimeler görevinde olup düşünceyi farklı nüanslar ile ifade ederler. İstek- kip parçacıkları, fiil- yüklem ile beraber kullanılır, yüklem anlamında istek, emir, buyrum, varsayımsal olanak, makul olanak, eyleme hazırlılık, olaya karşı bağımsızlık ve bağımlılık durumunu ortaya çıkarır¹³⁵.

Kip edatçıkları kendi başlarına bir anlamı yoktur. Sözcüklere, sözcük öbeklerine ve fiiller ile beraber kullanılarak, ifadeye ek bir anlam ve duygusal veya kip- istek nüansı katarlar. Bütün bu edatçıklar emir veya yasaklama kipiinin ikinci tekil ve çoğulu şeklinde de kullanılırlar ve böylece bu edatçıklar doğrudan sohbet edilen kişi ile bahsi geçen olayı veya başka bir olayı tamamlamak için istek veya emir bildirirler.

¹³⁵ Galina- Fedoruk E. M., *Çağdaş Rus Dilinde Öznesiz Cümleler*, Moskova 1958, 423.

Ve böylece her bir edatçık, demek istenene kendi spesifik kipi, duygusal ve stilistik nüansını getirir. Yerine göre kip edatçıkları emirin altını sert bir şekilde çizmekte veya onu biraz daha yumuşak bir hale getirebilir veya emir edilen duruma dostça bir kandırma, tavsiye, ironi, alay ve benzeri durumların tonlamasını veya içeriğini ekleyebilir. Bu durumlarda kesinlikle tonlamanın büyük bir önemi vardır.

Rus Dilinde yüklem yapısındaki emir cümlelerinde *давай* (*daвайme*) kelime parçacıkları bulunabilir. Bu durumda, emir bir işi beraber yapma anlamındaki teklif durumuna düşer, fakat biraz daha güçlendirme vardır. Örneğin,

- *Ну, давай пойдём.* – *E, hadi gidelim.*

- *Ну, давай посмотрим.* – *E, hadi bakalım.*

- *Ну, давай сделаем.* – *E, hadi yapalım.*

Yukarıdaki cümlelerin yüklemeleri olan «пойдём», «посмотрим» gibi kelimeler konuşan kişinin karşısında sohbet ettiği kişiye beraber bir eylem gerçekleştirmeleri konusunda tonlama ile hafifletilmiş bir emri ifade eder.

Bu yapıda cümlelerde sinkretik ikililik durumu vardır, 1. Tekil şahıs ile 2. Tekil şahıs olan «*мы с тобой - я и ты- мы с тобой*» (*ben ve sen- ben seninle-*) kullanılmıştır. Bu tür cümlelerde konuşan kişi sadece olayı kendi iradesini koymaz aynı zamanda konuşulan, sohbet edilen kişiyi de olaya dahil eder¹³⁶.

Dilek kipi bazen, emir cümlelerinde ısrarcı olmadan bir durumda öneri veya istekte bulunmada kullanılır.

Örneğin,

- *Вам бы прилечь... Что с Вами?* – *Biraz uzansaydınız... Size bir şey mi oldu? (Neyiniz var?)*

Rus Dilinde yaşa ve sosyal statüye bağlı olarak konuşan kişiler arasında farklı buyrum şekilleri kullanılır. Ayrıca fiilin mastar halindeki kullanımı da kategorik olarak istek veya emir cümlelerinde kullanılabilir.

¹³⁶ Vinogradov, *Rus Dili, Sözcük Dilgisel Eğitimi*, 467

Örneğin,

- *Не сметь меня раздражать!* (А. П. Чехов) – *Beni sinirlendirmeyi aklının ucundan bile geçirme!* (A.P. Çehov)

Eğer buyrum üçüncü şahıs söyleniyor ve özellikle ondan yerine getirmesi istiniyorsa, emir cümlelerinden «*пусть- пускай*» fiil şekli kullanılır.

Örneğin,

- *Пусть Данило сходит* (Л. Н. Толстой)- *Bırak Danilo gitsin!* (L. N. Tolstoy)

- *Пусть сильнее грянет буря* (Максим Горький) *Daha güçlü fırtına koparsa kopsun!* (Maksim Gorki)

Cümleler kişi zamiri ve yüklem olmadığı durumlarda özel bir buyrum- istek ifadesi ortaya çıkar. Ve bu durumda şöyle bir kullanım vardır;

a) Konuşan kişi tarafından istenen bir nesne;

-*Карету мне! Карету!* (Грибоедов)- *Peşimden gelin, bana gelin!* (Griboyedov)

-*Шампанского! Граф приехал...* (Толстой) – *Şampanya! Kont geldi!* (Tolstoy)

b) Buyrum iletilen kimsenin yapması gerektiği hareketin yönlendirilmesi;

-*Сюда!* – *Buraya!*

-*За мной!*- *Peşimden!*

-*Скорей!*- *Hemençecik (Çabuk)!*

-*Свечей побольше!* *Daha fazla mum!*

Чтобы ile başlayan ve aynı zamanda söz öbeğinde istek ile dilek nüansı taşıyan emir yapılarında, kesin suretle bir isteki, emir ifadesi ortaya çıkmaktadır.

Örneğin;

- *Чтоб никогда о вас я больше не слыхала.* (Грибоедов)- *Asla senin hakkında bir şey duymak istemiyorum.* (Griboyedov)

Emir- zorlayıcı(zecri) cümlelerin ana başlığı altında birkaç tane alt grubu da vardır: emir- düz cümleleri, emir- soru cümleleri, emir- dilek cümleleri, emir- buyrum cümleleri, emir- ünlem cümleleri gibi.

Bu alt gruplardan birkaçını şu şekilde açıklayabiliriz. Örneğin emir cümleleri her zaman direkt olarak bir emri yerine getirmeyi değil de bazen de bir dilek belirtebilir, fakat bu dediğimiz dilek iyi olmayan bir dilek olabilir. Aslında bu şekilde bir ifade dilek cümlesinin semantik kökünü de bozmaktadır. Dolayısıyla bu cümleler daha çok duyguları ifade eden deyimisel cümleler olarak karşımıza çıkar.

Şüphesiz ki, semantik olarak üçüncü şahıs ile belirtilen potansiyel bir emir ifadesi, iki şahıs ile ifade edilenden daha az bir anlam içerir. Üçüncü şahıs yöneltilem emir, V.V. *Vinogradov*' un belirttiği gibi her zaman içinde kiplik parçacıkları yardımıyla ifade edilen sanma, varsayım, izin, yasaklama hatta dilek gibi duyguları barındırır¹³⁷.

Üçüncü şahıs ile ifade de keskin bir emir mümkün olmayabilir, böylelikle konuşan kişi karşısında kişi üzerinde doğrudan duygusal- istekli bir etki bırakamayabilir.

Emir- buyrum cümlelerindeki emir kipinde emir fiili yüklem ifadecisidir. Normalde yapı bakımından hiçbir şekilde emir- buyrum cümleleri ile emir- düz cümleleri birinden farklı değildir. Bu tür cümlelerin iki anlamsal nesneleri vardır, yöneltilem ismin halindeki etki nesnesi ve yalın haldeki hareket nesnesi.

5.4. ÜNLEM CÜMLESİ

Konuşan (yazan) kişinin algılama gayesinin yanı sıra, her cümlede duygusal bir gaye de söylenmek istenen ile sıkı sıkıya örölü bir anlam vardır. Ünlem cümlelerinde coşku, korku, heyecan, sevinç, mutluluk gibi duygular bazen çok yoğun bir şekilde ifade edilebilirler. Bu şekilde duygularda ince ayırım açısından değişiklikler ortaya çıkabilmektedir. Yüksek duygusal bir durum ile yani ünlem cümlesi durumuyla olayın gerçekliğinin farklı ince ayrımları cümleler vardır. Ünlem cümleleri diğer cümle türlerinden sadece belirli bir planda ayrılırlar. Bu da dediğimiz gibi bir duygu patlaması durumudur. Bu yüzden ünlem cümleleri sadece haber(ileti) cümlesi değil, aynı zamanda emir ve soru cümleleri de olabilirler. Çünkü bu tür cümleler sadece içerdikleri bu duygusal durumları açısından değil de aynı zamanda bir bildiri ilettikleri için önemlidirler¹³⁸.

¹³⁷ Vinogradov, *Rus Dili, Sözcük Dilgisel Eğitimi*, 468

¹³⁸ Admoni Vladimir Grigorieviç, *Çağdaş Alman Dili Sözdizimine Giriş*, Moskova 1955, 246.

Ünlem cümlesi (*interjective sentence, exclamative sentence, vocative sentence*): Dil bilimi, ünlem öbeği ile cümle başı edatlarını, ret ve kabul, onay ve inkâr sözlerini, söz cümle olarak görür ve öyle adlandırır. Söz cümle, bir cümle gibi, bir olaya ad koymuş ve tek sözden oluşan cümledir. Bütün kabul, onay, inkâr ve ret cümleleri, bu tür cümlelerdir. Yüzey yapısı söz veya bileşik sözden oluşan söz cümle, yalnızca derin yapısı cümle olan bir yapıdır. Cümle olup olmadıkları çokça tartışılan bu yapılar, yapıcı cümle olmayan, konuşanın önceki veya sonraki olay karşısındaki duruşunu bildiren, tek sözlük cümlelerdir.

Ünlemler, ünlem öbekleri, cümle başı edatları, ret ve kabul, onay veya inkar sözlerinin tek başlarına kullanımları da eksiltili cümle veya söz cümledir: *Hayır...; Evet...; Elbette...; Hey!...; Aferin!...; Bak şimdi!...; Şüphesiz!...; Çok güzel!...; Tabii ki...; Haydi!...; Marş!*¹³⁹.

Ünlem cümleleri arasında, konuşan kişinin olaya, duruma karşı duygusal-entelektüel bir ilişki ifade edilir, yani hayret, sevinç, acıma, merhamet, ironi, nefret, güven, güvensizlik, şüphe gibi durumları belirten kiplik ince ayarlarını içerir bu tür cümleler.

Örneğin,

-*Зная в наших руках!*- Ellerimizde bayrak!

-*Мы, даргинские девушки, до чего счастливы!*- Biz Dağıstanlı kızlar, neyden mutlu oluruz!

-*Ох, удивительный, чудный весь мир, который вокруг меня!*- Oh, harika, muhteşem bütün dünya benim etrafımda!

-*Я выиграл жребий!*- Kısmeti ben kazandın!

-*Под солнцем идет дождь.* Güneş altından yağmur yağıyor.

-*Видели ли вы эту картину!*- Bu resmi gördünüz mü?

-*О, мир, до чего великолепно блеснет будешь ты под солнцем!*- Aman dünya ne kadar muhteşem bir parıltısın sen güneşin altında!

-*Сколько долго будут грабить воры честных людей!* -Daha Ne kadar çok , hırsızlar dürüst insanları soyacak!

Ласточки прилетели! Ласточки!- Kırlangıçlar uçtu! Kırlangıçlar!

¹³⁹ Karaağaç, 829

Ох, какая сила у солнца! Ох, солнечные благие дела!- Oh, güneşin nasıl da gücü var! Oh, güneşli, bereketli işler!

Örneklerini vereceğimiz gibi ünlem cümleleri, konuşan kişinin kaygısını da yansıtabilirler. Örneğin, şefkat, sevinç, öfke, korku, dehşet, sitem gibi farklı duygular cümlede çok açık bir şekilde gözükebilir.

Cümlelere bakalım;

-Это подлые поступки трусливых мужчин! -Bu aşağılık eylemler korkak erkeklerindir!

-Не стой сзади осла и спереди хана!- Durma, arkada eşek, önünde ise ahıl var.

-Ох, как ты правильно поступил!- Oh, ne kadar da doğru davrandın.

-Вышло очень справедливое наказание! Оказывается, бывает иногда на свете справедливость!- Çok adil bir ceza oldu! Bazen dünyada adaletin olduğu ortaya çıkıyor!

-Бейте, ребята! Лучшие погибнем в бою, чем окажемся в руках у врага! Savaşın, çocuklar!Düşmanın elinde kalmaktansa, savaşta ölmemiz daha iyi olur!

Ünlem cümlelerinde aynı zamanda selamlaşma, kadeh kaldırma, iyi dilekte bulunma, beddua etme gibi ifadeler de çok sık rastlanılır.

Örneğin;

-Привет!- Merhaba

-Чтоб здоровье тебя не покинуло!- Sağlığın seni terk etmesin!(sağlığın bozulmasın)

-Пусть твои дети счастье тебе принесут!- Çocukların sana mutluluk getirsin!

Hayret, heyecan bildiren kelimelerin olduğu cümlelerde bazı sıfatlar ile anlam daha da güçlendirilir ve aslında cümlede kullanılan ünlem işaretinden cümlenin içeriğinin değeri ortaya çıkar. Bu tür cümleler ise ünlem durumu bildiren şu kelimeler sıklıkla kullanılır: *какой, что за, ну и и др*¹⁴⁰.

Örneğin;

¹⁴⁰ Babayetsyeva, 106

- *Какой мороз!*- *Nasıl bir ayaz!*
- *Ну и мороз!* – *Amma da bir ayaz!*
- *Какой сильный мороз!*- *Ne kadar güçlü bir ayaz!*
- *Какая погода!*- *Nasıl bir hava!*
- *Какая замечательная погода!*-*Ne kadar muhteşem bir hava!*

Ayrıca bu tür cümlelere Rus Dilinde şu örnekleri de vermek mümkündür:

- *Красота!*- *Güzellik!*
- *Глупость!*- *Aptallık!*
- *Воздух, небо, зелень- прелесть!*- *Hava, gökyüzü, yeşillik mutluluktur.*

Bundan yola çıkarak diyebiliriz ki, böyle güçlü bir duygu içeren cümle ünlem cümlesidir. Rus Dilinde ünlem cümleleri çok geniş bir yer tutar, çağdaş edebi dildeki rolleri gittikçe artmaktadır. Basın dilinin canlılığı, iş düzeyinde iletişim şekli, merasimsel toplantı ve mitingler ve edebi sanatlar bu artışın en önemli etkenlerindendir.

Rus Dilinde ünlem cümleleri belirli özel ünlem tonlaması taşıyan duygu süslü cümlelerdir. Dolayısıyla bu cümlelerde duygu taşıyan özellik haber, soru ve emir cümleleri olan üç tür kip cümlesinde yeni anlam kazanabilir. Haber, emir ve soru cümlelerinden herhangi biri, ileti veren kişinin duygularını, onu söyleyenin cümlelerin içeriğine olan ilişkisini ve değerlendirmesiyle ilişkilendirilebilirler ve bu durumda haber- ünlem, soru- ünlem ve emir- ünlem cümleleri olarak sınıflandırılabilirler.

Örneğin;

a) Haber- Ünlem Cümleleri: (Повествовательно- восклицательные предложения)

-*Он встретил смерть лицом к лицу, как в битве следует бойцу!*
(Лермонтов)- *Savaşta bir savaşçının olduğu gibi ölüm ile yüz yüze geldi!* (Lermontov)

b) Soru-Ünlem Cümleleri: (Вопросительно- восклицательные предложения)

-*Кто б Измаила смел просить о том?!* (Лермонтов) -*Kim İsmail'in cesareti sorgulayabildi?!* (Lermontov)

c) Emir- Ünlem Cümleleri: (Побудительно- восклицательные предложения)

-*О, пощади его!. . . стой!* – *воскликнул он* (Лермонтов)- *Oh, kurtar onu! . .*

bekle! – diye bağırdı (Lermontov)

-Черная злоба, святая злоба. Товарищ! Гляди в оба!(Блок)- Siyah kötülük, kutsal bir öfke. Yoldaş! Her ikisine de bak!(Birim)

Rus Dilinde ünlem cümlelerini en temel dilbilgisel şekilleriyle aşağıda verilen tanımlamalar ile belirtmek mümkündür.

1). Umutsuzluk ve öfkeden, mutluluğa kadar farklı duyguları hissetmemizi sağlayan tonlama, ünlem cümlelerin en temel işaretlerindendir. Ünlem cümlelerinde daha yüksek bir tonlama vardır, sözcükleri ayırarak dolaysız bir şekilde duyguyu daha fazla hissettirir. Örnekleri ele alalım ve verilmek istenen duygunun ünlü Rus şair A. S. Puşkin'in bir şiirinin alıntısından görelim.

- Прощай, письмо любви, прощай!(А.С. Пушкин)

Affet, aşk mektubu, affet! (A. S. Puşkin)

- Постой, голубушка моя! (А.С. Пушкин)

- Dur hayatım benim! (A. S. Puşkin)

2) Ayrıca ünlem cümlelerinde **ax!**, **ox!**, **yx!**v. b gibi ünlemler büyük bir öneme sahiptir.

Örneğin;

- Ах, этот человек всегда причиной мне ужасного расстройства! (Грибоедов) -Ah, bu adam her zaman neden bana korkunç bir bozukluk nedeni gibi geliyor! (Griboyedov)

- Ух! хорошо здесь подают! Ахти хорошо!(Горкий) -Vay canına! Burada iyi servis! (Gorki)

- Тьфу, господи, прости! Пять тысяч раз твердит одно и то же! (Грибоедов) -Ah, tanrım, üzgünüm! Beş bin kez söyleyip duruyor aynı şey! (Griboyedov)

3). **Ну, о, ну и, куда как, как, какой, что за** gibi zamir, ünlem ve zarf durumundaki ünlem bildiren kelime parçacıkları da ünlem cümlelerinin vazgeçilmezleridir.

Örneğin;

- *Ну, ты даешь!*- *Peki, sen veriyor musun?*

- *Ну и ну!*- *Peki, peki!*

- *Фу ты, какая!*-*Of, nasıl birisin sen!*

- *Слова ей не скажи!*¹⁴¹ (*Горький*) - *Ona söz söyleme!* (*Gorki*)

Bu yukarıda gösterdiğimiz hususlar söylenen ifadeye duygusal bir renk katmaktadır.

Ünlemlik ifadesinin temel araçları aşağıda verilen şekildedir.

1). Tonlama: Ünlem cümleleri, cümlenin sonuna doğru yükselen bir tonlama ile şekillenirler.

2). Kelime sırası (kelime düzeni): Verilen cümledeki duygusal ifadeyi içeren kelime, cümle öğeleri arasında ilk sıraya gelecek şekilde konumlandırılır.

3). Leksikolojik araçlar: Genel duygusal içeriği veren dışında cümleye öyle ya da böyle bir şekilde harehangi bir kip nüansı veren ünlemler, duygusal- kiplik parçacıkları de ünlem cümlelerinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir.

Bütün bu yukarıda verilen durumlar kural olarak aynı cümlede paralel olarak kullanılabilirler.

¹⁴¹ **Aleksey Maksimoviç Peşkov**, (*Rusça*: Алексей Максимович Пешков, daha çok bilinen adı ile **Maksim Gorki** (Максим Горький)), (d. 28 Mart 1868 – ö. 18 Haziran 1936). Sovyet/Rus yazar, sosyalist gerçekçi yazımın öncüsü politik eylemci.

SONUÇ

Ruşçada basit cümleler türünde yapılan bu çalışmada, her bir yapısal diyagramın temelini belirleyerek, cümlelerin predikatif (yüklemcilik) temelini yapısal ve morfolojik özelliklerini belirleme olanağı tanımıştır.

Basit cümleler, dilin gramer yapısının en başında gelen yapılarından biridir. Cümlelerin yapımı, cümlelerin öğrenimi ve durumu sözdiziminin temelini oluşturur. Her cümle, içinde barındırdığı öğelerin ifadesi, ifade etme becerisi, durumu ve tonlama sırasını kapsayan bir yapıdır.

Diğer nominatif yapıda olan dillerde olduğu gibi Rusçada da, sözcük düzeni şekilleri ve ismin halleri arasında büyük bir uyum gözlenmektedir. İsim kökenli olduğu için, her cümlede sadece yeniden şekillenen bir sözcük söz konusu olmayıp, aynı zamanda ismin yeni bir hali de mevcuttur.

Çalışmamızda, söz dizimine ve söz dizimine etki eden diğer faktörler ve disiplinlere de yer verdik. Yapılan analizler sonucunda, söz dizimi diğer hem diğer dilbilim disiplinleri hem de psikolojik etkenler arasında etkileşim olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışmada söz birimlerinin morfolojik kategorileri sözdizimsel kategorilerle yakından ilişkili olduğu için, morfolojinin ve sözdizimin iki dilbilgisi parçası olarak birbirleriyle ilişkili ve birbirine bağlı olduğu gösterilmiştir.

Temel sözdizimsel birimler, cümleler ve cümlelerin incelenmesi, sözdizimi temel sorunudur. Sözdizimi, bir dilbilgisi parçası olarak cümle ve cümlelerin yapısını inceler. Çalışma terimi, kelimelerin cümlelerle, cümlelerin türleriyle, yapılarıyla, işlevleriyle ve kullanımlarıyla bağlantılı olduğunu ifade eder. Söz öbekleri ve cümleler, dilin gramer kanunlarına ve kurallarına göre şekillenir.

Cümle iletişimin en temel biridir. Cümlelerin oluşması için, yüklem, kip ve tonlama en vazgeçilmezlerdendir. Aynı fikir farklı dillerdeki cümlelerle ifade edilebilir ve sözlü ve melodik tasarımla karakterize edilir, farklı dillerde aynı değildir.

Ruşça cümlelerin kurulumunda temel araçlardan biri iletinin karakteristik özelliklerinden olan tonudur. Kelime veya deyimden farklı olarak bitmiş ifadelerin tonlamalı şekli – cümlelerin özel özelliğidir.

Tonlama, cümle oluşturmadaki en eski özelliklerden biri olarak hep var olmuştur. Tonlama, ifadede kip ince ayrımlarının tümünde vardır.

Rusça cümle içindeki sözcük sırası ya da başka bir deyişle cümle öğeleri dizilişi hem serbest hem de sabit olabilir. Resmi yazışmalar ve bilim üslubunda genellikle oturmuş tarz vardır. Fakat yine de belirtmek gerekir ki özellikle konuşmada, günlük yazışmalarda ve hatta edebi dilde bile çoğunlukla serbest stil tercih edilir. Cümle öğeleri genellikle yer değiştirir cümle içinde. Fakat yine de sıralarını değiştirme, anlamsal ilişkileri ve üyeleri arasındaki sözdizimsel ilişkilerini ihlal etmez.

Prediklifik (yüklemlilik), cümlelerin niteliğini, temel kurucu temeli, gerçeğe ilgili bilgiyi tanımlayan ve böylece mesaj için tasarlanmış bir birim oluşturan önemli araçlardan biridir; Sözdiziminin yetkisi dâhilindeki tüm diğer birimler için cümleye karşı çıkan bir kategoridir.

Cümlelerin varlığında prediktiflik durumunda, prensip olarak kendi kendine yeterli bir değere sahip olan belirli bir formda olan, tam bir dilbilgisi cümle yapısının varlığı hakkında konuşmak mümkündür.

Yüklemlilik olarak algılanan yapısal düzen (şema), basit cümlelerin temelini oluşturmaktadır. Şekilsel bir yapıya ve temel dil betimlemesine dayanan dilsel değere sahiptir.

Cümlelerin asıl şemasında özne fiil- yüklem bağıyla hem semantik hem de dilbilgisel açıdan aktif bir şekilde yer alır.

Cümlelerin yapısal- gramer özelliği olarak kiplik ifadeler ve gerçeğe söyleyiş içeriği ilişkiye konuşmacının ilişkinin değeri ile kavramsal kategori olarak anlaşılmaktadır. Ve buna bağlı olarak cümle, haber, soru, emir, buyrum ve ünlem cümlesi olarak ayrılmaktadır. Rusça cümlelerde kiplik durumu, farklı kelimeler, ilgeçler, kip parçacıkları ile ifade edilir. Kipe göre cümle türlerini oluşturmada, bağlaçların işlevleri de küçümsenmemektedir.

Yaptığımız çalışma sonucunda, cümlelerin iletişim koşullarına bağlı olmayan ve iletişimin potansiyel araçlarını temsil eden bir dil birimi olduğunu ortaya koyduk. Cümlelerin en temel ayırıcı bir özelliği, dilbilgisel olarak prediktif, yani cümlelerin

birbiriyle bağlantılı özelliklerinin ortaya çıktığı karakteristik bir nesnenin(konunun) olması biçimidir. Yani üç temel husus, zorunlu olmazsa bile oldukça önemlidir:

- A) Cümlelerin belli bir gramer biçiminin zorunlu olması;
- B) zorunlu yapısal bütünlüğü;
- C) en azından iki ögeli olması (özne yüklemi).

Anlamlı bir dil birimi olarak cümle, hem biçim hem de içeriğe sahiptir.

Cümle yapıları kavramı, basit cümlelerin kipleri sorunu ve onların varyasyonları ile ilgilidir.

Basit cümle modelinde, bir cümle oluşturmak için gereken en az bir ögeden oluşan soyut bir resmi kalıp olarak anlaşılır. Basit cümle modelinde, eğer sadece tek bir öge bile varsa, cümle kavramı oluşmuş demektir. Örneğin, *Бегеет. (Hava kararıyor)*, cümlesi Rusçada tek ögeli bir cümledir. Yüklem vardır ve cümle kavramı oluşmuştur. Dilbilim biliminin tarihinde kurulan bir cümle modelinin seçilmesine yönelik iki temel yaklaşım (yüklemcilik durumu yani yüklem cümlesi ve nominatiflik yani isim cümlesi birbirini dışlayan değil, birbirini tamamlayan, soyutlamanın farklı düzeylerini temsil eden iki ana yaklaşımdır.

Basit bir cümlelerin en genel ve en az yapısal modeli NV modelidir yani isim ve fiil bileşenlerden oluşan yapıdır. Bu yapı herhangi bir dilbilgisi ile tam cümle kurmak için gereklidir. Yani hemen hemen çoğu dilbilgisi için bu yapı önemlidir. Yapısal- semantik modellerin bileşimi, yüklem olarak hareket eden fiilin birleştirme değeri türüne (sözcük anlamsal varyantlarına) bağlıdır. Fiilin birleştirme değerini özellikleri, semantik olarak cümle kurmak için gereklidir.

Cümle modeli kimlik çerçevesinde bazı varyasyonlara izin verir: değerler dizisi değişkenleri (değişen gramer biçimlerini) ve düzenli gerçekleştirme gibi.

Basit cümlelerin anlambilim birimi olarak iki açıdan ele alınabilir: gramer (iç) semantiği ve basit cümlelerin leksik (harici) semantiği yönünden. Bir cümledeki sözcüklerin sözdizimsel konumu, iç semantik ve cümlede yer alan gerçek kelimelerin (belirteçlerin) anlambilimiyle harici semantiği ile ilişkilidir.

Basit cümlelerin anlambilimsel analizi, modellediği semantik çalışmada büyük önem taşımaktadır. Böylece, basit cümle semantik modellerinin daha eksiksiz ve

kapsamlı analizi, semantiğin - seviye iç ve dış seviye semantiği - iki temsili temsil seviyesinde çalışmalarını yürütmesine katkıda bulunur.

Basit cümlelerin anlambilimsel analizi, modellediği cümlelerin semantik çalışmasında büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte teorik materyalin analizi, dilbilimde tek bir cümleyi yapısal ve semantik modellemeyle ilgili bir dizi konunun eksikliğini ortaya koymuştur: "cümle" kelimesi, zorunlu asgari cümleleri ifade etmek için kullandığımız ölçütler, varyasyonlar, modellerin kimlikleri çerçevesinde, cümle kalıpları semantiklerinin temsili gibi birçok durumu ifade eder.

Cümle, bizim görüşümüze göre, bir semptomu, prediktif olarak, yani semptomun konuyla ilişkilendirilmesinin bir biçimini oluşturan bir dil birimi olarak kabul edilmelidir. Verilen bu cümlelerin kavramsal anlayışından, zorunlu yapısal bütünlüğü, yani koşullu türetir. Cümle modeli, bir cümle oluşturmak için gereken asgari bileşenlerden oluşan soyut bir resmi kalıbı ifade eder.

Dilbilim biliminin tarihinde kurulan bir cümle modelinin seçimi için iki temel yaklaşım (yüklemlilik durumunda cümleler ve isim durumundaki cümleler), bir taraftan klasik biçim yargılarına ve diğer taraftan karşılıklı olarak münhasır olmayan ilişkilerin mantığına dayanır. Ancak soyutlamanın farklı seviyelerini temsil eden birbirlerini tamamlar. **İsim- fiil (NV)** modeli, yani isim ve fiil bileşenlerinden oluşan yapı, basit bir cümleyle ilgili en genel ve en az yapısal modeldir. Bu model, herhangi bir dilbilgisi yapısı ile tam cümle kurmak için gereklidir. Yapısal- semantik modellerin bileşimi, yüklem olarak hareket eden fiilin birleşim değeri türüne (sözcük anlamsal varyantlarına) bağlıdır. Fiilin birleşim değeri özellikleri, anlambilimsel olarak nispeten tam cümleler oluşturmak için gereklidir.

Bu nedenle, basit cümlelerin modellerinin tecrit edilmesine yönelik nominatif (isim) ve predikatif (fiil) yaklaşımların temeli, cümle düzeyinde gramer (iç) semantik semantiği ve sözcüksel (dış) semantiğin farklı seviyeleridir. İç semantik bir cümledeki sözcüklerin sözdizimsel konumu ile ilişkilidir, diğer taraftan dış semantik ise cümlede yer alan gerçek kelimelerin (belirteçlerin) anlambilimiyle ilişkilidir.

Basit cümlelerin modellerinin eksiksiz ve kapsamlı bir analizi için, modelleri fiil-yüklemine birleştirme türüne göre ayırmak ve iç ve dış semantikler olmak üzere iki düzeyde bir semantik analiz yapmak uygun görünmektedir. Nominal öğelerin bu

konumunda, fiilin "tanımlanmış" birleşim değeri, verilen yapı için bağlamaya ve fiilin ortak semantik özelliklerinin olmadığı pozisyona atfedilmelidir.

Cümle modeli, değişmez bir gerçek değildir ve değerler dizisi değişiklikleri (değişen gramer biçimlerini) ve düzenli (anlamsal modifikasyon, modal ve yanal operatörlerin yüklemine karmaşıklığını anlığımız) kendi kimliğinde bazı değişikliklere izin verir.

Yukarıdaki ilkelerle basit cümle içindeki iç semantik modellerin analizinde, modelin yalnızca ana cümle veya ana ve ikincil olarak uygulanabileceği bulundu.

Yüklem tarafından belirlenen öğeler cümlede ana öğeleridir ve basit yüklemli ve bileşik nominal yüklem aynı kökten gelmektedir.

Modellerdeki cümlede yan öğeleri sadece nesne ile realize edilmiş olabilirler, fakat bu durum dillerde farklılıklar gösterebilirler, örneğin İngilizcede ön takılı veya ön takısız olabilirken, Rusça ve Almanca da ise dolaylı ve dolaysız olabilir. Türkçede de ise belirtili ve belirtilsiz nesne durumu vardır. Durum ve belirme nesneleri ise basit cümlelerin yapısal asgarisine ait değildir. Yani durum ve belirtme nesneleri basit cümlelerde olmasa da, basit cümlede yapıda bozukluk gözükmez.

Sınıflamayı yaptığımız basit cümlede harici (dış) semantik modellerinin analizinde temeli, altta yatan durumun (burada kastedilen ismin halleri durumu) seviyesi ve hiperbola seviyesi (durağan seviye) olmak üzere iki soyutlanma seviyesine dayanıyordu.

Dikkate alınmış modeller, ya iki ya da üç katılımcı (ilişkilerin mantığı temelinde oluşturulmuş cümle kalıpları) tarafından ya da bir parti tarafından (cümle modelinde, kararın klasik biçimlerine dayanılarak) uygulanmaktadır.

Tüm incelenen modeller asimetriye sahiptir. Bir yandan, resmi modellerin her biri, semantik modeller açısından karışık bir performans ile karakterize edilir, diğer bir deyişle, altta kalan haller durumu (ismin halleri)/ hiper gerilimin farklı bileşimleriyle temsil edilebilir. Öte yandan, aynı semantik model birkaç formal modelle eşleşebilir. İsmine hallerinin açıklanan yapılandırması, modellerin standart değerleri ilişileşimine girmiştir.

Dış model semantiğinin çalışmaları sonucunda, gerçekten semantik aktantların ve hiperbolanın birleşimlerinin kullanım sayısı, modeldeki katılımcı sayısına ve sınıflamadaki ismin halleri/ hiperbola toplam sayısına dayanan teorik olarak hesaplanan birleşimlerinin sayısından çok daha küçüktür.

Elde edilen veriler, ismin hallerinin birleştirici yeteneklerinden (aktif vakaların karşılıklı olarak dışlanması, inaktif vakaların tek bir vaka çerçevesinde üç kat kullanılmasının imkânsızlığı vb.) ve ismin hallerinin türüne bağımlılığından kaynaklanmaktadır. (Yüklemi modelin ilk bileşenini temsil eden durum, sırasıyla durum açıklamaları veya eylemlerinde etkin olmayan veya etkin durumdur).

Cümle ile semantik aktörler arasındaki ilgileşim analizi sırasında incelenen modellerde, kendisini sözdizimsel işlev ve anlamsal rol uyumsuzluğu içinde gösteren yüksek kaliteli asimetri bulunmaktadır.

İç semantik birleşimler düzeyindeki farklılıklar, Rusça ve Almancadaki iki model çerçevesinde nesne (doğrudan ve dolaylı) ile ilişkiliyken, İngilizce değişik birleşimlere ve ön takısızsı nesnelerin cümlede oluşmasına izin vermemektedir. Ayrıca Rus dili, (**быть**) – **olmak** fiilin şimdiki zamanı bağlantılı bir fiil veya anlamlı bir fiil gibi işlevsellikten yoksun bırakılması ile karakterize edilir. Dış semantik seviyede, ismin hallerinin yapılandırmalarının hafif bir farkı nedeniyle, Rusça, Almanca ve İngilizce dillerinin aksine, - instrumentiv halinin yapımına izin vermediği bileşen modeli kullanılmamıştır.

Farklılıklara rağmen, bu dillerin gramersel ve sözdizimsel semantiklerinin benzerlikleri, daha fazla önemlidir, zira tüm ele alınan modellerin iç semantiği bir cümlede (özne, yüklem ve bir veya iki eklemede) ve dış semantik düzeyinde sunulmaktadır.

En son belirtmek istediğimiz; İngilizce, Rusça ve Türkçe dillerinin karşılaştırılması, basit cümlelerin gramer ve sözcüksel semantik modelleri ile ilgili önemli benzerlikleri ve Türkçenin diğer iki dilden aile grubu olarak farklı olmasından kaynaklanan farklılıkları göstermiştir.

EKLER

EK 1. RUSÇA- TÜRKÇE DİLBİLİMİ TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

A

А: İse anlamındadır ve bağlaç olarak zıtlık bildirir.

А ведь: Ama yine de

Абсурдный: Saçma

Агглютинативные языки: Sondan eklemeli diller

Адвербиализация: Cümle öğelerinden birini zarflaştırma- zarflaştırma

Адъективные: Sıfat cinsinden

Активное действие субъекта : Nesnenin aktif durumu

Актуальное членение: Güncel bölünme

Актуальное членение высказывания: İfadenin güncel bölünmesi

Аналитические формы компаратива: Karşılaştırmanın analiz şekilleri

Аналитический строй: Analizsel yapı

Антонимические соотношения: Zıt ilişkiler, zıt durumlar

Апеллятивная функция языка: Dilin duyumsal işlevi

Атрибутивные словосочетания: Niteleyen, nitelik(s)i söz öbekleri

Атрибутивный: Niteleyen, nitelik(s)i

Б

Безлично- предикативные слова: Öznesiz- yüklemlilik bildiren kelimeler

Безличное предложение: Öznesiz cümle

Бесподлежащая конструкция: Öznesiz yapı

Бессоюзные сложные предложения: Bağlaçsız karmaşık cümleler

Билина: Destan, bilina (Rus kahramanlık şarkıları)

Бинарность структуры предложения: Cümlenin ikili yapısı

Бинарность: İkili, ikicil

Благодаря: Sayesinde

Более того: Ayrıca

В

В определенной совокупности: Belirli bir toplamda

В отличие от: Bir şeyin aksine

В придаточной части: Ek, yan kısım

Валентность: Birleşim değeri

Валентность глагола: Fiilin birleşim değeri

Ввиду: Görünümünden, açısından

Вводно- модальные слова: Ara- kip kelimeler

Вербоцентрическая и субъектно- предикатная теория: Verbosentrasyon ve özne- yüklem teorisi

Взаимодействие: Etkileşim

Взаимозависимость: Bağımlılık, bağlılık

Взаимоисключение: Uyuşmama, çatışma, bağdaşmama

Взаимосогласованное: Karşılıklı uygunluk

Включая: Kapsamında (dâhilinde)

Вместо: Yerine

Возмущение: İsyan

Возражение: İtiraz, karşılık, mukabele, tepki, sert karşılık

Волеизъявление: Maksat, istek

Вопреки: Karşı olarak, tersi

Вопросительная интонация: Soru tonu

Вопросительно- относительные местоимения : Soru ilgi zamirleri

Вопросительно- отрицательные предложения: Olumsuz soru cümlesi

Вопросительно- побудительные предложения: Özendirme (kibar bir şekilde) soru cümlesi

Вопросительно- риторические предложения: Retorik soru cümlesi

Вопросительное предложение: Soru cümlesi

Вопросительные частицы: Soru ilgeçleri

Восклицательное предложение: Ünlem cümlesi

Восклицательность: Ünlemlilik

Впрочем: Ancak

Второстепенные члены предложения: Cümlelerin yan öğeleri

Второстепенные члены: Yan öğe

Выделить слово: Kelimeyi ayırmak

Выразительная речь: Belagatlı bir nutuk (söylev)

Высказывания: İfadeler

Г

Гибкость: Esneklik

Главное предложение : Ana cümle

Главный член номинативного: Nominatif durumun ana öğesi

Главный член предложения: Cümlelerin ana öğesi

Глагольность: Eylemsilik

Глагольная структура: Fiil yapısı

Глагольный: Fiil cinsinden, fiil (sıfat kullanımında)

Глоссарий: Eski sözcükler sözlüğü, sözlük

Господствующие слова: Önde gelen sözcükler, ön sözcükler

Грамота: Okuma yazma, belge, diploma

Д

Даже: Hatta bile

Допущение: Sanma, varsayım, tahmin

Двойственность: İkilik, iki anlamlılık

Двугубный : Çift dudaksıl

Двосоставность: Çift öğelilik

Двосоставные предложения: İki öğeli cümleler

Двухвалентный: İki değerli

Действие субъекта: Öznenin eylemi

Действие состояние : Durumun(nesne) eylemi

Действительность: Etkenlik

Действующие лица: Eylemde bulunun kimse

Деятель: Eylemi yapan, eyleyen, işi yapan, işi yapan kimse

Диграмма: İki harf

Диалогическая речь: Diyalog konuşması

Дополнение: Nesne

Дополнительный : Bütünleyici, tamamlayıcı

Дыхание : Nefes, soluk

Дыхательный : Solunum, nefes

Е

Единица: Birim

Единицы речи: İfade birimleri

Единицы языка: Dil birimleri

Единичность: Tekillilik

Если: Eğer, şart bildirir

З

Зависимые слова: Bağlı, bağımlı sözcükler

Загадка: Bilmece

Закономерность: Kurallara uygunluk

Законченное содержание: Bitmiş içerik

Замещение: Yerine geçme, ikame

Запретительная форма слов: Kelimenin sınırlı(yasaklı)şekli

Заслуга грамматика: Morfolojik ve sözdizimsel araçlı dilbilgisi

И

Идентификация: Özdeşleşme, özdeş kılma

Идентичность: Özdeşlik, aynılık

Идентичный: Özdeş, aynı, farksız, identik

Идиоматические выражения: Deyim

Изолированность: Yalıtılmışlık

Изъяснительные отношения: Anlamli ilişkiler

Или: (veya) Bağlacı, karşılıklı dışlama bildirir.

Императив: Buyrum

Инверсия: Devrik (ters etme)

Интонационное ударение: Tonlama vurgusu (tonsal vurgu)

Интонационная конструкция : Tonlama yapısı

Интонация: Ton

Инфинитив – дополнение : İnfinitif- nesne

Инфинитив – подлежащее: İnfinitif-özne

Исключая: Dışında, haricinde

Исходная форма: İlk biçim

Итак: Böylelikle, böylece

К

Квантитативный: Nicel türden

Классификация субъекта: Öznenin Sınıflandırılması

Классифицировать: Sınıflandırmak

Когнитивная лингвистика: Bilişsel Dilbilim

Количественная регулярная реализация: Niceliksel düzenli uygulama

Коммуникативная грамматика: İletişimsel (haber) dilbilgisi

Коммуникативно- прагматические: İtişimsel- Pragmatik

Коммуникативно- прагматические знаки: İletişimsel- Yararcı İşaretler

Коммуникативно- синтаксическая функция: İletişimsel- Sözdizimsel İşlev

Коммуникативный: Bağ(s)i, bağlantı(s)i, temas(s)i, rabıta(s)i. bildirişimli, İletişimli; bağlantılı

Компонент синтаксической единицы: Sözdizimsel yapının birleşeni

Компоненты предложения: Cümlelerin bileşenleri

Конкретизатора: Somut tanım

Конкретные синтаксические единицы: Spesifik(belirli) sözdizim birimleri

Конкретный: Somut

Конструктивно- синтаксические функции: Yapısal- sözdizimsel işlev

Корректный: Düzeltilmiş, tam

Косвенное наклонение: Dolaylı emir kipi

Косвенные падежи: İsmin değişen halleri (İsmin halleri)

Кроме: -den başka, bundan başka

Крылатые фразы: Özlü sözler

Кстати: Bu arada, yeri gelmişken

Л

Лексика: Kelime bilgisi (kelime hazinesi)

Лексикализация: Ayrı dil öğelerinin veya bunların kombinasyonlarının kompozisyonuna dönüşümü — belirteçleri (Bkz. Belirteç) veya deyimisel kombinasyonu.

Лексико- грамматическая структура: Leksik- dilbilgisel yapı

Лексико- семантический вариант (лсв) : Leksik-semantic varyasyon

Лексико- синтаксический способ: Leksik-sözdizimsel yetenek(özellik)

Лексические соотношения: Sözcüksel ilişkiler

Лексический уровень: Leksik katman, derece

Лингвистическая литература: Lengüistik edebiyat

Лингвистические исследования: Dilbilimsel araştırmalar

Лингвокультурология: Lingvokültür

Лишь: Sadece, ancak

Логико- грамматический тип предложения : Cümlelerin mantıksal-dilbilgisel türü

Логическая точка зрения: Mantıksal bakış açısı

Логическое направление: Mantıksal yönelim

Логическое суждение: Mantıksal önerme

Локатив: Kalma Durumu

Локативные и темпоральные компоненты: Kalıcı ve geçici bileşenler

М

Материальный облик: Materyal durum (kılıf)

Междометие: Ünlem

Междугласный: Ünlüler arası

Местоименные наречия : Zamir zarfları

Местоименные предложения : Zamir cümleleri

Многогранно: Çok taraflı, çok yönlü

Модальные оттенки: Kip nüansları (farklılıkları)

Модель конструирования: Model, kip tasarımı

Модель предложения : Cümle modeli

Модельность: Kiplik (Modalite) – **Субъективная модельность- Nesnel kiplik:** ifadenin içeriğindeki eyleme gerçek ve gerçekdışılık ilişkisine bakış açısı. Dilbilim araçlarıyla ifade edilirler: eylem kipleri, mastar cümlelerindeki bağımsız mastar, edatlar.

Модус: Kip

Н

На всем протяжении: Bütün yol boyunca

Надежда: Umut, ümit

Наличие связи : Varlık bağlaçları

Наоборот: Tam tersine, aksine

Направленность : Yönelim, eğilim

Наречные: Zarf cinsinden

Наряду: İle yan yana, beraber, aynı zamanda

Недоверие: Güvensizlik, itimatsızlık

Неизменяемость: Değişmezlik

Нексус: Büküm, bağlantı

Нексус индекс: Bükümlü dil

Неместоименные предложения: Zamirsiz cümleler

Непосладовательный: Tutarsız

Непроизводные предлоги: Türememiş edatlar

Нерасчлененно: Ayırt edilmeyen, belirleyici özellikleri olmayan bir durumda

Нерелевантна: Bağıntısız

Несмотря на: -E rağmen

Несочетаемость: Uyumsuzluk

Но все-таки-: Fakat her şekilde

Номинативная грамматика: Nominatif (isim) dilbilgisi

Номинативный подход: Yalın (hal) yaklaşım

Нормативная грамматика: Normatif dilbilgisi

О

Обобщение: Genelleme

Обобщенно-личное значение: Genelleştirilmiş-kişisel anlam

Обособление: Ayırma

Обособленные члены предложения : Cümlelerin ayrı öğeleri, cümleyi ayırma, ayrık Cümle

Обратный порядок слов: Ters kelime düzeni (dizini)

Обстоятельство: Durum belirteci (koşul neden belirteci)

Обусловленность: Koşullara bağlılık olma, şartlara bağlılık olma

Обусловлено: Koşullara bağlılık olarak, şartlara bağlılık olarak

Общение: Temaslar, görüşmeler

Объективная модельность : Öznel kiplik: konuşan kişinin ifade içeriğinin yeterlilik-yetersizliğine, değerlendirmesine ve yoğunluğuna vb. Olan ilişkidir. Giriş-kip kelimeleri, edatlar, leksikolojik tekrarlar, tonlama ve diğer dil araçları ile ifade edilir.

Объективный: Nesnel

Одновалентный: Tek değerli

Однородные члены предложения без союзов: Cümlelerin bağlaçsız aynı (aynı Kökenden gelen) öğeleri

Однословными высказываниями: Tek sözcük ile ifade etme

Односоставность: Tek öğelilik

Односоставные предложения: Tek öğeli cümleler

Опосредованный: Doğrudan olmayan, dolaylı

Оппозиция: Karşıtlık, muhalefet

Определенное выражение : Belirli ifade, belirli durum, durum belirteci

Определенное строение предложения: Belgin cümle yapısı(sistemi)

Определяемое существительное: Belirlili isim

Оптимизм/Ый: İstek veya dilek kipi, optatif

Оптимистическое предложение: Optatif cümle veya istek cümlesi

Осваивающий язык: Dili bilen, dile hâkim

Основоположник: Kurucu

Отвлеченный: Soyut

Отечественное языкознание : Yerli dilbilim

Относительно: Nispeten

Отражённый: Yansımış

Отрезок: Kısım, parça

Отрицание: Olumsuz, olumsuzluk, inkar

Отрицательная регулярная реализация: Olumsuz düzenli uygulama

Отрицательно- количественный: Olumsuz- nicel

Отрицательно- побудительный предложения: Olumsuz bildiri(haber) cümlesi

Отрицательно- пожелательные предложения: Olumsuz-istek(dilek)cümleleri

Отрицательный: Olumsuz

Отрицать: Yadsımak, inkâr etmek

Оттенок: Ayırtı, çok küçük fark, ince ayırım, ton, tonlama

Официально- деловой стиль: Resmi, iş uslûbû

Оформлять: Biçimlendirmek

II

Первичная («протограмматика») грамматика: Ön gramer, Ön dilbilgisi

Первичность речи: Konuşma, ifade üstünlüğü

Переходный (транзитивный) глагол: Geçişli fiil

По сравнению с- : -e kıyasla

Побудительные частицы: Ettirgen (özendirme) ilgeçleri

Побудительные: Ünlem

Повеление: Emir

Повелительное наклонение: Emir cümlesi

Повелительное предложение: Buyrum(emir) kipi cümlesi

Повествовательное предложение: Bildirme cümlesi (haber cümlesi)

Повествовательное: Bildirme

Поговорка: Atasözü

Подлежащее: Özne

Подчеркивать: Altını çizmek

Подчиненные слова: Bağlı kelimeler

Подчинительные союзы: Yan bağlaçlar

Подчинительные связи: İkinci bağlar

Показатель: İndeks, dizin

Положительный: Olumlu

Полузнаменательный : Yarı önemli, az önemli

Полусвязочный : Bağlılık, çok bağlılık

Понудительные предложения: Zorlayıcı (zecri) cümleler

Порядок компонентов конструкции: Yapısal bileşenler dizini

Порядок слов: Kelime dizini

Последовательность: Birbiri ardından gelme, sırayla gelme

Последовательность предложений : Cümlelerin peş peşe gelmesi, Cümlelerin ard
arda

Gelmesi

Пословица: Atasözü

Поэтическая речь: Poetik anlatım

Предикативная связь: Yüklemsi bağ

Предикативной связи: Yüklemlilik ilişkisi

Предикативность: Yüklemlik

Предикативные конструкции : Yüklemsi yapılar, yüklemsi yapı

Предикатная (признаковое значение): Yüklemler atfedilen değer

Предложение с двойным отрицанием: İki olumsuzluk durumu ile olumsuz
Cümleler

Предложение: Teklif, öneri (cümle)

Предметная лексика: Yardımcı kelime hazinesi, kelime dağarcığı

Предполагающий ответ: Beklenen cevap, muhtemel cevap

Представление: Sunma, takdim, önerme

Предшествовать: Önce gelmek, önde gelmek

Предшествующий опыт: Önceki tecrübe

Преимущественно сферу: Ana kapsam

Преобладание: Üstünlük

Придаточное предложение : Yan, bağımlı, tabi cümle

Призыв: Çağrı

Приказание: Emir

Применение: Kullanma, uygulama

Примыкание: Bağlama, bağlılık

Присущий: Özgü, has (olan)

Производные предлоги: Türemiş edatlar

Просодическая система: Aruz sistemi

Простое предложение: Basit cümle

Простые союзы: Basit bağlaçlar

Противопоставление : Karşı koyma, karşı tutma, karşı yönelme, önüne çıkarma, Karşılaştırma, kıyaslama, mukayese

Проявления аналитизма: Ortaya çıkma, belirleme analitizmi

Прямой порядок слов: Düz kelime dizini

Псевдо- : Sahte, yalan; takma, uydurma

Псевдоним : Takma ad

Псевдо предложения: Sahte cümle, uydurma cümle

Псевдотранзитивный глагол: Sahte geçişli fiil (Uydurma geçişli fiil)

Психолингвистика: Psikodilbilim

Психологический предикат: Psikolojik yüklemlilik durumu

Психологическое направление: Psikolojik yönelim

Развернутая речь: Detaylı anlatım(dil)

Разграничение: Ayırma, ayrılma

Разграничение понятий: Anlamları birbirinden ayırma

Разное актуальное членение : Farklı güncel ögelere ayırma

Расчлененно: Bölünme, parçalanmış bir şekilde

Речевая единица: Söz birimi

Речевая форма: Konuşma biçimi

Речевое образование: Konuşma, söz eğitimi

Речевой: Konuşma, dil, söz

Речевой аппарат: Konuşma aygıtı

Речевой орган: Konuşma organı

Речевой признак: Ses özelliği

Речевые реализации: Söz, konuşma realizasyonları

Ровный тон: Düz ton, düz tonlama

C

Самостоятельное предложение: Bağımsız cümle

Своеобразие интонации: Kendine özgü tonlama

Свойство субъекта: Öznenin özelliği (karakteristiği)

Семантическая валентность: Anlamsallık birşelim değeri

Семантически: Semantik(s)i

Сингретизм: Sinkretizm, zıt fikirlerin birleştirilmesi çabası, iki durum ekinin Birleşmesi, Durum Kaynaşması

Сингретический: Sinkretik, sinkretizimsi

Синсемантические слова: Sinsemantik – tam kelime anlamına sahip olmayan, bilgilendirme açısından yetersiz kelimeler

Синтаксическая членимость: Sözdizimsel öğelere ayırma

Синтаксически нечленимые сочетания: Sözdizimsel ayrılmaz, bölünmez uyum

Синтаксические единицы: Semantik öğeler

Синтаксический строй языка: Dilin sözdizimsel yapısı

Синтаксическое противопоставление: Sözdizimsel zıtlık

Синтаксическое построение: Sözdizimsel yapım, kuruluş, oluşturma

Синтаксическую сочетаемость: Sözdizimsel uyumluluk

Ситуация : Durum

Следовательно: Bu nedenle

Словесное выражение: Sözlü ifade

Словесная группа: Sözel grup, sözel grup

Сложное предложение: Karmaşık cümle

Сложносочиненные предложения: Karmaşık bileşik cümleler

Служебное слово: Yardımcı sözcük

Смысловая функция: Anlamsal (semantik) fonksiyon

Смысловая значимость: Anlamsal önem

Собственно- вопросительные предложения: Gerçek(kesin) cevap bekleyen soru
Cümlesi

Совпадение слова, предложения и высказывания: Kelime, cümle ve ifade
rastlantısı

Согласование: Uygunluk, Uydurma.

Грамматическое согласование: Gramer uygunluğu

Согласованное определение: Uyumlu tanım

Сомнение: Kuşku, Şüphe

Соотносительные слова: Bağdaşık sözcükler

**Соотношения синтаксического (грамматического) семантического аспектов
предложения:** Cümlelerin sözdizimsel (gramer) semantik yönlerinin oranı

Сослагательное наклонение: Dilek kipi

Сослагательный: Dilek, koşul

Составное глагольное сказуемое: Birleşik ad yüklemi

Составное глагольное сказуемое: Birleşik eylem yüklemi

Составное сказуемое: Birleşik yüklem

Составное слово: Birleşik sözcük

Составное: Birleşik

Составные союзы: Bileşik bağlaçlar

Состояние субъекта: Birleşik nesneler

Сочетаемостьные отношения: Birleşim ilişkileri

Сочетаемостьные требования: Birleşim kuralları

Сочетаемостьный: (Sıfat) Birleşim

Сочетаемостьный вариант: Birleşimsel değişke

Сочетаемость: (İsim) Birleşim

Сочетать в себе: Kendinde toplamak

Сочинительные союзы: Sıra (sıralama) bağlaçları

Союз: Bağlaç

Сращение: Birleştirme, dilbilimde kaynaşma

Стилистическая окраска слова: Konuşmadaki (sözdeki) üslup farkı

Стилистические функции: Üslupsel işlevler

Столь важное значение интонации: Önemli tonlama anlamı

Структура предикативного ядра : Yüklem kökünün yapısı

Структурная схема предложения : Cümlelinin yapısal şeması

Субстантивация: İsimleştirme, Eski Fransızda dilbilimde çok kullanılan bir terim

İken, günümüzde sadece felsefi söylemlerde nadiren vardır.

Субстантивные: İsim cinsinden

Суждение: Önerme, düşünce, fikir

Существенно: Adamakıllı, esaslı bir biçimde

Существенны и морфологические особенности: Gereкли (temel) ve morfolojik

Özellikler

Существительный признак: Önemli özellik (belirti)

Существование явления : Olgunun varlığı

Сущность: Öz, ruh; mahiyet

T

Тип высказывания: İfade biçimi

Типовое значение предложения: Cümleinin tipik değeri

Точка зрения: Bakış açısı

Традиционная классификация предложения: Cümleinin geleneksel

Sınıflandırılması

Трактовка: Niteleme, nitelenme, aydınlatma, izah etme; yorumlama, tefsir; anlama

Трансформационная грамматика: Biçim değişimi(s)i dilbilgisi, dönüşüm(s) dilbilgisi,

transformasyon dilbilgisi

Трансформационный: Biçim değişimi(s)i, dönüşüm (s), şekil değiştirme

Y

Удивление: Şaşırma

Уподобление: Benzeşim

Управление: Yönetme (dilbilgisinde düzenleme, tanzim etme)

Утвердительный : Olumlu, uyumlu

Утвердительный характер : Olumlu karakter

Утверждать: Onaylamak, onamak

Утверждение: Olumluluk

Уточнения смысловых отношений: Anlamsal ilişkilerin netleşmesi

Ф

Флексия: Bükün (Arapça, Fransızca gibi bazı dillerde meydana gelen değişikliklerle

Sözcük türetme yolu)

Флективное окончание: Bükünlü bitim

Флективные языки: Bükünlü diller

Флективный: Bükünlü

Флективный (синтетический) строй : Çekimsel (bükünlü) sentetik sistem

Фонема: Fonem (dil sisteminde konuşma sesi)

Фонетика: Ses Bilgisi

Фонетический уровень: Fonetik seviye

Фонетическое ударение: Fonetik vurgu

Форма предикативная: Yüklemlilik şekli

Формальная структура предложения: Cümlemin biçimsel yapısı

Формальные синтаксические показатели: Örgün sözdizim göstergeleri

Формальные средства синтаксиса: Örgün sözdizim araçları

Формула предложения : Cümle formülü

Функциональные (коммуникативные) типы предложения: İşlevsel (değişimli)

Cümle türleri

Функциональный стиль: Fonksiyonel (işlevsel) stil

Х

Характеристика: Niteleme, vasıflandırma, tavsif etme

Хотя Бы: -Se, -sa

Художественная проза: Edebi nesir (düz yazı)

Ц

Целенаправлено: Amaca uygun bir şekilde, makul bir şekilde

Ч

Частицы: İlgeçler

Частичные слова: Kelime parçacıkları (parçacık kelimeler)

Челенаправленность речи: Belirli amaca yönelen konuşma (cümle)

Чтобы: (- mek- mak) için, amaç bildirir.

Э

Экспрессивные элемент: Anlatımcı unsur

Элементарные предложения: Temel cümleler

Этнолингвистика: Budundilbilim

Я

Ядерная конструкция: Kök yapı (Cümledeki kök yapı)

Язык как средство общения: İletişim aracı olarak dil

Языковой : Dilsel, dilli (Dil kelimesi sıfat hali)

KAYNAKÇA

- Abdullayev, Z.G., *Dağıstan Dili. Bölüm II. Morfoloji*, Moskova 1993.
- Admoni, V. G., *Çağdaş Alman Dili Sözdizimine Giriş*, Moskova 1955.
- Admoni, V.,G., *Cümle Tipoloji / Dilbilgisi Genel Teorisi Üzerine Araştırmalar Koleksiyonu*, Moskova 1968.
- Admoni, V.G., *Sözdizimsel Biçimde Tamamlanmış Yapılar*, Moskova 1958.
- Aiupova, Svetlana, Demir, Bahar, Aiupov, İskender, *Çağdaş Rus Dili (Sentaks)*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2015.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim, I, II, III*, (5. Baskı), TDK Yay. Ankara 2009, I, II, III.
- Arutyunov, N,D, *Predlojeniye i ego smysl: Logiko-semanticheskoye problemı*, Moskva, Nauka. 1976.
- Avilova, N. C., *Fiilin Anlamı ve Fiilin Şekil Anlamı*, Moskova 1976.
- Babayetseva V.V., Çesnakova L.D., *Russkiy Yazık, Uçebnik dlya Klassov Obşebrazovatelnih Uçebnih Zavedeniyı*, (2.Baskı) Prosveşeniye Moskva 1993.
- Babayetseva V.V., *Rus Dili Söz Dizimi. Noktalama*, Moskova 1979.
- Babayetsyeva V.V., *İlköğretimde Cümle Öğeleri Çalışması*, Moskova 1975.
- Babayetsyeva, V.V., *Çağdaş Rus Dilindeki Teköğeli Cümleler*, Moskova 1978.
- Babayetsyeva, V.V., *Rus Dili Gramerinde Geçişlilik Durumu, Monografya*, Moskova 2000.
- Babaytseva, V., V., *Dilin Çok Yönlü Birimi Rus Dili Olarak Basit Cümle / Cümlelerin Semantiği*, Moskova 1983.
- Babaytseva, V.V., *Dilin Çok Yönlü Bir Birim Olarak Modern Rus / Basit Cümlelerin Yapısal ve Anlamsal Türleri Sistemi*, Moskova 1984.
- Babaytseva, V.V., *Rus Dili. Söz dizimi ve Noktalama*, Moskova 1978.
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, (8. Baskı), TDK Yay. Ankara 2007.

- Barkhudarov, L.S., *Modern İngiliz Dili Basit Cümle Yapısı*, Yüksek Okul, Moskova 1966.
- Başkan, Özcan, *Yabancı Dil Öğretimi İlkeler ve Çözümler*, (1. Baskı), Multilingual Yay. İstanbul 2006.
- Beloshapkova, V. A., *Modern Rus Dili Sözdizimi, Ders Kitabı*; Yüksek okul, Moskova 1981.
- Beloshapkova, V.A., *Modern Rusça Söz Dizimi*, Moskova 1977.
- Benveniste, E., "olmak" ve "sahip olmak " Fiileri, Genel Dilbilim, Moskova 1974.
- Bogorodskiy V.A, Obshiy kurs russkoy grammatiki: İz universitetskoy chetenii, M. L. Sotsekgiz 1935.
- Chomsky, Noam, *Sözdizimi Teorinin Yönleri*, Moskova 1972.
- Chomsky, Noam, *Sözdizimsel Yapıları // Yeni Dilbilim 2. Baskı*, Moskova 1962.
- Danesh, F.,K., *Temel Sözdizimsel Oluşumlar, Slav Dilleri*, Moskova 1974.
- Danesh, F. K, *Experience in the Theoretical Interpretation of Syntactic Homonymy / Questions of Linguistics*, No. 6., 1964.
- Demir, Bahar ve Aiupova, Svetlana, *Çağdaş Rus Dili –Morfoloji II. Bölüm*, (1. Baskı), Fenomen, Erzurum 2015.
- Demiriz, Elena, *Rusça ve Türkçe: İki Dil, İki Kültür*, Çev: Fatma Arıkan, (1. Baskı), Multilingual Yay. İstanbul 2009.
- Deny, Jean, *Türkçe Dil Bilgisi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2009.
- Dil Ansiklopedik Sözlüğü*, Moskova 1990.
- Dixon, R.M.W. *Linguistic science and logic I* R.M. W. Dixon. - The Hague : Mouton, 1963.
- Dobruşina, Nina, 'Modalniye Predikatı i Soslagatelnoye Nakloneniya'// *Kompyuternaya Lingvistica b İntellektuelniye Tehnologii: Po Materialam Yejegodnoy Mejdunarodnoy Konferentsii 'Dialog 2014'*, 2014, Vıp. 13, T.1.
- Dolinina, I.B., *İmperatif Yapıların Tipolojisi*, 1992.
- Dudnikov , A.V., *Modern Rus Dili*, Moskova 1990.

- Eker, Süer, *Çağdaş Türk Dili*, (5. baskı), Grafiker Yayınları Ankara 2009.
- EKER, Süer, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, 8.Baskı, Ankara 2013.
- Ergin, Muharrem, *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri için Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım, 2013.
- Espersen, O., Passek V.V., *Dilbilgisi Felsefesi*, Moskova 1958.
- Fillmore, C., *Yabancı Dil Biliminde Yalın Hal Örneği, Makaleler Koleksiyonu Çevirileri*, Vol. X., Moskova 1981.
- Fries, Ch. C., *The structure of English*, Lowe and Brydone Limited, London 1967.
- Gak , V.,G., *Söyleniş ve Yapısal Dilbilim Durum Sorunları*, Moskova 1973.
- Gak, V.G., *Fransız Dilinin Teorik Grameri, Söz Dizimi*, Moskova 1986.
- Gak, V.G., *Modern Rus Dilinde Cümlelerin Üç Bakış Açısı* , Moskova 1968.
- Galkina-Fedoruk, E.M., *Modern Rus Dilinde Öznesiz Cümleler*, Moskova 1958.
- Gencan, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Ayraç yayınevi, Ankara 2001.
- Güneş, Bahar, *Modern Rus Dilinde Fonetik ve Doğru Telaffuz: Lisans Öğrencileri İçin Eğitim El Kitabı*, Serhat Bilişim, Erzurum 2014.
- Harris, Z., *Cooccurrence and Transformation in Linguistic Structure, New in Linguistics*, Vol. 2, Moscow 1962.
- Hatipoğlu, Vecihe, *Türkçenin Sözdizimi*, DTCF Yayınları, Ankara 1982.
- Hornby, A.S. A Guide to Patterns and Usage in English I A.S. Hornby. -London: Oxford Univ. Press, 1962. - 261 p.
- Hrakovsky, M.Ö., Volodin, A.P., *Emir Kipinin Semantiği ve Tipolojisi : Rusça Emir Kipi*, Moskova 1986.
- I. P. Raspopov, "Cümlelerin Blok Diyagramı Nedir?", *Dilbilim Soruları*, Okulda Rus Dili Dergisi Yayınları, 1976, №2,
- İvanov, V.V., *İstoričeskaya Grammatika Russkogo Yazıka*, Prosveşeniye Moskva 1990.
- Karaağaç, Günay, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

- Karaagaç, Günay, *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit yayınları, İstanbul 2012.
- Karahan, Leyla, “Fiil Terimi Üzerine”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, (1. Baskı), TDK Yay. Ankara, 1999.
- Karahan, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ yayınları, 21.Baskı, Ankara 2014.
- Kholodoviç, A.A., *Gramer Teorisinin Sorunları*, Moskova 1979.
- Kirillov, V.A., *Modern Rus Dilinde "Yapıcı" Unsurları Öznesiz Cümleler Çalışmaları*, Moskova 1970.
- Klimov, G. A., *Aktif sistem Dilleri Sistemi Tipolojisi*, Moskova 1977.
- Kokorin, S.I., *Yapısal Plan Önerilerinin Dilbilim Problemleri*, No:3, 1975.
- Kolesnikov, N.P., *Rusça Dilinde sözdizimsel Homonimleri Hakkında*, Rus Okulu, 1960.
- Kononov, A. N., *Türk Dili Araştırmaları Tarihi*, Çev: Kenan Koç, (1. Baskı), Multilingual Yay. İstanbul 2006.
- Koprov, V. Yu. Sopostabitelnaya tipologiya predlojeniya, Voronej, Voronejskiy gos. Uni, 2000.
- Kovtunova, İ.İ., *Çağdaş Rus Dili, Kelime Dizini ve Öğelere Ayırma*, Moskova 1976.
- Krylov, O.A., *Rus Dilinin İletişimsel Sözdizimi*, Moskova 1992.
- Kryuchkov, Ş., Maksimov, S.E., Y. II, *Modern Rus dilinde Karmaşık Cümlelerin sözdizimi*, Moskova 1969.
- Kutina, JI. JI., *Rus Bilim Dilinin Oluşumu*, Moskova 1964.
- Lecant P.A., *Modern Rus Dilinde Yükleme Çeşitleri ve Formları*, Moskova 1976.
- Lecant, P.A., *Modern Rus Dilinde Basit Bir Cümlelerin Sözdizimi*, Moskova 1974.
- Levitski, Y. A., *Sözdizimi Teorisinin Temelleri*, SSCB, Moskova 2002.
- Lomtev T.P., *Rus Dilinin Tarihsel Sözdizimi Üzerine Denemeler*, Moskova, MGU, 1956.
- Lomtev, T .P., *Cümle ve Gramer Kategorileri*, Moskova 1972.
- Lomtev, T.P., *Çağdaş Rus Dilinin Temel Sözdizimi*, Moskova 1958.

- Lucien Tesnière, L, *Sözdizimin Yapısal Temelleri*, Moskova 1988.
- Lyons, J., *Introduction to the Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, 1968.
- Meshchaninov, I.I., *Cümle Üyeleri ve Söz Parçaları*, Moskova 1978.
- Meshchaninov, I.I., *Dilin Kavramsal Kategorileri*, Yabancı Diller Askeri Enstitüsü'nde Bildirileri. Moskova 1945.
- Migirin, V.N., *Modern Rus Dilinde Durum ve Sübjektif Sıfatlar, Kategorisi Çalışmaları*, Moskova 1970.
- Mishina, K. I., *Yalın Cümleler // Bilimsel Notlar*, V. I Lenin adına Moskova Devlet Pedagoji Enstitüsü 1968
- Moskalskaya O.İ, Problemı sistemno opisanıya sintaksisa: na materiale nemetskovo yazıka- İzd. 2. E, pererab. İ dop.- M. Vısshaya Shkola 1981.
- Moskalskaya, O. I., *Sözdiziminin Sistematik Açıklaması Sorunu: Alman Dili / O. I. Moskalskaya'ya Ait Materyal Üzerine*, 2. Baskı, Moskova 1981.
- Nekrasov, N., P., *O Znaçenii Form Russkogo Glagola/ Soç. N. Nekrasova*, Tip. i Litorg. I Paulsona i K., Sankt –Petersburg, 1865.
- Ojegov, S. İ., *Slovar Russkogo Yazıka*, (27. Baskı), ONİKS, Mir i Obrazovaniye Moskva 2008.
- Ojegov, S.İ., *Словарь Русского Языка (Rus Dili Sözlüğü)*, Gosudrstvennoye izdatelstvo, Moskova 1952.
- Ojikov, S.İ, *Rusça Sözlük, Rus Dili*, Moskova 1981.
- Ovsyaniko-Kulikovskii, D.N., *Rus Dilinin Sözdizimi*, 2. Baskı, Moskova 1912.
- Özkan, Mustafa, Sevinçli, Veysi, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, Akademik Kitaplar, 7. Baskı İstanbul 2015.
- Özkan, Mustafa, ve Sevinçli, Veysi, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (Kelime Çözümlemeli)* 7.Baskı, Akademik Yayınlar, İstanbul 2015.
- Özmen, Mehmet, *Türkçenin Sözdizimi*, Karahan Yayınları, Eylül 2013.
- Paduceva, E. V., *İfade ve Gerçekliğe Olan İlişkisi*, Moskova 1985.

- Paduceva, E. V., *Sözdizimi Semantiği Hakkında*, Moskova 1974.
- Panfilov, V.Z., *Dilbilgisi ve Mantık*, Moskova 1963.
- Panov, M. V., *Entsiklopedičeskiy Slovar Yunogo Lingvista*, (2. Baskı), Flinta, Nauka Moskva 2006.
- Paul, Herrman, *Dil Tarihinin Prensipleri*, Moskova 1960.
- Peşkovski, *Matveyeviç Aleksandır, Bilimsel Açıdan Rusça Sözdizim*, Moskova 1958.
- Peşkovski, A.M., *Okul ve Bilim Dilbilgisi*, 2. Baskı, Moskova 1918.
- Peşkovskiy, A. M., *Russkiy Sintaksis v Nauçnom Osveşenii*, (7.Baskı) Gosudarstvennoye Uçebno –Pedagogičeskoye İzdatelstvo Ministerstva Prosveşeniya RSFSR Moskva 1956.
- Peterson, M.N., *Rus Dili Sözdizimi Üzerine Deneme*, Devlet Basımları, Petrograd 1923.
- Popov, A. S., *Modern Rus Dilinde Aynı Şekle ve Fonksiyona Sahip Cümleler, Rus Dili Üzerine Kısa Denemeler*, Voronej 1964.
- Potebnya, A. A., *İz Zapicok po Russkoy Grammatike I –II*, Gosudarstvennoye Uçebno – Pedagogičeskoye İzdatelstvo Ministerstva Prosveşeniya RSFSR Moskva 1958.
- Potebnya, A.. M., *Rus Dilbilgisi Üzerine Notlardan*, Moskova 1958.
- Pulkina, I. M., Zahava, E. B., *Nekrasova, Russian a Practical Grammar With Exercises*, (2. Baskı), Multilingual Yay. İstanbul 2001.
- Ramazanova, Shalala ve Çialasvili, Yelena, *Rus Dili Morfoloji* (1.baskı), Fenomen Yayınları, Erzurum 2005.
- Raspopov, I.P., *Bir Cümlelerin Bir Blok Diyagramı Nedir? / Dilbilim Soruları*, Moskova 1976.
- Raspopov, I.P., *Modern Rus Dilinde Basit Cümle Yapısı*, Moskova 1970.
- Rosenthal, D. E., *Rus Dilinde Pratik Biçem*. 2. Baskı, Moskova 1968.
- Roslovets, Y. I., *Modern Rus Dilinde Öznesiz Cümleler Üzerine Deneme // Rus Ulusal Okulu*, 3.sayı, 1960.
- Rudnev, A. G., *Modern Rus Dilinin Sözdizimi*, Moskova 1968.

Rus Dilbilgisi, Cilt 2, Sözdizimi giriş, Moskova 1954.

S I. Kokorina, *Yapısal Plan Önerilerinin / Dilbilim Problemleri*, Moskova Üniversitesi Yayınları, Moskova. 1975.

Şahmatov, A.A. *Kurs İstorii Russkogo Yazıkı* ç.z. *Uçeniye o Formah Lektsii*, (82. Baskı), 1910/1911.

Şahmatov, A.A., *A.A. Şahmatov'un Modern Rus dilinin üzerine Eserleri*, Moskova 1952.

Şahmatov, A.A., *Rus dili Sözdizimi*, Moskova 1961.

Şahmatov, A.A., *Sintaksis Russkogo Yazıkı* (Pod. Red. İ s Primeçaniyam E. İstrinoy), Leningrad: Rossiyskaya Gosudarstvennaya Akademiçeskaya Tipografiya 2 T. 1925-1927.

Şanskiy, N. M., Tihonov A. N., *Sovremenniy Russkiy Yazık, I,II, III*, (2. Baskı), Prosveşeniye Moskva 1987, II.

Sedelnikov, E.A., *Dizimsel ve Dizisel İlişkiler / Filoloji Açısından Basit Bir Cümlelerin Yapısı*, №3, 1961.

Shtelling, D. A., *Gramer Kategorileri*, № 1., Moskova 1959.

Shvedova, N. Y., *Basit Cümlelerin ve Paradigmaların Yapısal Düzenlerini Tanımlamada Tartışmalı Sorunları, Dilbilim Sorunları*, No:4, 1973.

Shvedova, N. Yu., *Rusça Sözdizimi Üzerine Denemeler*, Acad Yayınevi, SSCB, Moskova 1960.

Şimşek, Rasim, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi Tümceler-Belirtme Öbekleri-Çözümleme*, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş., Trabzon 1987.

Şimşek, Rasim, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi, Tümceler, Belirtme Öbekleri, Çözümleme.*, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık, Trabzon 1987.

Sirotinina, O.S., *Rus Dilinin Sözdizimi Üzerine Dersler*, Moskova 1980.

Skoblikov, E.S., *Basit Cümle Sözdizimi*, Moskova 1977.

Skoblikov, E. S., *Rus Dilinde Uyum ve Yönelim*, Moskova 1971.

- Staradumova, E. A., *Sintaksis Sovremennogo Russkogo Yazıka*, (1. Baskı), Dalnevostochnıy Universitet Vladivostok 2005.
- Ştelling, D. A., *Odaklı Konuşma ve Ruh Kategorisi*, // *Yurtdışında Rus Dili*, 1973. № 3.
- Şvedova, N. Yu. (glavnıy redaktor), *Russkaya Grammatika I – II*, Nauka Moskva 1980, Retsenzentı T.I. (Yu. S. Maslov, D.N. Şmelev).
- Svyatogor, I.P., *Modern Rus Dilinde Diyalojik Konuşma Sözdizimi Bazı Özellikleri*, Kaluga 1960.
- Tesnière, Lucien, *Sentaksis Yapısının Temelleri*, Moskova 1988.
- Testeletsi, J.G., *Genel Sözdizimi Giriş*, Moskova 2001.
- Tolstoy, I.V., “Sözdizimsel Bir Olgu Olarak Durum ve Basın Tarzda İşleyişi”, *Moskova Devlet Üniversitesi Dergisi*, 1972.
- Uskensi, B.A., *Dil Evrenselliği ve Tipolojik Açıklama Dili*, Moskova 1969.
- Valgin, N.S., Rosenthal D. E., Fomina, M.I., Tsapukevich V.V. *Modern Rusça*, Moskova 1971.
- Valgina, N.S., *Modern Rus Dilinin Sözdizimi*, Moskova 1978.
- Vinogradov, V. V., *Russkiy Yazık: (Grammatıçeskoye Uçeniye o Slove)*, (1. Baskı), Uçpedgiz Gosudarstvennoye Uçebno– Pedagogıçeskoye İzdatelstvo Prosveşeniya RSFSR Moskva, Leningrad 1947.
- Vinogradov, V.V., “O Kategorii Modalnosti i Modalnıh Slovah v Russkom Yazıke” *İslodavaniya po Russkoy Grammatike: İzbranniye Trudı*, 1975.
- Vinogradov, V.V., *Basit Cümlelerin Sözdizimi Üzerine Baz Çalışmalar*, No:1, Moskova 1954.
- Vinogradov, V.V., *Rus Dili, Kelimenin Gramer Teorisi*, 2. Baskı, Yüksek Okulu, Moskova 1972.
- Vinogradov, V.V., *Gramer Yapısının Ana Sorunları Sözdizimi (Rusça Kaynaklar Üzerinden)*, Moskova 1955.

Volkova, E., P., “Sredstva Virajeniya Modalnogo Znaçeniya Neobhodimosti Deistviya v Sovremennom Russkom Yazıke”, *Yaroslavskiy Pedagogičeskiy Vestnik*, No: 4, Tom 1 (Gumaniternıye Nauki), 2010.

Volodin, A.P., Hpakovski, V.S., *Dilbilgisel Kategorilerin (Zaman ve Kip) Ayrılması Üzerine- Dilin Yapısı ve Sınıflandırılması Üzerine Dilbilim Sorunları*, L. 1977.

Vostokov, A. X., *Rusça Dilbilgisi*, 6. Baskı, St. Petersburg 1842.

Yu. A. Levitsky, *Söz Dizim Teorisinin Temelleri*, Uluslararası Bilim Konferansı, 14-17 Eylül, Editör URSS, Moskova 2002.

Zolotov, G.A., *Rus sözdizimi İletişimsel Yönleri*, Moskova 1982.

Zolotova, G.A., *Rusça Söz Diziminin İletişimsel Yönleri*, Baskı. 2., Moskova 2001.

Zolotovi G.A., *Rus Dili Deneme Fonksiyonel dizimi*, Moskova 1973.

Zvegintsev, V.A., *Makaleler Serisi, Yabancı Dil Bilimi Son Yıllarda / Yeni Uluslararası Dilsel Semantik Çevirileri, Dil ve Semantik*, cilt. X., Moskova 1981.

Linkler

<http://sergvelkovelli.com/category/prostoe-predlozhenie>

<https://slovari.yandex.ru/>

<http://www.diclemedicaljournal.com/index.php/term/7-slovar-lingvisticheskikh-terminov,1759-obscheotritsatel-noe-predlozhenie.xhtml>

<http://www.edebiyatogretmeni.org>

http://gerebilo.ucoz.ru/load/leksikogoaficheskie_izdaniya/katalog_slovarnykh_statej_sobstvenno_voprositelnye_predlozheniya_sopolozhennost/56-1-0-382

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hadi BAK
Doğum Yeri ve Tarihi	Gürpınar/ 01.10.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Anadal programı: Erciyes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi- Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2005-2009 Yandal programı: Erciyes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları(İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı) Bölümü, 2006-2009
Y. Lisans Öğrenimi	Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü (Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı) 2010-2012 Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2012-2013
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce–Rusça
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü.
İletişim	
E-Posta Adresi	hadi.bak@atauni.edu.tr